

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ "ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ.,

ΕΤΟΣ Η'

ΜΑΡΤΙΟΣ 1945

ΑΡΙΘ. 48.

ΜΙΜΗΤΑΣ

Δέν παύει, και δέν θά παύσῃ νά τὸ τονί-
ζῃ ἡ στήλῃ αὐτή. Τὴν εὐθύνην διὰ τὴν ἀ-
ναγέννησιν, τὴν πνευματικὴν ἀφύπνισιν
τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν ἔχουν οἱ ἄνθρωποι
ποῦ γνωρίζουν τὴν ἀλήθειαν τοῦ πνεύμα-
τος. Κάθε πνευματικὸς ἄνθρωπος εἶναι ὑ-
πεύθυνος διὰ τὴν πνευματικὴν αὐτὴν ἀφύ-
πνισιν, καὶ ὀφείλει νά ἐργασθῇ δι' αὐτὴν
ἄσχετως πρὸς τὸ ἂν ἐργάζωνται ἢ ὄχι οἱ
ἄλλοι. Τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ ἔργου ἡ ἀποτε-
λεσματικότης δέν ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ
τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐργατῶν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν
ὀλόμυρον ἀφιέρωσιν τοῦ ἐνὸς ἔστω, ἐκείνου,
ὁ ὁποῖος, πρὸς στιγμὴν καὶ μόνος ἴσως βλέ-
πει τὴν ἀλήθειαν, καὶ δι' αὐτὸ αἰσθάνεται
τὴν εὐθύνην νά ὀδηγήσῃ πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

Τὰ εἶπε καὶ τὰ λέγει, καὶ θά τὰ λέγῃ
ἡ παρούσα στήλῃ. Ἄλλὰ περισσότερον ἀπὸ
αὐτὴν καὶ περισσότερον ἀπὸ οἰονδήποτε
γράμμιον, τὸ λέγει ἡ ζωὴ μερικῶν ἀνθρώ-
πων, ζωὴ ποῦ ἠναλώθη εἰς τὴν ἔρευναν
καὶ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἀληθείας. Καὶ τὸ
παρὸν τεῦχος τῶν «Ἀκτίνων» ἀπονέμει ἱε-
ράς ἐπιμνημοσύνης τιμᾶς, πρὸς ἓνα τέ-
τοιον ἄνθρωπον. Τὸν Sir Arthur Stanley
Eddington.

Θά ἴδουν, ἀμέσως ἐν συνεχείᾳ, τὴν βιο-
γραφίαν καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἔργου τοῦ
ἀειμνήστου ἀνδρὸς οἱ ἀναγνώσται μας, οἱ
ὅποιοι συχνὰ ἐλάμβανον ἀφορμὴν νά προσέ-
ξουν τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου σοφοῦ. Ἄλλ-
ὰ πρὸ τούτου, ἄς σταθῶμεν μίαν στιγμὴν
ἔμπρὸς εἰς τὸν Eddington ὡς τὸν ἄνθρω-

πον ποῦ ἠγωνίσθη, ὡς πρωτοπόρος, διὰ τὴν
κάθαρον τῆς νεωτέρας ἐπιστημονικῆς σκέ-
ψεως ἀπὸ τὰς ὑλιστικᾶς, ἀρνητικᾶς προ-
καταλήψεως. Ὄταν ὁ Eddington ἤρχιζε
τὰς ἐρεῦνας του, αἱ προκαταλήψεις ἐφάι-
νοντο ἀκόμη νά βασιλεύουν. Ὄταν ἀπέρ-
χεται εἰς τὴν αἰωνιότητα, αἱ προκαταλήψεις
αὐταὶ ἀντικαθίστανται ἀπὸ τὴν ἀναγνώρι-
σιν τῆς ἀληθείας, τῆς ἀληθείας ποῦ περι-
κλείεται εἰς τὴν χριστιανικὴν θεώρησιν τοῦ
Παντός. Καὶ εἰς τὴν στορφήν αὐτὴν συνε-
τέλεσαν, καὶ ἡ δύναμις βέβαια τῆς ἀληθεί-
ας, καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ ἐπιστημονικὴ ἔρε-
να, ἀλλὰ καὶ ἡ εὐθύτης, ἡ παρηρησία, ἡ ἀ-
φοσίωσις, μετὰ τὴν ὁποίαν προσήγγοντο εἰς
τὴν σκέψιν τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου τὰ συμ-
περάσματα τῆς ἐρεῦνης αὐτῆς.

Τὰ συμπεράσματα αὐτὰ εἶναι εἰς πολ-
λοὺς γνωστά. Ἄλλὰ δέν εἶναι πολλοὶ ἐκεῖ-
νοι ποῦ τὰ διεκλήρουν μετὰ παρηρησίαν. Ὀ-
λίγοι—ἴσως πάντοτε—ἦσαν οἱ πρωτοπό-
ροι. Καί, ἐπιλεκτος μέσα εἰς αὐτούς, ὁ
Eddington.

Τώρα, πλέον, οἱ ὀλίγοι δέν εἶναι καὶ τό-
σον ὀλίγοι. Ὁ Eddington δέν ἔχει μόνον
θαιμαστάς. Ἐχει καὶ μιμητάς, ποῦ γίνον-
ται ὁλοῦν καὶ περισσότερον αἰσθητοὶ εἰς
τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον, εἰς τὴν σύγχρο-
νον κοινωνίαν γενικώτερον.

Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς, μιμητὰς τοῦ Edding-
ton χρειάζεται ἡ ἀνθρωπότης, ἡ σημερινὴ
κυρίως ἀνθρωπότης!

κίλα ἐπιστημονικά δημοσιεύματα διαφόρων θρησκευτικῶν περιοδικῶν καὶ συγγραμμάτων.

Εὐτυχίας καὶ καταλεχθῶ μεταξύ τῶν ἐγνωμένων μαθητῶν τοῦ Sir A. S. Eddington καὶ ἀξιώθεις τῆς τιμῆς νὰ συνεργασθῶ μετ' αὐτοῦ εἰς ἓν ἐκ τῶν κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφερόντων θεμάτων τῆς Ἀστροφυσικῆς, ὅποιον εἶναι ἡ ἔρευνα τῆς ἐξελίξεως τῶν ἀπλανῶν, διατηρῶ ζῶν τὴν ἀνάμνησιν τῆς πρωτοτυπίας, μεθ' ἧς ἔθετε τὰ διάφορα ζητήματα, καὶ ἐχειρίζετο τὰ τῆς διερευνήσεως αὐτῶν, τὸ βάθος τῆς κρίσεως καὶ τὴν σαφῆνειαν τῆς διατυπώσεως τῶν λεπτοῦρων ἔτι ἐννοιῶν, τὴν ὀξύτητα τῆς διασθήσεως ἐν τῇ ἐρεύρῃ καὶ τὴν αὐστηρότητα τοῦ ἐλέγχου τῶν ἐκάστοτε προκυπτόντων πορισμάτων. Ἀλλὰ μήπως τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ δὲν ἐκηρδοῦν ἐκδηλα ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν γλαφυρότητα τοῦ ὕφους εἰς τὰ συγγράμματά του καὶ ἀπὸ τὸ λεπτὸν χιούμορ κατὰ τὰς ὁμιλίαις του ἢ τὰς συζητήσεις του ἐν τῇ Ἀστρονομικῇ Ἑταιρίᾳ ἢ τῇ Βρετ. Ἀστρονομικῇ Ἐνώσει;

Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Sir A. Eddington ἔβλεπε κανεὶς ἐπαληθεῦον ἐκεῖνο τὸ ὅποιον λέγεται δι' ὄλους τοὺς πραγματικῶς σοφοὺς, ὅτι δηλ. ὅσον μεγαλύτερα εἶναι παρ' αὐτοῖς ἡ συναίσθησις τῆς ἀτομικῆς τῶν ἀξίας, τόσον μεγαλύτερα εἶναι καὶ ἡ ταπεινοφροσύνη των. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ὅταν συμπληρώσας τὴν ἐν τῷ Ἀστεροσκοπεῖῳ τοῦ Greenwich ἐκπαίδευσίν μου ἐπρόκειτο νὰ μεταβῶ πρὸς παρακολούθησιν τῶν μαθημάτων τοῦ καθηγητοῦ Eddington ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Cambridge, διάσημος συνάδελφός του, ὅλῳν καὶ με ἐνθαρρύνῃ ὅταν ἐξεδήλωσα δειλίαν προκειμένου νὰ παρουσιασθῶ καὶ νὰ ζητήσω νὰ συνεργασθῶ μετὰ μίας τοιαύτης ἐπιστημονικῆς κορυφῆς, προληπτικῶς

μοῦ ἐδήλωσεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀπαγορευθῶ ἐάν κατὰ τὴν πρώτην συνάντησίν μας φανῇ ὁ καθηγητῆς Eddington ὀλιγόλογος. «Μὴ τὸν παρεξηγήσης, μοῦ εἶπε, διότι εἶναι πολὺ... ντροπαλός»! Καὶ ὁ συνομιλητῆς μου δὲν εἶχεν ἄδικον. Ἀλλ' ἐάν ὁ Sir A. S. Eddington ἦτο πράγματι ἡ προσωποποίησης τῆς μετριοφροσύνης καὶ τῆς αγαθότητος, ὑπῆρξε συγχρόνως μία δόξα τῆς εὐάνδρου πατρίδος του καὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως.

Ὁ θάνατός του δημιουργεῖ ἀναντιρρήτως μέγα καὶ δυσαναπλήρωτον κενὸν ἐν τῇ διεθνῇ ἐπιστημονικῇ κοινότητι, συγχρόνως δὲ ἀνεπανόρθωτον ἀπώλειαν διὰ τοὺς εὐγνώμονας μαθητάς του, διὰ τοὺς εἰλικρινεῖς φίλους καὶ θαυμαστάς του, καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν σκληρῶς πληγεῖσαν οἰκογένειάν του, πρὸς τὴν ὁποίαν ὡς πολῦτιμος παρηγορία ἀπομένει ἡ διαπίστωσις τοῦ ἐπ' αὐτῷ συνοδευόντος τὴν αἰωνίαν μνήμην του διεθνούς ἐπιστημονικοῦ πένθους.

Ἡ ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῇ Ἐνωσίς Ἐπιστημόνων, τῆς ὁποίας ὁ μεταστὰς ἦτο ἐπίτιμον μέλος, θὰ διατηρήσῃ ἀγῆρω καὶ ἱερὰν τὴν μνήμην τοῦ κορυφαίου τούτου Χριστιανοῦ ἐπιστήμονος. Τὸ παράδειγμα του θὰ ἐμμένῃ πάντοτε καὶ θὰ τὸνώνῃ τὰ μέλη τῆς Ἐνώσεως εἰς τὴν ἱερὰν προσπάθειαν τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ὁποίου κάθε ἐπιστήμων καλεῖται νὰ εἶναι ἐργάτης. Καὶ τοιοῦτος ἐργάτης, ὑποδειγματικῶς ἐργάτης, ὑπῆρξεν ὁ Arthur Stanley Eddington.

ΣΤ. ΠΛΑΚΙΔΗΣ

Τακτικὸς καθηγητῆς τῆς Ἀστρονομίας
εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.

II.

Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΣΚΕΨΙΣ, Η ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ EDDINGTON

Ὁ Eddington, ὁ μέγας αὐτὸς ἐργάτης τῆς ἐπιστήμης, τοῦ ὁποίου σκιαγραφίαν ἔδωκεν ἀνωτέρω ὁ καθηγητῆς κ. Πλακίδης, μέχρι τοῦ 1928 ἦτο γνωστὸς μόνον εἰς τοὺς κύκλους τῶν εἰδικῶν συνάδελφών του. Κανένας ἄλλος δὲν ἐγνώριζε τὴν μεγαλοφυῖαν καὶ τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅταν τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1927 ἔκαμε σειρὰν διαλέξεων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Edinburgh καὶ τὸ 1928 τὰς ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ ἐκτενές ἔργον του «The Nature of the Physical World» ὁ ταπεινὸς καὶ ἐχθρὸς τῆς διασημότητος, ἀλλὰ διαπρεπῆς ἀστρονόμος, ἔγινε γνωστὸς εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἐδημιούργησε νέαν ἐποχὴν διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν σκέψιν. Τὸ ἔργον του αὐτὸ μετεφράσθη ἀμέσως εἰς πολλὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας καὶ ἡ φήμη του διεδόθη εἰς ὅλας τὰς γῆρας

κόσμον. «Ἡ δημοσίευσις τοῦ ἔργου αὐτοῦ, γράφει ὁ Edward Cotton, ἔδωκε τὸ σύνθημα νὰ ἐμφανισθῶν ὑπὸ ἐπιστημονικῶν πολλὰ βιβλία, διὰ τῶν ὁποίων διακρυσσοῦν τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς μηχανικῆς θεωρίας τοῦ σύμπαντος, διὰ νὰ δεχθῶν μίαν θεωρίαν ποῦ περιλαμβάνει ἀπειρον σκοπῶν καὶ διευθύνουσιν κρυπτομένην ὅπ' ἄνω ἀπὸ τὰ κοσμικὰ φαινόμενα. Ὑπὸ τὴν ἄποψιν αὐτὴν τὸ ἔργον τοῦ Eddington ἐσημείωσε τὴν ἀρχὴν μίας ἐποχῆς εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν σκέψιν. Ἄλλοι ἐπιστήμονες ἤρχισαν νὰ σκέπτονται καθ' ὅμοιον τρόπον, ὁ Eddington ὁμοῦ παρέμεινε τὸ κέντρον τῆς δημοσίας προσοχῆς».

Ἡ δημοσίευσις τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἦτο ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἐκδόσεως καὶ ἄλλων ἀναλόγων ἔργων καὶ μονογραφίῶν, διὰ τῶν ὁποίων κατε-

τόπιζε τὸν μορφωμένον ἀναγνώστην ἐπὶ τὸν συγχρόνων ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων καὶ ταυτοχρόνως ὠμολόγει τὴν ἀνεπάρκειαν καὶ ἀνικανότητα τῆς θετικῆς ἐπιστήμης ὅπως ἐρμηνεύσῃ τὰ μεγάλα προβλήματα τοῦ κόσμου καὶ θεραπεύσῃ τὰς ψυχικὰς καὶ πνευματικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου. Μεταξὺ τῶν νεωτέρων β.βλίων τοῦ Eddington, τὰ ὅποια εἶναι περιττὸν νὰ εἰπῶμεν ὅτι μετεφράσθησαν ἀμέσως καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας, συγκαταλέγονται καὶ τὰ

- 1) The Nature of the Physical World (1928).
- 2) Science and the Unseen World (1929).
- 3) The Expanding Universe (1932).
- 4) New Pathways in Science (1934).
- 5) The Philosophy of Physical Science (1939).

Ἄλλ' ἀξίζει τὸν κόπον, ἀπὸ ὅλας τὰς διατυπωθείσας ὑπὸ τοῦ Eddington θεωρίας καὶ γνώμας ἐπὶ πλείστων ζητημάτων, νὰ κάμωμεν μίαν στοιχειώδη ἀνάλυσιν τῶν κυριωτέρων ἐξ αὐτῶν.

Α'. ΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΘΕΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Ὅλοι γνωρίζομεν, παρατηρεῖ ὁ Eddington, εἰς τὸ ἔργον του· Ἡ φύσις τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ὅτι τὰ τελευταῖα χρόνια ὁ ἐπιστήμων ἀπηνήθη ἐσκεμμένως πολλὰς παραστατικὰς εἰκόνας περὶ τῆς φύσεως, πού του ἦσαν ἄλλοτε πολὺ προσφιλεῖς. Ἔτσι τῶρα αἰσθάνεται, ὅτι δὲν πατεῖ εἰς τὴν στερεὰν Γῆν, οὔτε ἔχει τὸ κεφάλι του πρὸς τὸν οὐρανόν, ἀλλ' εἶναι κρεμασμένος εἰς τὸ κενὸν μαζὶ μὲ μίαν σφαῖραν, ἡ ὅποια κινεῖται μέσα εἰς τὸν ὡρὸν μὲ ταχύτητα πολλῶν χιλιομέτρων κατὰ δευτερόλεπτον. Ἐσχημάτισεν ἀκόμη τὴν παράστασιν καὶ ἄλλων θεμελιωδῶν μεγεθῶν, ὅπως π. χ. ἐφαντάσθη ὅτι ἡ ἀληθὴς φύσις τοῦ ἠλεκτρικοῦ πεδίου ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα εἶδος μετακινήσεως τοῦ αἰθέρος. Ἔτσι ἐσχημάσθη ἓνας κατάλογος ἀπὸ μεγεθῶν, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ὁποίων θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ ἐξηγῶμεν πολλὰ φαινόμενα τοῦ καθημερινοῦ βίου. Μάλιστα ἐνομιζάμεν ὅτι σιγά-σιγά ὁ κατάλογος αὐτὸς τῶν δεικτῶν θὰ ἐγένετο διαρκῶς καὶ μικρότερος, διότι θὰ τὰ ἐξηγοῦσεν ἡ ἐπιστήμη. Ἀλλὰ τὸ περίεργον εἶναι ὅτι συνέβη τὸ ἀντίθετον. Ὁ κατάλογος ἤβλεπε καὶ ἡ «κρίσις εἰς τὴν ἐπιστήμην ἤρχισε, λέγει ἐπὶ λέξει ὁ Eddington, ὅταν εἰς αὐτὸν ἐβάλαμεν μερικὰ σαφῆ μεγεθῶν, ὅπως εἶναι τὸ φῶς καὶ ἡ ὕλη». Ἀλλὰ «μετ' ὀλίγον ἐπαύσαμεν νὰ χρῆσιμοποιοῦμεν τὰς σαφεῖς παραστατικὰς εἰκόνας καὶ δὲν μᾶς ἔμεινε τίποτε ἄλλο παρὰ τὰ σύμβολα μὲ τὰ ὅποια ἀντικαταστήσαμεν τὰς εἰκόνας».

Κατόπιν αὐτῶν πῶς ἀντιλαμβάνεται ὁ Eddington τὴν οὐσίαν τῆς ἀκριβοῦς ἐπιστήμης; Ἐν πρώτοις, λέγει, δὲν πρέπει νὰ ταυτίζωμεν τὴν Φυσικὴν μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπολύτως θετικῆς ἐπιστήμης. Διότι ἠμποροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν μίαν θετικὴν ἐπιστήμην ἡ ὅποια δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὰ συνήθη φαινόμενα

καὶ τοὺς νόμους τῆς Φυσικῆς. Ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἐξετάσωμεν π. χ. τὴν θεωρίαν τῆς κληρονομικότητος τοῦ Mendel, θὰ ἴδωμεν ὅτι καὶ αὐτὴ, ὅπως καὶ ἡ Φυσικὴ, κατατλήγει εἰς τὸ νὰ δεχθῆ τὴν ὑπαρξίν ὀρισμένων ἐσχάτων μονάδων πού λέγονται χαρακτῆρες κληρονομικότητος, τὰς μονάδας δὲ αὐτὰς προσπαθεῖ νὰ σπουδάσῃ ἡ Βιολογία.

Ἄλλὰ διὰ νὰ ἴδωμεν καλλίτερον καὶ σαφέστερον τὸ εἶδος τῆς γνώσεως—κατὰ τὸν Eddington πάντοτε—πού μᾶς δίδει ἡ θετικὴ ἐπιστήμη, ἂς δώσωμεν ἓνα παράδειγμα. Εἰς αὐτὸ θὰ χρῆσιμοποιῶμεν τὸν τρόπον πού μεταχειρίζεται ἡ Φυσικὴ ὅταν π. χ. ἐξετάξῃ τὸ ἀκόλουθον πρόβλημα:

«Ἐνας ἐλέφας κατέρχεται τὴν καταπράσινον πλαγιάν ἐνὸς λόφου...». Εἰς τὸ παράδειγμα αὐτὸ ὁ πεπειραμένος φυσικός δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προσέξῃ παρὰ τὰ ἐξῆς: α) Ὅτι «ἡ μᾶζα τοῦ ἐλέφαντος ἔχει βάρος δύο τόνων». Ἔτσι ὁ ἐλέφας χάνεται ἀπὸ τὸ πρόβλημα καὶ εἰς τὴν θέσιν του ἔρχεται ἡ μᾶζα τῶν δύο τόνων. Τί ἀκριβῶς εἶναι αὐτὸ πού λέγομεν «δύο τόνους» καὶ τὸ ὅποιον χαρακτηρίζει τὸ ἀντικείμενον τοῦ προβλήματος; Ἀπάντησις: Τοῦτο σχετίζεται μὲ ὀρισμένην ιδιότητα ἡ κατὰστασιν κάποιου πράγματος, πού ἔχει βάρος καὶ καταλαμβάνει ὀρισμένην ἔκτασιν εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Δὲν ἠμποροῦμεν νὰ προχωρήσωμεν περισσότερο, διότι διὰ τὸν φυσικὸν ἡ οὐσία τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι κάπως ἀθεμελιώτος καὶ προβληματικὴ. Δι' αὐτὸ ἐπανερχόμεθα πάλιν εἰς τὰς λέξεις «δύο τόνους». Ἀλλὰ τί εἶναι αὐτὸ; Πῶς εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐμπειρίαν μας ἡ μορφή αὐτῆ πού ὠρίσαμεν; «Δύο τόνους» εἶναι τὸ ἀνάγνωσμα πού μᾶς δίδει ἡ πλάστιγγς εἰς τὴν ὁποίαν υποτίθεται ὅτι ἐβάλαμε τὸν ἐλέφαντα. Εἰς τὸ πρόβλημα αὐτὸ ὁ φυσικός μὲ τὰ ὄργανα του θὰ εὕρῃ β) ὅτι «ἡ κλίσις τῆς πλαγίας τοῦ λόφου εἶναι 60°». Χάνεται ἀπὸ τὸ πρόβλημα ἡ ἔννοια τοῦ λόφου καὶ εἰσέρχεται ἡ γωνία τῶν 60°. Τί εἶναι αἱ 60°; Εἶναι τὸ ἀνάγνωσμα ὀρισμένων δεικτῶν πού μετροῦν γωνίας καὶ κλίσεις ἐπιπέδων. Καὶ ἡ χλόη πῶς παρίσταται εἰς τὸ πρόβλημά μας; Ἀπλοῦστατα μὲ τὸν συντελεστὴν τριβῆς, πού μετρεῖται μὲ ὀρισμένα ὄργανα. Ἀκόμη καὶ τὸν χρόνον κατὰ τὸν ὅποιον εἶδεν ὁ φυσικός τὸν ἐλέφαντα νὰ κατέρχεται πρὸς τὰ κάτω, τὸν προσδιορίζει ἀναγινώσκων τοὺς δεικτὰς τοῦ ὡρολογίου. Ὄστε βάρος ἐλέφαντος, κλίσις τῆς πλαγίας, λειότης τοῦ ἐδάφους καὶ χρόνος κατὰ τὸν ὅποιον παρετηρήσαμεν τὸ γεγονός, μᾶς δίδονται ἀπὸ τὰ ἀναγνώσματα τῶν δεικτῶν ὀρισμένων ὀργάνων.

Ἔτσι βλέπομεν πῶς εἰς τὸ πρόβλημά μας ἐξαφανίζεται κάθε ποίησις διὰ νὰ μὴ εἰπῶμεν καὶ κάθε πραγματικότης, ὅπως τὴν βλέπομεν μὲ τὰ μάτια μας, καὶ τὰ πάντα ἀντικαθίστανται μὲ τὰ ἀναγνώσματα τῶν δεικτῶν τῶν ὀργάνων, τὰ ὅποια θὰ θεοῦν εἰς τὰς γωνιστι-

κὰς μηχανὰς διὰ τὴν προχωρήσῃ ὁ ἔρευνητὴς εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Ἡ ἴδια ἐργασία γίνεται εἰς κάθε πείραμα. Δηλαδή συλλεγόμενοι ἀναγνώσματα καὶ ἐνδείξεις ὀργάνων καὶ ὁ θρίαμβος τῆς θετικῆς ἐπιστήμης ἔγκειται εἰς τὴν συλλογὴν καὶ σύνδεσιν αὐτῶν τῶν τιμῶν. Ἐθροισμα ἀναγνώσμάτων ἐν χρόνῳ καὶ χώρῳ, λογικὴ ἐπεξεργασία καὶ σύνδεσις αὐτῶν εἶναι ἡ προσπάθεια τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. «Ἄλλὰ τὸ οὐσιώδες, εἶναι λέγει ἐπὶ λέξει ὁ Eddington, ὅτι αἱ τόσον σαφεῖς καὶ ὠρισμένοι παραστάσεις ποῦ φαίνεται ἂν ἔχωμεν περὶ τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, δὲν εἰσέρχονται εἰς τὴν θετικὴν ἐπιστήμην καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἡμποροῦν κατ' οὐδένα τρόπον νὰ πιστοποιηθοῦν μετὰ τὴν βοήθειαν τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς. Διότι προτοῦ ἡ θετικὴ ἐπιστήμη ἀρχίσει νὰ ἀσχολῆται κάπως μετὰ ἕνα πρόβλημα, πρέπει αἱ εἰκόνες τῶν παραστάσεων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου νὰ ἀντικατασταθοῦν μετὰ μεγέθη, τὰ ὁποῖα παριστάνουν τὰ ἐξαγόμενα φυσικῶν μετρήσεων».

Βεβαίως θὰ ἔχη νὰ ἀντίπη κανεῖς, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ δρόμος τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ φυσικὴ ἔρευνα. Καὶ θὰ ἔχη δίκαιον. Ἄλλὰ πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐργαζόμενοι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον περικλείομεν μέσα εἰς τὸ πρόβλημα κάποιον κρυπτόμενον αἴτιον ποῦ συνδέεται ἀμέσως μετὰ τὰ φυσικὰ μεγέθη. Διότι, διὰ τὴν ἔλθωμεν εἰς τὸ παράδειγμα μας, δὲν εἶναι τὸ ἀνάγνωσμα τῆς ζυγαρίας ἐκεῖνο ποῦ κατέρχεται τὴν πλαγιάν. Ἡ λέξις ἐλέφας, λέγει ὁ Eddington, προκαλεῖ εἰς ἡμᾶς μίαν ἀνάλογον πνευματικὴν ἐντύπωσιν, ἡ ὁποία εἶναι φανερόν ὅτι δὲν ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ ἀντικείμενον ἔρευνῆς ἐνὸς φυσικοῦ προβλήματος. Διότι, ὅταν σκεπτόμεθα τὸν ἐλέφαντα, ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ὀγκώδους, ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ εἰς κάτι τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἀλλὰ κείται ἔξω τῆς οὐσίας τοῦ ἀντικειμένου ἐκεῖνον ποῦ δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν ἐπιστημονικῶς. Ἡ ἰδέα τοῦ ὀγκώδους βεβαίως ἡμπορεῖ, σύμφωνα μετὰ τὸν τρόπον τῆς θετικῆς ἐξετάσεως τῶν πραγμάτων, νὰ εἰσαχθῇ εἰς τοὺς ὑπολογισμοὺς μας μόνον ὑπὸ τὴν μορφήν ἐνὸς ἀριθμοῦ ἀναγνώσμάτων. Τὸ ἴδιον ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ μετὰ τὴν μολυβδόχρουν ὄψιν ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς τὴν ἐντύπωσιν ποῦ ἔχομεν περὶ τοῦ ἐλέφαντος. Ἄλλ' εἶναι φανερόν ὅτι αἱ πνευματικαὶ ἐντύψεις ποῦ λαμβάνουν χώραν εἰς τὴν συνειδησίμ μας ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ ἐλέφαντος ὁ ὁποῖος κατέρχεται τὴν καταπράσινον πλαγιάν ἐνὸς λόφου» δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν εἰς τὸ πρόβλημά μας.

Ἔτσι διὰ τὰ σχετικὰ μετὰ τὸν ἐλέφαντα σύμφωνα μετὰ τὸ πρωτόκολλον τῆς ἐπιστήμης μεταφέρονται εἰς μετρήσεις, εἰς ὄψιν δὲ τὴν ἐξέτασιν αὐτὴν διακρίνομεν, κατὰ τὸν Eddington πάντοτε, τρία εἶδη πραγμάτων:

1) Μίαν πνευματικὴν ἐντύπωσιν ἡ ὁποία λαμβάνει χώραν εἰς τὴν συνειδησίμ μας καὶ ὀχι εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον.

2) Ἐνα εἶδος ἀντικειμένου ποῦ εὑρίσκεται εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ ἀληθὴς οὐσία εἶναι ἀνεξερεύνητος. Καὶ

3) Μίαν ὁμάδα ἀναγνώσματος δεικτῶν, τὰ ὁποῖα παρατρεῖ ἡ θετικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡμπορεῖ νὰ τὰ συνδυάσῃ μετὰ ἄλλα ἀναγνώσματα δεικτῶν.

Ὁ καθένας ἐνοεῖ τώρα ὅτι ἡ σειρά αὐτῆ τῶν ἀναγνώσμάτων δὲν μᾶς δίδει ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων ἀλλὰ ἀπλῶς μᾶς διεγείρει τὴν ὀρεξίν καὶ τὴν περιέργειαν διὰ τὰ μάθωμεν τὴν βαθύτεραν οὐσίαν των. Συγχρόνως ὁμως μᾶς παρουσιάζει τὰς μεγάλας δυσκολίας τὰς ὁποίας δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀποφύγῃ ἡ θετικὴ ἐπιστήμη. Ἐπρέπει νὰ σὰς διασαφηνίσω, λέγει κατὰ λέξιν ὁ Eddington, ὅτι ὁ περιορισμὸς τοῦ πεδίου τῆς Φυσικῆς εἰς ἀναγνώσματα δεικτῶν καὶ τὰ παρόμοια δὲν ὀφείλεται εἰς ἰδικὴν μου φιλοσοφικὴν ἰδιοτροπίαν, ἀλλ' εἶναι κάτι τὸ οὐσιώδες διὰ τὴν σύγχρονον ἐπιστημονικὴν μας ἀντίληψιν».

Β. ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

Ὅταν περιγράφωμεν, σημειώνει ὁ Eddington, τὰς ἰδιότητες ἐνὸς σώματος μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν φυσικῶν μεγεθῶν, ὅπως εἶναι τὸ μήκος, ἡ γωνία, ἡ ταχύτης, τὸ ρεῦμα κλπ., τότε λαμβάνομεν γνώσιν μόνον τῶν ἀντιδράσεων τοῦ σώματος εἰς τοὺς διαφόρους πειραματισμοὺς καὶ τίποτε πέραν αὐτοῦ. Ἡ γνώσις ὁμως αὐτὴ δὲν εἶναι πλήρης, διότι δὲν γνωρίζομεν τίποτε περὶ τῆς ἐσωτερικῆς οὐσίας τῶν ἀντικειμένων. Καὶ ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος δὲν ἐπέτυχε τίποτε ἄλλο παρὰ ἀπλῶς νὰ ὑπολογίσῃ εὐκολότερον τὰ ἀναγνώσματα τῶν δεικτῶν. Καὶ προσθέτει τὰ ἐξῆς: «Ἄλλ' ἡ ἰδέα ὅτι ἡ γνώσις μας περὶ τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων συνίσταται μόνον καὶ μόνον εἰς ἀνάγνωσιν δεικτῶν καὶ ἐνδείξεων ἄλλων ὀργάνων μετρήσεως, μετέβαλε ριζικῶς τὴν ἀντίληψιν μας περὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Μέχρι πρό ὄλιγου ἴσχυεν ὡς ἐντελὴς ἀσφαλὲς ὅτι ἔχομεν βαθεῖαν γνώσιν τῶν δεδομένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ἐπιθυμῶ νὰ σὰς δεῖξω μετὰ ἕνα παράδειγμα πὼς ὠδηγήθημεν εἰς τὸν πύρην τοῦ αἰωνίου προβλήματος, τῆς σχέσεως δηλαδή ὕλης καὶ πνεύματος. Ὁ ἐγκέφαλος τοῦ σκεπτομένου ἀνθρώπου εἶναι προκείμενος μετὰ ἕνα σκεπτόμενον πνεῦμα. Ἡ σκέψις εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ γεγονότα ἐκεῖνα τοῦ κόσμου ποῦ δὲν ἐπιδέχονται καμμίαν ἀμφισβήτησιν. Τὸ ὅτι ἐγὼ σκέπτομαι, τὸ γνωρίζω μετὰ τὴν βεβαιότητα ὅσην δὲν ἡμπορεῖ νὰ μοῦ δώσῃ καμμία ἀπὸ τὰς γνώσεις ἐκεῖνας ποῦ ἔχω περὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου». Καὶ ἀφοῦ τονίζει τὴν ποιεῖσιν τοῦ ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ἔχουν ἕνα σκεπτόμενον πνεῦμα, συνεχίζει: «Ἐρχεται ὁ φυσικὸς μετὰ τὰ ἐργαλεῖά του καὶ ἀρχίζει νὰ ἐξετάσῃ τὸν ἐγκέφαλον. Ὅλα ὅσα ἡμπορεῖ νὰ εὑρῇ εἶναι μίαν ἐπισύρρυσιν ἀπὸ ἄτομα, ἡλεκτρονία καὶ δυναμικὰ πεδία. Ἀκόμη δυνατὸν νὰ ἐξιχνιάσῃ καὶ ἄλλα φυσικὰ μεγέθη, ὅπως

ἐνέργειαν, θερμοκρασίαν καὶ ἐντροπίαν. Κατέ-
να ὁμως ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἔμπορεῖ νὰ τὸ ταυτίσῃ
μὲ τὴν σκέψιν. Θὰ εἴπῃ ἴσως ὅτι ἡ σκέψις εἶ-
ναι ἀπάτη, ὅτι εἶναι πεπλανημένη ἐξηγήσις τῆς
ἀλληλοεπιδράσεως τῶν φυσικῶν μεγεθῶν. Εἶ-
ναι ὁμως φανερός ὁ παραλογισμὸς ὁ ὁποῖος
ἐγκτεται εἰς τὸ νὰ ἀπορρίπτῃ καί τις αὐτα-
πάτην τὸ μόνον στοιχεῖον τῆς πείρας μας, πού
ἀναμφισβητήτως εἶναι σταθερὸν καὶ ἀμετάβλη-
τον. Διότι προβάλλει τὸ μέγα ἐρώτημα: Πῶς
ἔμπορεῖ μία ἐπιώρευσις ἐντελῶς συνῆθων ἄ-
τόμων νὰ παράγῃ ἓνα σκεπτόμενον ὁργανι-
σμὸν; Ποία δὲ γνώσις τῆς ἀληθοῦς οὐσίας ἔ-
νός ἀτόμου μᾶς δίδει τὸ δικαίωμα νὰ ἐχωμεν
τὴν γνώμην διὰ τὸ ἄτομον τοῦτο εἶναι ἱκανὸν
νὰ δημιουργήσῃ ἓνα σκεπτόμενον δν;» Οἱ ὕλι-
στοι λέγουσι ὅτι τὰ ἄτομα τοῦ ἐγκεφάλου εἶ-
ναι ἐκεῖνα πού συναθροίζονται καὶ κινούμενα
μηχανικῶς παράγουσι τὴν σκέψιν, ἀλλ' ὁ Edding-
ton διαφωνῶν ριζικῶς πρὸς αὐτοὺς τονίζει
ὅτι «ἡ ἐπιώρευσις τῶν ἀτόμων τοῦ ἐγκεφάλου
ἀπαρτίζει ἀναμφιβόλως αὐτὴ αὐτὴ τὴν ἓνα
σκεπτόμενον δν δυνάμει τῆς φύσεως ἐκείνης ἡ
ὅποια οὔτε ἐξηρευνήθη οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ
ἐξερευνηθῇ ὑπὸ τῆς Φυσικῆς. Καὶ ἀλλαχού
διαβεβαίωσι τὰ ἀκόλουθα: «Εἴμεθα περισσότερον
βέβαιοι ὅτι ὑπάρχει πνεῦμα παρὰ ὅτι ὑ-
πάρχει ὕλη. Δὲν πρέπει καθόλου νὰ ἀμφιβά-
λωμεν ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ πρῶτον καὶ ἄμε-
σον ἀντικείμενον τῆς ἡμετέρας πείρας, ὅλα δὲ
τὰ ἄλλα γεγονότα τοῦ κόσμου προκύπτουσι διὰ
διαφόρων συλλογισμῶν».

Ἄλλὰ ποία εἶναι τὰ ὄρια τῆς φυσικῆς γνώ-
σεως κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Eddington; Εἶναι
πολὺ περιορισμένα, ὅπως πολὺ περιορισμένον
εἶναι καὶ τὸ πεδῖον ἐρεύνης τῆς Φυσικῆς. Τὸ
σπουδαιότερον ὁμως εἶναι ὅτι ἡ μέθοδος ἐρεύ-
νης τῶν φυσικῶν φαινομένων εἶναι ἐντελῶς κυ-
κλική. Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον πρέπει νὰ
δώσωμεν ἰδιαίτερον προσοχὴν. Θὰ κάμωμεν τὲ
πράγμα καταληπτὸν μὲ ἓνα ἰδικόν του παρά-
δειγμα.

Ὁ νόμος τοῦ Einstein λέγει ὅτι εἰς τὸν κε-
νὸν ὥρον ὑπάρχουσι ὄρισμένα μεγέθη πού τὰ
καλοῦμεν δυναμικά καὶ τὰ ὁποῖα ἐπαλη-
θεύουσι ὄρισμένας μαθηματικὰς ἐξισώσεις. Γεν-
νᾶται ὁμως τὸ ἐρώτημα: Τί εἶναι τὰ δυναμικά;
Ἐκεῖνο πού ἔμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν εἶναι ὅτι
τὰ δυναμικά προϋποθέτουσι τὰ διαστή-
ματα. Ἄν τὰ διαστήματα εἶναι γνωστὰ ἔμ-
ποροῦμεν μὲ τὰς λογιστικὰς μηχανὰς νὰ ὑπο-
λογίσωμεν τὰ δυναμικά. Ἄλλὰ τί εἶναι τὰ δια-
στήματα; Εἶναι σχέσεις ἀπὸ ζεύγη γεγονότων
τὰ ὁποῖα μετροῦμεν μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ὀ-
ρολογίου ἢ τοῦ μέτρου. Ἄλλὰ τί
εἶναι τὸ ὀρολόγιον καὶ τὸ μέτρον; Τὸ μέτρον
π.χ. εἶναι ἓνα κομμάτι ὕλης διηρημένον εἰς μι-
κρότερα μέρη. Τί εἶναι ὕλη; Δύσκολον ἐρώ-
τημα. Διότι τὴν παλαιὰν μεταφυσικὴν ἔνοιαν
τῆς συστάσεως τῆς ὕλης τὴν ἀπερρίψαμεν καὶ
ἔχομεν τώρα μίαν περιγραφὴν τῆς
πλοκῆς τῆς ὕλης. Λέγομεν δηλ. ὅτι ὕλη

ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄτομα καὶ ἠλεκτρόνια καὶ
ὅτι εἶναι ἄθροισμα τριῶν συγγενῶν φυσικῶν
μεγεθῶν. Ἦται: Τῆς μάζης ἢ ἐνεργείας,
τῆς ποσότητος κινήσεως ἢ ὀρμῆς καὶ τῆς
δυνάμεως. Ἄλλὰ τί εἶναι μάζα, ποσότης κινήσεως
καὶ δυνάμις; Ὁ Einstein κατάρθωσε νὰ μᾶς
δώσῃ μίαν θετικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα.
Μᾶς εἶπεν ὅτι μάζα, ποσότης κινήσεως καὶ δύ-
ναμις εἶναι πεπλεγμένα ἐκφράσεις αἱ ὁποῖαι
περιέχουσι δυναμικά. Δηλ. ἐπανερχόμεθα
πάλιν εἰς τὸ πρῶτον ἐρώτημα: Τί εἶναι τὰ δυ-
ναμικά;

Ἔτσι συμπληροῦται ὁ ἀτελείωτος φαῦλος
κύκλος. Ἄς ἐπαναλάβωμεν τὴν πορείαν τῶν
συλλογισμῶν. «Ἀπὸ τί ἔμποροῦμεν νὰ παρα-
γάγωμεν δυναμικά;» Ἀπάντησις. «Ἀπὸ δια-
στήματα.» «Πῶς δυνάμεθα νὰ μετρήσωμεν τὰ
διαστήματα;» «Τὰ διαστήματα τὰ μετροῦμεν
μὲ τὸ μέτρον.» «Καὶ μὲ τί θὰ κάμωμεν τὸ μέ-
τρον;» «Ἀπὸ ὕλην!» «Καὶ πού θὰ εὐρωμεν
τὴν ὕλην, τὴν δυνάμιν;» «Τὴν δυνάμιν θὰ τὴν
κάμωμεν ἀπὸ τὰ δυναμικά!» «Καὶ τὰ δυναμι-
κά;» «Ἀπὸ τὰ διαστήματα...». Ὁ φαῦλος κύ-
κλος συνεχίζεται.

Ἄν ἐπιμείνωμεν, λέγει ὁ Eddington, νὰ
μάθωμεν τί εἶναι ὕλη, θὰ λάβωμεν τὴν ἀπάν-
τησιν ὅτι αὐτὸ τὸ γνωρίζει ὁ ἄγνωστος, τὸν
ὁποῖον συστηματικῶς θέλει νὰ ἀγνοῇ ἡ Φυσι-
κὴ. Καὶ ὁ ἄγνωστος αὐτός, παρατηρεῖ ὁ Ed-
dington, εἶναι ὁ δημιουργὸς τοῦ σύμπαντος πού
γνωρίζει ὅλα τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου καὶ
ἔχει ὡς κύριον χαρακτηριστικόν τὸ ὅτι εἶναι
παντογνώστης. «Εἶναι ἀξιοσημειώτων, γράφει
ἐπὶ λέξει, ὅτι ἡ Φυσικὴ δὲν ἔχει τὴν περιέρ-
γειαν νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐρώτησιν: «Ποῖος εἶναι
ὁ ἄγνωστος αὐτός;» Δὲν εἶναι διατεθειμένη
ὁμολογήσῃ ὅτι ὀλόκληρον τὸ οἰκόδομημα τῆς
Φυσικῆς πού ἔχει γίνει μὲ ἐξαιρετικὴν ἐπιμέ-
λειαν «εἶναι τὸ σπῆτι τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν
ἐκεῖνος ὁ ἄγνωστος.» Ἡ Φυσικὴ βλέπει τὸν Χ
ἢ μέρος τοῦ ἀγνώστου σὰν πολὺ ἀνεπιθύμητον
σπιτονοικοκύρη... Δὲν θέλει νὰ ἀνοίξῃ τὸν δρό-
μον πού ὀδηγεῖ εἰς τὸν ἄγνωστον αὐτόν. Κλείει
ἀμέσως τὸν κύκλον τῆς καὶ τὸν ἀφίνει ἔξω!»

Γ. Ἡ ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ EDDINGTON

Καὶ αὐταὶ μὲν εἶναι αἱ ἰδέαι τοῦ Edding-
ton περὶ τῶν μεθόδων πού χρησιμοποιοῦσι αἱ
φυσικαὶ ἐπιστήμαι καὶ τῶν ὀρίων μέχρι τῶν
ὁποῖων φθάει ἡ ἔρευνα αὐτῶν. Ἄλλὰ συγχρό-
ως δὲν παραλείπει νὰ τονίσῃ εἰς τὰ ἔργα του
τὴν ἀνάγκην τῆς θρησκευτικῆς πίστεως. «Ἡ
ρίζα τῆς πίστεως, γράφει, εἶναι ἐσωτερικὴ πε-
ποιθσις ὕψιστης σημασίας» ἢ, ὅπως ἄλλοτε
εἶπα, εἶναι τὸ ἐσωτερικόν συναίσθημα διὰ τὴν
δικαίωσιν μίᾶς ἐφέσεως πού κατοικεῖ μέσα εἰς
τὴν συνείδησίν μας...». Ὁμιλοῦν ἀλλαχού περὶ
τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος γράφει ὅτι μέσα εἰς
τὴν φύσιν παρουσιάζονται χάσματα ἀγεφύρω-
τα πού δὲν ἐξηγοῦνται μὲ τὸν νόμον αὐτόν.

«Ἡ νεωτέρα Φυσικὴ σιωπᾷ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, λέγει, καὶ δι' αὐτὸ εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ἐπαυλιθῶμεν εἰς τὴν ἀπλὴν πίστιν τῶν προγόνων μας. Ἡδὴ ἀνοίγεται ἐμπρός μας ἡ θύρα διὰ νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις ἐπενεργεῖ μία ὑπερφυσικὴ δύναμις, ὁ Θεός, ὅποτε τὰ παρουσιαζόμενα κενὰ συμπληροῦνται αὐτομάτως. Οἱ παλαιοὶ ἐπίστευαν, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς σήμερον ἐπανερχόμεθα ἀναγκαστικῶς εἰς τὴν πίστιν ἐκείνων».

Θαυμάζουσαν ἀσφαλῶς πολλοὶ τὰς προόδους τῆς συγχρόνου Φυσικῆς καὶ ἴσως ζηλεῖον τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς καὶ διότι ἐδημιούργησεν ἕνα θεωρητικὸν κόσμον ἀπὸ τὸν ὁποῖον παρεμύρισε τὸν Θεὸν ὡς ὑπόθεσιν μὴ ἀναγκαίαν. «Ἄλλ' ὁμολογούμεν, λέγει ὁ Eddington, ὅτι εἶναι ἀνεπιβίβαστοι αἱ ὁδοὶ τοῦ Θεοῦ (Ρωμ. 11, 33). Δὲν ζῆ ὁμως ἀκόμη εἰς τὰ αἰσθητά μας ὄλγιον ἀπὸ τὸ εἶδος ἐκείνου τοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος τῶν παλαιῶν προφητῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπεκαλοῦντο τὸν Θεὸν διὰ νὰ τοὺς ἀποκαλύψῃ τὴν βασιλείαν του καὶ νὰ τοὺς ἀποδείξῃ διὰ σημείων καὶ θαυμάτων ὅτι αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως ὑπακούουσιν καὶ πειθαρχοῦν εἰς τὴν διατάσσουσαν θέλησίν του;»

Παρ' ἄλλα νὰ ἀναφέρω, ὅτι ὁ Eddington δὲν ἦτο μόνον καθηγητὴς τῆς Ἀστρονομίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Cambridge. Ἦτο συγχρόνως καὶ καθηγητὴς τῆς πειραματικῆς Φιλοσοφίας, τῆς συγκεκριμένης ἐκείνης φιλοσοφίας ποῦ προσπαθεῖ νὰ βγάλῃ συμπεράσματα περὶ τῶν μεγάλων προβλημάτων τοῦ κόσμου, μὲ τὴν βοήθειαν τῆς ἐρεύνης τῆς φύσεως. Δι' αὐτὸ, ὡς ἀστρονόμος καὶ ὡς φιλόσοφος ὁμολογεῖ ὅτι «ὀπίσσω ἀπὸ τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου ὑπάρχει μία μεγίστη προσωπικότης. Ἐξάπαντος δὲ ἡ ἰδέα ἐνὸς Πνεύματος ἢ Λόγου, ὅπως ἐγὼ πιστεύω, ἀποτελεῖ προφανῆς λογικὸν συμπέρασμα ποῦ ἐξάγεται ἀπὸ τὴν παρούσαν θέσιν τῆς Θεωρητικῆς Φυσικῆς ἢ τοῦλάχιστον τὸ συμπέρασμα αὐτὸ εὐρίσκεται εἰς ἀρμονικὴν συμφωνίαν μὲ αὐτήν». Καὶ ἀναγνωρίζων τὴν ὄλως σχετικὴν ἀξίαν τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως, διακηρύσσει τὰ ἀκόλουθα περὶ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας: «Πάντως, ὅ,τι μᾶς δίδουν αἱ φιλοσοφίαι: καὶ ἔρευναι περὶ τῆς φύσεως τῆς Θεότητος, εἶναι μία ἀντίληψις ποῦ δὲν ἔμπορεῖ νὰ τεθῇ ὡς κανὼν τῆς καθημερινῆς μας ζωῆς. Καὶ ἔτσι κροτούμεν τὴν διδασκαλίαν ἢ ὅποια μᾶς ἀπεκαλύφθη σχεδὸν τρὸ δύο χιλιάδων ἐτών».

Ἡ κοσμοθεωρία καὶ βιοθεωρία αὕτη τοῦ ἐπιφανοῦς ἐπιστήμονος εὔρε πολλοὺς ὁπαδοὺς καὶ βιασάσας εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς καὶ μεγάλη κίνησις ἔχει δημιουργηθῆ γύρω ἀπὸ τὰ προβλήματα αὐτὰ ποῦ ἔρευνά καὶ συζητεῖ ὁ Sir Arthur Eddington.

Δὲν ἔμπορούμεν νὰ ἀναφέρωμεν ἔστω καὶ

ἐν περιλήψει τὰς ἰδέας τοῦ Eddington ποῦ ἐκθέτει εἰς τὸ βιβλίον του «οἱ νέοι δρόμοι τῆς ἐπιστήμης» ὅπως καὶ εἰς τὸ νεώτερον του «ἡ φιλοσοφία τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης». Μερικὰ κεφάλαια, ὅπως τὰ: Φυσικὴ καὶ ἐμπειρία, τὸ τέλος τοῦ κόσμου, ἡ κατὰπτωσις τοῦ Ντετερμινισμού, αἱ φυσικαὶ σταθεραὶ κλπ. εἶναι τόσον ἐνδιαφέροντα, ὥστε θὰ ἠμπορούσαν νὰ ἀποτελέσουν σειρὰν ὄλην ἄρθρων. Μέσα εἰς ὅλα αὐτὰ καὶ εἰδικῶς εἰς τὸ περὶ Ἐπιστήμης καὶ Θρησκείας κεφάλαιον, ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης διαβλέπει κυρίως τὸν ἀνθρωπινον Eddington. Βλέπει τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ κορυφαίου συγχρόνου ἀστρονόμου τὰ ἀνησυχῆ ἐμπρός εἰς τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου. Τὸν βλέπει νὰ ἀντιμετωπίζῃ μὲ σεβασμὸν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ ἀγνοοῦ καὶ ὑπερόχου ἐπιστήμονος ποῦ ὁμολογεῖ μὲ παρρησίαν τὰς χριστιανικὰς του πεποιθήσεις. Καὶ ὄχι μόνον τὰς ὁμολογεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀγωνίζεται δι' αὐτὰς τὸν καλὸν ἀγῶνα εἰς τὸν ὁποῖον εὐχάριστεί τοὺς ἀντιπάλους του διότι τοῦ δίδουν ἀφορμὴν νὰ ξεκαθαρίσῃ ἀκόμη καλλίτερον τὰς περὶ Θεοῦ, Θρησκείας καὶ κόσμου ἰδέας καὶ ἀντιλήψεις του.

Ὅπως εἴπομεν εἰς τὴν ἀρχὴν, ὁ Eddington ἐσημείωσε νέαν ἐποχὴν «διότι ἔδωκε τὸ σύνθημα νὰ ἐμφανισθοῦν ὑπὸ ἐπιστημόνων πολλὰ βιβλία διὰ τῶν ὁποίων οὗτοι διακρύπτουν τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς μηχανιστικῆς θεωρίας τοῦ σύμπαντος» καὶ ἀντιμετωπίζουν γυμνὰ τὰ μεγάλα προβλήματα τοῦ μυστηρίου ποῦ περικλείει ὁ κόσμος. Καὶ πράγματι τὴν νέαν ἐποχὴν αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸν τὴν διακρίνει. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν αἱ συνάδελφοί του ἀστρονόμοι καὶ μαθηματικοὶ Sir James Jeans καὶ E. A. Milne, εἰς τὴν Ἀμερικὴν οἱ καθηγηταὶ R. Millikan, A. Fleming καὶ A. Compton καὶ εἰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης ἄλλοι κορυφαῖοι ἐρευνῆται ἐσθίκωσαν μαζὺ μὲ τὸν ἐκλιπόντα χριστιανὸν ἀστρονόμον τὴν σημαίαν τῆς Πίστεως. Μὲ τὴν ἐργασίαν των ἐπέτυχον ὥστε νὰ παύσῃ ἡ σύγχυσις ἢ ὁποία ὑπῆρχεν εἰς τὴν διάνοισιν μερικῶν ἐπιστημόνων ὅσον ἀφορᾷ τὰς σχέσεις τῆς Θρησκείας μὲ τὴν Ἐπιστήμην. Οἱ σύγχρονοι κορυφαῖοι ἐρευνῆται μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἐκλιπόντα ἀστρονόμον ἀπετίναξαν τὸν ζυγὸν τῆς τυφλῆς ὑποταγῆς εἰς τὴν μηχανιστικὴν θεωρίαν, διέλυσαν τοὺς καπνοὺς τῆς προκαταλήψεως, ἐξεκαθάρισαν τὴν σκέψιν τῶν συναδέλφων των, ὠμίλησαν μὲ παρρησίαν διὰ τὴν δύναμιν τῆς πίστεως, καὶ ἔδειξαν τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἀλήθειαν τοῦ χριστιανικοῦ δρόμου εἰς τοὺς νεωτέρους ἐπιστήμονας.

ΔΗΜ. ΚΩΤΣΑΚΗΣ

Ἐπισημειωτὴς τῆς Ἀστρονομίας
εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.

ΕΝΑΣ ΑΡΝΗΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Α'

Ἄνεξάντητο στὴν εὐρύτητά του θέμα ἡ διαμόρφωση ποὺ παίρνει ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς. Ὑστερα ἀπὸ τοὺς δυὸ παγκοσμίους πολέμους παρουσιάζει πολλὲς πλευρὲς, ποὺ ἢ ἐρευνᾶ τους θὰ ἀπαιτήσῃ κόπους μεγάλους, χωρὶς νὰ νάιναι βέβαιο πὸς οἱ κόποι αὐτοὶ θ' ἀμειψθοῦν μὲ τὴν εὕρεση τῆς ἀλήθειας. Μὰ εἶναι καὶ μερικὰ ποὺ οὔτε ἀμειψθήσονται ἐπιδέχονται οὔτε κόπους ἀπαιτοῦν γιὰ νὰ τὰ ἀντιληφθῆ κανεῖς. Τέτοια εἶναι ἡ τεράστια διαφορά ποὺ χωρίζει τὴν κατάστασι ποὺ παρουσιάζει ὁ πολιτισμὸς μας τώρα, ἀπὸ τὴν εἰκόνα ποῦχε πλασεῖ ἡ ἀνθρωπότης στὴ φαντασία της, ὅταν ἄρχιζε ὁ εἰκοστὸς αἰώνας.

Πὼς εἶχαν φαντασθῆ, στὸ τέλος τοῦ ΙΘ' αἰώνα, τὸν ἄνθρωπο τοῦ εἰκοστοῦ, μάλιστα τὸν ἄνθρωπο ποὺ θὰ ζοῦσε στὴν πέμπτῃ δεκαετία, τοῦ αἰώνα αὐτοῦ τῶν γοαμιμάτων, τῆς ἐπιστήμης, τῆς προόδου! Ἡ τεχνικὴ πρόοδος, ἡ τελειοποίηση τῶν ἐφευρέσεων, ποὺ θὰ συνεπλήρωνε τὴν καθυπόταξι τῆς φύσεως στὸ θέλημα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης, καί, μαζί μ' αὐτά, ἀναπόφρεντικὴ συνέπεια, ἐξημέρωση καὶ ἐξευγένισι τῶν ἠθῶν, εἰρήνη καὶ συναδέλφωση παγκόσμια, ἀνωτερότητα στὴ ζωὴ. Κι' ἀκόμα, πὸ βαθεῖα, ἡ ἀνάπαυσι, ἡ γαλήνη ἢ ψυχικὴ, ποὺ τόσο ἀποζητοῦσε πάντα ὁ ἄνθρωπος! Ὁ εἰκοστὸς αἰώνας, θὰ μᾶς ἔφερε τὸ λυτρωμὸ. Μήπως δὲν βρέθηκαν—τραγικὴ γιὰ τοὺς βασανισμένους ἔβραϊους εἶναι ἡ ἀνάμνησι—ορθολογιστὲς ἔβραιοὶ νὰ ποῦν, πὸς ὁ Μεσσίας ποὺ περιμένει ἀκόμα ὁ ἔβραϊκὸς λαὸς ἦταν αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ εἰκοστὸς αἰώνας; Καί, ἐκτὸς ἀπ' αὐτοὺς, δὲν ἦταν γενικὴ ἢ προσδοκία, πὸς ὁ αἰώνας αὐτὸς θάσθινε (ἢ τοῦλάχιστο θὰ ἐλάττωνε σημαντικὰ) κάθε κακὸ στὸν ἀτομικὸ καὶ κοινωνικὸ μας βίω;

Καὶ νὰ μας, οἱ ἄνθρωποι, οἱ τρισευτυχισμένοι καὶ χιλιόζηλεμένοι ἄνθρωποι τοῦ

χρυσοῦ αὐτοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα! Ἡ τεχνικὴ πρόοδος... ὦ, αὐτὴ ἔγινε καὶ περισσότερο ἀπὸ κάθε προβλεψη, ἀπὸ κάθε φαντασία ἀκόμα. Τὰ κομφορ, ἡ βελτίωσι τῶν ὕλικῶν συνθηκῶν γιὰ τὴ διαβίωσι τοῦ ἀνθρώπου ἦταν πιά ἓνα γεγονός, χαρακτηριστικὸ τῆς μοντέρνας ζωῆς, ὄχι μόνον στὴν μεγαλοπόλη, ἀλλὰ καὶ στὸ χωριό. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, οἱ ἐπιστήμονες σπουδὲς ἔγιναν κτήμα σχεδὸν πάγκοινο. Ὅλες λοιπὸν οἱ προϋποθέσεις ποὺ εἶχαν τεθῆ γιὰ τὸν εὐτυχισμένον αὐτὸν αἰώνα, γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, νὰ τεθῶν, ἔχουν ἐκπληρωθῆ καὶ πολὺ περισσότερο ἀπὸ ὅσο εἶχε ζητηθῆ. Ρεκόρ στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος, ρεκόρ ἀφάνταστο στὴν ἐπιστήμη, στὸν τεχνικὸ πολιτισμὸ... καὶ στὴν τραγικότητα τῆς δυστυχίας. Πλημμυρισμένη ἀπὸ τεχνικὴ πρόοδο καὶ ἀπὸ δάκρυα καὶ αἵματα! Νὰ τὴν ἡ ἀνθρωπότης κμεσοῦντος τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνας»!

Β'

Κύριο χαρακτηριστικὸ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν τελευταίων γενεῶν, τοῦ κειντέρου Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἀπὸ τὸ 1850 περίπου καὶ πέρα, εἶναι ἀκριβῶς τὸ τεχνικὸ, γενικώτερα τὸ μηχανιστικὸ στοιχείο. Ὁ δέκατος ἑνατος αἰώνας τελειοποίησε τὴ μηχανὴ καὶ μ' αὐτὸ ἐδημιούργησε κάτι ποὺ ἄλλαξε τὴν ὄψη τοῦ κόσμου. Ὑπερήφανος ἐκαμίρωνε τὸ δημιούργημα τὸν αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος. Καὶ πόσο δικαιολογημένη ὑπερηφάνεια! Καὶ πόσο εὐεξήγητα τὰ δειρὰ ποὺ ἔπλαθεν ἡ ἀνθρωπότης γύρω ἀπὸ τὴν τεράστια αὐτὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπινου μυαλοῦ! Μὰ τὸ καμάρι αὐτὸ κι' ἡ ὄνειροπόλησι πῆρε ἓνα χαρακτῆρα βαθύτερο. Ἡ μηχανὴ ἔλαυσε νὰ εἶναι ὄργανο στὴ διάθεσι τοῦ ἀνθρώπου. Ἄρχισε νὰ κυβερνᾶ τὸν ἄνθρωπο, νὰ παῖξῃ ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴ διαμόρφωσι τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς του ζωῆς, νὰ βάζῃ

τήν σφραγίδα της πάνω σ' ό,τι τó ανθρώπινο. Τα σίδερα τής μηχανής λές και μητήκαν μέσα στο έσωτερο είναι τού ανθρώπου, τού έδωκαν μιá μηχανιστική νοοτροπία, κι' έτσι ή σκέψη του έμηχανοποιήθηκε, ó άνθρωπος έγινε σ' αλήθεια ρομπότ. Έτσι έπραγματοποιήθηκε μιá μηχανιστική προφητεία, μιá από τήν άναποδή. Έχαν προφητεύσει, πώς θά τελειοποιήσουν τή μηχανή και θά τήν κάνουν άνθρωπο. Κι' έκαμαν τόν άνθρωπο μηχανή.

Αυτή ή έμηχανοποίηση τού ανθρώπινου βίου, κι' όχι μόνο τού βίου τού έξωτεριού, μιá και τού έσωτεριού, είχε γενικώτερες συνέπειες. Ήλθε σάν βοηθός στην άρνηση, στην προσπάθεια νά χτυπηθή ή πνευματική αντιμετώπιση τής ζωής, ή χριστιανική Πίστη συγκεκριμένα. Από τόν δέκατο όγδοον αιώνα, ή μάλλον κι' από τόν δέκατο έβδομο, ή προσπάθεια αυτή είχε πάρει τή μορφή τού άθεισμού, ή τών διαφόρων «θεισμών» πού στην πράξη κατατούν τόν ίδιο και είχε συνδυασθή με πολιτικές επιδιώξεις. Άκριβώς τέτοιες επιδιώξεις έστήριζαν άλλως τε τήν άρνηση αυτή και τής έδιδαν τήν δυνατότητα νά διαδοθή εύροντερα και νά μιν είναι μόνο μιá μεταφυσική παραδοξολογία μερικιών έκκεντρικών ανθρώπων, πού ήθελαν όπως δήποτε νά πετάξουν τήν χριστιανική πίστη σάν άξία στη ζωή. Μά ή άρνηση, δέν μπορούσε νά σταθί μόνο σάν άρνηση τών θεμιλιών τής χριστιανικής κοσμοθεωρίας. Έπρεπε νά πάρη θετικό περιεχόμενο, αλλά τó ζήτημα άκριβώς ήταν λοιός θά τής δώση τó περιεχόμενο αυτό. 'Ο «άνθρωπος-μηχανή» τού La Mettrie είχε πιά γεράσει (τό βιβλίο αυτό είχε δη' τó φώς στά 1748) κι' ήταν φανερό πώς δέν συνέφερε ούτε στην άθεϊστική παράταξη νά παίρη στα σοβαρά τó φαντασιοκόπημα αυτό. 'Ο Φόδερχματχ, από τήν άλλη μεριά, είχε πλημμυρίσει (έκει γύρω στά 1850) τή Γερμανία, μιá και τήν Εβρώπη, με τó κηρυγμά του πώς ó Θεός είναι δημιουργός τής ανθρωπίνης φαντασίας, ή αυτό «τό μυτικό τής θεολογίας είναι ή ανθρωπολογία». Τó κηρυγμά αυτό φαινόταν νά έχη τεραστία επιτυχία, όπως μαρτυρούν σύγχρονοί του συγγραφείς. 'Ο Engels, λόγου χάριν, μιλιώντας για τά χρόνια κείνα, διηγείται για τόν ένθουσιασμό πού συναντούσαν οι θεωρίες τού Φόδερχματχ στη νεότητά: «Όλοι είχαμε γίνει Φόδερχματχιστοί». Μά φαινόταν πώς όλα αυτά ήσαν παροδικά. Ούτε ή άν-

θρωπολογική αντίληψη, ούτε τά καλαμπούρια πώς ó άνθρωπος είναι ό,τι τρώει (der Mensch ist was er isst) μπορούσαν νά κρατήσουν για καιρό. Στο τέλος κάτι θά έπρεπε νά χρησιμοποιηθή για βάση σέ μιá καμπάνια πού θέλει νά γκρεμίση τή χριστιανική κοσμοθεωρία. Αυτό τó «κάτι» δέν μπορούσε, φυσικά, νά είναι ούτε οι σαρκασμοί τού Βολταίρου, ούτε οι δημιουργίες τού Danton ή οι βωμοί πού ήθικνε ή Γαλλική επανάσταση στο θείστικο αυτό δημιουργήμα, τó «πέερατο Όν» τής, μά ούτε ή αναδρομή στον Hobbes ούτε, πολύ λιγότερο, στο πολιτικό-φιλοσοφικό αμάλγμα τού Holbach. Αυτό τó κάτι έπρεπε νάχη κάποια άντοχή, νάχη κάποιο θεμέλιο πού νά στηριχθή επάνω του ένα θετικό σύστημα, προωριζόμενο ν' αντιπαχθή στη χριστιανική κοσμοθεωρία. Κι' έδω άκριβώς ή άρνηση νόμισε πώς βρήκε βοήθεια στη μηχανιστική νοοτροπία πού άρχιζε νά επικρατή.

Πράγματι ή μηχανιστική αντίληψη τής ζωής φαινόταν σάν νά κάνει δυνατή μιá Βορονωφική επέμβαση στον «άνθρωπο-μηχανή». Εύνοούσε τήν ύλιστική θεώρηση τού κόσμου και τής ζωής, κι' έτσι έδινε στην άρνηση τó πολυπόθητο θετικό περιεχόμενο. Τόν ύλισμό. Μά κι' ó ύλισμός έπρεπε νά παρουσιασθή σέ μιá νεώτερη, πιό εμφανίσιμη έκδοση. Και σ' αυτό φαινόταν πώς δέν έλειπε ή βοήθεια. Ήταν τó ρεύμα πρós τις θετικές έπιστήμες, πού άρχιζαν νά παρουσιάζουν μιάν άκη άγνωστη ως τότε. Οι θετικές έπιστήμες, λοιπόν, θά έδιδαν τó έπιστημονικό χρίσμα στον ύλισμό. 'Ο ύλισμός πάλι θά έδινε, όπως είπαμε, τó θετικό περιεχόμενο στην άρνηση τής χριστιανικής θεωρήσεως τού κόσμου και τού ανθρώπου και τών συνεπειών πού βγαίνουν από μιá τέτοια θεώρηση. Η άρνηση θά ήταν πιά συνέπεια τού ύλισμού. Κι' ó ύλισμός δίδαγμα τής έπιστήμης. Έτσι ή χριστιανική κοσμοθεωρία θά είχε άπέναντί της, αντίπαλό της, όχι πιά μιάν άρνηση άπλή και, όσο νάνα, παληκομένη, μιá τήν έπιστήμη, τις θετικές έπιστήμες!

Γ'

Στήν άρχή, για κάμποσον καιρό, τó έγχειρημα φαινόταν νά πηγαίνη πολύ καλά. Τó έπιστημονικό εργαστήριο είχε επιπαχθή για νά διδή κάθε τόσο από μιá θεωρία, μιάν ύπόθεση, ένα κάποιο στοιχείο—κι' άς

ήταν μόνο ένας τεχνικός όρος—πού νά μπορέη νά χρησιμεύη σαν στήριγμα στην άρνηση με την ύλιστική της μορφή. Από την άλλη μεριά ή μηχανή, αυτό τό παντοδύναμο θεριό πού φάνταζε μπροστά στον άνθρωπο, δημιουργούσε την κατάλληλη ψυχολογική άτμόσφαιρα για την διαμόρφωση μιάς μηχανιστικής νοοτροπίας πού παρουσίαζε σαν κάτι τό αυτόνομο την μηχανοκρατική-ύλιστική αντίληψη της ζωής. Κι' αν παρ'όλα τα μηχανοκρατικά θεωρήματα εύρισκαν τώρα γόνιμο έδαφος στον άνθρωπο νού, αυτό οφείλεται στο ότι ο άνθρωπος είδε μπροστά του την άτμομηχανή, και την ηλεκτρομηχανή, ή νέα μηχανή γενικά. Μπροστά στο θεριό αυτό, ο άνθρωπος του περασμένου αιώνα έπαθε ό,τι ο Ρωμαίος στρατιώτης, όταν πρωτοβρέθηκε μπροστά στον έλέφαντα. Όπως ο Πολύβιος περιγράφει, ό άστρονόμος ως τώρα Ρωμαίος στρατιώτης τ' έγασε, κι' ήταν έτοιμος νά καταθέσει τ' όπλα μπροστά στο τέρας αυτό, πού πρώτη φορά αντίκριζε. Τό ίδιο έπαθε κι' ο νεότερος άνθρωπος. Τ' έγασε μπροστά στο νέο θεριό, ή μηχανή, μόνο πού τό θεριό αυτό δεν ήταν τίποτε άλλο από τό δικό του δημιούργημα.

Έτσι, ή πρόοδος της τεχνικής έφαινότανε στα μάτια του κοινού σαν άπράντακτη απόδειξη, πώς οι φυσικές επιστήμες θά λύσουν όλα τ' προβλήματα πού άπασχολούν τον άνθρωπο, και τ' μεταφυσικά άκόμα. Έλείται, άκριβώς αυτή ή τεχνική πρόοδος έφερε μιάν ύλικήν ευμάρεια, ιδίως στην άστική λεγομένη τάξη και αυτό πάλι ώδήγησε σέ έναν ύλισμό έμπρακτο, έναν ήδονιστικό ευδαιμονισμό, πού ταίριαζε πολύ καλά με ένα σύστημα ξένο προς τις ήθικές έπιταγές της χριστιανικής ζωής.

Από την άλλη μεριά ή θεωρία του Λαρβίνου φαινόταν νά παρέχη την εξήγηση και την έννοια της ζωής και νά βγάλη από τη μέση τό πρόβλημα πώς θά έξηγηθή ή σκοπιμότης πού βροίσκεται στη φύση, σκοπιμότης πού άποκλείει κάθε σκέψη ότι ο κόσμος έγινε μόνος του, αυτομάτως. Από την άλλη μεριά ή εκλαίκευση της επιστημονικής γνώσεως μετέβαλλε σέ σοφούς, όλους περίπου όσοι ήξεραν νά διαβάσουν και νά γράφουν. Όλοι αυτοί, με λίγες ώρες πού θά δαπανούσαν διαβάοντας ένα τεχνικό βιβλίο του Μπύχνερ ή του Χαϊκέλ, είχαν πρόχειρη επιστημονική απάντηση σ' όλα τ' αίνιγματα του κόσμου, πράγμα πού έκολάκενε ή φιλοτιμία και σ' όρισμένα ζητήματα ζω-

ής επέβαλλε σιωπή στη συνείδηση, άφου ή χημική της σύνθεση δεν είχε άκόμη έξακριωθεί.

Σ' όλα αυτά πρέπει νά προσθέσουμε ένα άλλο «άτομ» πού είχε ο ύλισμός στην έκδοση αυτή: Τή νεότητα. Νέες πρωτοφαντες ιδέες είχαν τό θέλημα του άδοκίμαστου, ταίριαζαν για την ανανέωση του κόσμου τάχα, και έμοιαζαν σαν τό καταλληλότερο πλαίσιο για τό κνηνητό της χαρούμενης ζωής.

Έτσι ο ύλισμός, νέο, βολικό, σκόπιμο σύστημα, άρχισε νά λανσάρεται στην κοινωνία του 19ου αιώνα, με την έτικέτα της επιστήμης πού φανόταν νά επιβάλλη σεβασμό. Σιγά-σιγά μάλιστα, ξεχάσθηκε πώς ο ύλισμός είναι και αυτός ένα μεταφυσικό σύστημα, και θεωρήθηκε πώς ύλισμός και επιστήμη ήταν τό ίδιο πράγμα. Στο τέλος κατήντησε σαν αυτόνομο: Όποιος δεν είναι ύλιστής και δεν βλέπει τό σύμπαν και τον άνθρωπο σαν μιάν απλή μηχανή (τά δυό αυτά τ' είχαν πάντοτε μαζί), αυτός ήταν άγροάμματος, άκοινωνήτος, δεισιδαιμον κλπ. κλπ.

Έννοείται άκόμη, πώς μιά τέτοια αντίληψη των πραγμάτων κατακτούσε βέβαια έδαφος και στις μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες, ιδιαίτερη όμως πέραση είχε στις χώρες πού ήσαν ή έπαρχία του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Στην Ελλάδα μάλιστα ο έπαρχιώτικος ένθουσιασμός για τον ύλισμό έφθανε σέ σημείο μιάς άφελούς καταπληκτικής, γιατί όποιαδήποτε φυλλάδα του Οίκου Φεξη, ή μερικόν νεωτέρων χαρτεπόρων, πέρναγε για άναμφισβήτητη επιστημονική αλήθεια, άρχει νά χτυπούσε τον Χριστιανισμό, Βιβλία ξεχασμένα εκεί πού πρωτοείδαν τό φως, ξεπερασμένα και άπαρχαιωμένα, τ' μεταφράζουμε εδώ, και ήτανε πάντα για μ'ας τό up-to-date της Φιλοσοφίας και της Έπιστήμης, χωρίς ούτε νά σκοπιζώμαστε νά ρωτήσουμε για την ήλικία του έργου πού διαβάζουμε και για τό τί απέδειξε στο μεταξύ ο επιστημονικός έλεγχος.

Δ'

Όπόσο, στον όρίζοντα του ύλισμού άρχισαν νά εμφανίζονται τ' πρώτα συννεφάκια. Ό χρόνος, πού ποτέ δεν έστάθηκε πιστός φίλος της νεότητος, στην περίπτωση του ύλισμού έπαρωδούλεγε. Απ' τον Μπύχνερ ως τον Χαϊκέλ ή νεότης είχε κι' όλα

χάσει τὸ πρῶτο τῆς θέλητρο. Ὁ Χαϊκὲλ προτιμᾷ νὰ ὀνομάζη «μιοτισμὸς» τὸ ὀλιστικὸ οὐστημᾶ τὸν καὶ ὁ Oswald οἰκοδομεῖ ἐπάνω στὴν «ένεργεια». Ἡ μηχανικὴ ἐξήγησι τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς ὄλο καὶ φανερώσει κενά, πού στὸ τέλος ἀναγκάζεται καθένας νὰ τὰ ἀναγνωρίσῃ.

Στὸ μεταξὺ ἡ ἐπιστῆμη δὲν δείχεται πρῶθυμῃ νὰ δίνει τ' ὄνομα τῆς στὶς ὅποιες διηποτε ὀλιστικὲς ὑποθέσεις. Ἰσα-ἰσα ὁ ἐπιστημονικὸς ἔλεγχος προχωρεῖ καὶ στὰ σημεῖα πού προηγουμένως δὲν εἶχαν ἐλεγχθῆ καὶ ἔτσι ὄλο χάνεται ἔδαφος γιὰ ἀνεξέλεγκτες ὑποθέσεις, πού ἐφάνταζαν σάν «ἐπιστῆμη»⁽¹⁾. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά μεγάλες ἐπιστημονικὲς θεωρίες κλονίζονται ἢ μεταμορφώνονται, ἔτσι πού νὰ μὴ συμφέρον γιὰ τὸν ὀλισμὸ νὰ τὶς ἐπικαλῆται. Αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὴ Λαοβινικὴ θεωρία τῆς ἐξελίξεως. Ὑπέστη καὶ αὐτὴ τὴν ἐξελίξεσιν πού ὁ ὀλισμὸς δὲν κερδίζει τίποτε ἀπ' αὐτή⁽²⁾. Ὑστερα, ἡ θεωρία αὐτὴ ἔπαυε νὰ λογαριάζεται σάν ἱερὸ ταμποῦ, καὶ μάλιστα ἀρχισε νὰ διατυπώνεται ἢ ἀμφιβολία,

(1) Δὲν μπορεῖ, ἐδῶ, βεβαίως νὰ γίνῃ ἀνάπτυξη τοῦ θέματος αὐτοῦ. Ὑπάρχει, ὅμως, βιβλιογραφία ὀλόκληρη σχετικὴ μὲ τὴν κατάργηση τοῦ ὀλισμοῦ, πού ἐξηγεῖ γιὰτί οἱ ἐπιστημονες ἐγκαταλείπουν πιά ὀριστικὰ τὴν ὀλιστικὴ ὑπόθεση. Ἰδιαίτερα θὰ ἀναφέρωμε μιά πρόσφατη συνολτικὴ ἀνασκόπηση τοῦ ζητήματος, γραμμὴν ἀπὸ ἐκείνον πού ἦταν ὁ ἀρμοδιώτατος νὰ γράψῃ γιὰ τὸ θέμα. Ἀπὸ τὸν Driesch, πού ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν του αὐθεντία, ἦταν καὶ ἡ ἐλπίδα τοῦ ὀλιστικοῦ μιοτισμοῦ, γιὰτί ἦταν ὁ μσθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Haeckel. Ὁλοσ ὁ βίος τοῦ Driesch ἀφιερώθηκε σὲ εὐσυνείδητη μελέτη τοῦ ζητήματος καὶ οἱ ἐπιστημονικὲς του ἐργασίες καὶ ἡ βιβλιογραφία πάνω σ' αὐτὴν εἶναι βιβλιοθηκὴ ὀλόκληρη. Ἐδῶ ὅμως παραπέμπομε σὲ μιά πρόσφατη διαγραμματικὴ ἐργασία τοῦ μεγάλου ἐπιστήμονος, πού τὴν ἐγράψε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του. Τὴν ἀναφέρωμε ἐδῶ γιὰτί, ἐνῶ εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ὑπεύθυνη καὶ θεμελιώδης ἐργασία ἐπάνω στὸ θέμα καὶ συγχρόνως μὲ τὴ σαφήνεα καὶ τὴ διαύγεια καὶ τὴ διαγραμματικὴ συντομία τῆς γενικά προσετιτὴ στὸ μορφωμένο κοινό, δὲν εἶναι ὄσο πρέπει γνωστὴ καὶ εἶναι λυπηρὸ πὼς δὲν ἔχει μεταφρασθῆ ἀκόμα στὴ γλῶσσα μας. Ἡ μελέτη αὐτὴ εἶναι: Die Überwindung des Materialismus, στὴν τεσσαρακοκταετηρίδα Θ. Βορέα (1940). Γιὰ τὸν Driesch καὶ τὸ ἐργὸ του ἔχομε, ὅμως, μιά μελέτη γραμμὴν στὶς Ἀκτίνες 1942 σ. 92 ἔπ.

(2) Ἴδε «Ἀκτίνες» 1939 σελ. 12 ἔπ., 330 ἔπ., 1941 σελ. 160 ἔπ.

γιὰ τὴ θέση τῆς στὴ σύγχρονη ἐπιστῆμη. Ἡ ἐπίκριση, μάλιστα, τῆς θεωρίας αὐτῆς ἀρχίζει νὰ φθάνῃ σ' ὀξὺτητα πού εἶναι ἀκροβῶς ὁ ἀντίπονος τοῦ λαοβεντικοῦ θαυμασιοῦ πού εἶχε ἐκδηλωθῆ ἄλλοτε. Ἐτοι ὁ Spengler, πού δὲν καταδέχεται κἂν νὰ βάλῃ τὴν Λαοβινικὴν ὑπόθεση παράπλευρα στὶς ἄλλες ἐπιστημονικὲς θεωρίες, λέει πὼς ὁ Λαοβινισμὸς εἶναι μιά ὀρχὴ ἐκδήλωση οἰκονομικο-πολιτικῶν τάσεων, θεωρία πού δὲν ἐβγήκε ἀπὸ τὴ φύση (τίποτε στὴ φύση λέει-δὲν τὴν μαρτυρεῖ) ἀλλὰ τὴν ἔβαλε τεχνητὰ μέσα σ' αὐτὴν ὁ Λαοβίνος γιὰ λόγους πού εἶναι ξένοι πρὸς τὴν ἐπιστῆμη. Ἡ θεωρία αὐτὴ—κατὰ τὸν Spengler πάντοτε—ἐμφανίζει ὄχι τὸ τί γίνεται στὸ φυσικὸ κόσμο παρὰ μίαν εἰκόνα τῆς... ἐξελίξεως τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Ἀγγλίας⁽³⁾.

Φυσικὰ ὁ ὀλισμὸς δὲν ἀμειβεῖ νὰ ρετουσάρῃ κάθε τόσο τὰ ἐπιχειρήματα του, γιὰ νὰ τὰ προσαραμῶξῃ. Μά οἱ συνεχεῖς αὐτὲς μεταμορφώσεις θημίζον ἰνοτιτοῦτο καλλοινῆς, πού θέλει μὲ τὰ μακιγιαρίσματα νὰ κρύψῃ τὰ γερόματα. Μάταιος κόπος, γιὰτί ὄσο προχωρεῖ ἡ ἐπιστῆμη ἀτελλίζει τὴν ὀλιστικὴν μεταφυσικὴν, τῆς ἀφαίρει τὴν βάση γιὰ τὴν ἀναζήτηση ἐπιστημονικοῦ περιθλήματος στὴ θεωρία τῆς. Ἡ νεώτερη ἐπιστῆμη δὲν ἀναιρεῖ πιά μονάχα ἕνα-ἕνα τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ ὀλισμοῦ, μὰ κόβει ἀπὸ τὴν ἀρχὴν κάθε δυνατότητα γιὰ τέτοιες προσπάθειες. Οἱ παλαιότεροι ἐπιστημονες εἶχαν (πρῶτα μὲν φυσικὸν στὸν ἀνθρώπου) τὴν τάση νὰ ξανοίγονται ὄσο περισσότερο μπορούσαν στὰ γενικὰ προβλήματα τὸ θεωροῦσαν ζήτημα ἐπιστημονικῆς φιλοτιμίας νὰ ὑποτάσσουν στὴν ἀρμοδιότητα τῆς ἐπιστῆμης τοὺς κάθε ζήτημα πού μπορεῖ νὰ ἀπασχολῆσῃ τὸν ἀνθρώπινο μυαλό. Κι' ἀκόμα εἶχαν τὴν τάση νὰ θεωροῦν κάθε σκέψη πού ἐπικρατοῦσε γιὰ μιά στιγμὴ, σάν τὸ ὀριστικὸ πιά καὶ ἀλάθητο καταστάλαγμα τῆς ἐπιστῆμης. Αὐτὴ ὅμως ἡ ἀφελὴς ἀντίληψη, χαρακτηριστικὴ τῆς νεανικῆς ἡλικίας τῆς ἐπιστῆμης στὴ νεώτερη μορφῇ, ξεπερνιέται μὲ τὴν ὀριμότητα καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψη ξεκαθαρίζεται ἀπὸ τὶς δυὸ αὐτὲς

(3) Spengler. Der Untergang des Abendlandes: Τόμ. I σ. 476 ἔπ., τόμ. II σ. 35 ἔπ. Περιττὸ νὰ λεχθῆ, πὼς τὴν κριτικὴν τοῦ Spengler τὴν ἀναφέρωμε μόνο σάν χαρακτηριστικὸ τῆς ἐξελίξεως πού πῆρε ἡ ἀνθρώπινη σκέψη (εἶναι γνωστὸ πὼς διὰδόση εἶχε τὸ βιβλίον τοῦ Spengler στὴ μεσοπολεμικὴ ἐποχῇ).

πλάνες. Η έπιστήμη ξέρει πια πώς είναι έπιστήμη μόνο μέσα στα όρια της, και μόνο μέσα στα όρια αυτά, όπου είναι δυνατό να άσκηθής ο έπιστημονικός έλεγχος με την ειδική μεθοδο για κάθε έπιστήμη, μόνο μέσα στα όρια αυτά έπιτρέπεται να γίνεται λόγος για έπιστημονικά πορίσματα. Και πάλι όμως (κι' έδώ ξεδιαλώνεται η δεύτερη πλάνη) ο έπιστήμων προέπει νάναι εφεκτικός, γιατί ξέρει πια πώς η έπιστημονική έρευνα είναι άκόμα στην άρχή της και δέν είναι καθόλου γνωστό, αν, ό,τι σήμερα θεωρούμε έπιστημονικά άτράνταχτο, δέν θα φανή αύριο έντελώς άστήρικτο. Όποιοι κάμη, με οδηγό σαν τον Sullivan⁽⁴⁾, μίαν άναδρομή στην εξέλιξη της σύγχρονης έπιστημονικής σκέψης θα καταλάβη γιατί σήμερα δέν καταρρέουν πια μόνο ο ένας μετά τον άλλο οι ύλιστικοί ισχυρισμοί που είχαν διατυπωθής στ' όνομα της έπιστήμης, μα γενικώτερα, βασικώτερα, δέν ύπάρχει έδαφος για οποιαδήποτε σοβαρή προσπάθεια να οικοδομηθής ύλιστική θεωρία πάνω στην έπιστήμη. Δικαίωμα, βέβαια, του καθενός να είναι ύλιστής. Μά χωρίς να επικαλείται την έπιστήμη.

Αυτό ισχύει με ιδιαίτερη ένταση στο σημείο ακριβώς εκείνο, όπου η άντιχριστιανική, η άρνητική μεταφυσική εχρειάζόταν πιο άτράνταχτο τον ύλισμό: στη βιολογία, γενικώτερα σέ ό,τι άφορά τον άνθρωπο, σαν πνευματική—ψυχική προσωπικότητα, που ο ύλισμός της άνεγνώριζε μόνο την ύλική—μηχανική ύπόσταση. Ξέρομε όλοι την ύλιστική θεωρία, που με λίγη καλή θέληση είχε θεωρηθής πώς ήταν πια ό,τι η έπιστήμη

είχε να παρουσιάση. Σήμερα η βιολογία του ύλισμού δείχεται πως στηρίζεται τόσο άφελή άπλοποίηση του προβλήματος που λέγεται άνθρώπινη ζωή, ώστε στην καλύτερη περιπτωση να θεωρηται παιδαριώδης.

Δέ χρειάζεται να πούμε πολλά πράγματα στο σημείο αυτό. Ο Καρρέλ, ο μεγάλος αυτός βιολόγος που η έπιστημονική σκέψη πενθεί τον σχετικά πρόσφατο θάνατό του, κατέσπει το σύγχρονο άνθρωπο στην άληθινή θέση του προβλήματος από τη γνησια έπιστημονική του άποψη. Οι άναγνώστες του περιοδικού τούτου έχουν λάβει εύκαιρία να γνωρίσουν τη σπουδαιότητα της συμβολής του έργου του Καρρέλ στο ξεκαθάρισμα της έπιστημονικής σκέψης⁽⁵⁾. Μά ιδιαίτερα ένθαρρυντικό είναι πώς το έργο του Καρρέλ έχει επιβληθής στο διανοούμενο κοινό γενικά, όπως και στον έπιστήμονα του εργαστηρίου. Ο άνθρωπος, σαν σώμα, μά σώμα που τήχει για οργανο μά ύπερυλική, ύπερμηχανική, πνευματική προσωπικότητα, με σωματική, μά πρώτα από όλα με ψυχική ύπόσταση είναι ο μόνος πραγματικός άνθρωπος. Αυτόν θα λάβη ύπ' όψην του κάθε έπιστήμων που φρονεί, ότι έπιστήμη είναι η άπροκατάληπτη έρευνα της άλήθειας. Τα ύλιστικά, μηχανιστικά σχήματα είναι προσπάθειες τεχνητές, και δέν άπασχολούν πια τον έπιστήμονα, που ένδιαφέρεται για τον άληθινό τό ζωντανό άνθρωπο, την άνθρώπινη ζωή.

Μά είναι φυσικό, πώς δέν μπορούμε να σταματήσωμε έδώ την έρευνά μας.

Π. ΜΕΛΙΤΗΣ

(4) Limitations of Science. London (Pelican) 1938

(5) «Άκτίνας» 1939 σ. 185 έπ.

ΑΡΝΗΤΙΚΗ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΦΑΝΤΑΣΙΩΣΕΙΣ

Τό ξεκαθάρισμα στη μεταφυσική σκέψη, χαρακτηριστικό των νεωτέρων χρόνων και μάλιστα του μεσοπολέμου, θά οδηγήσει και σέ μιά τακτοποίηση και άποσαφήνιση σχετικά μέ ζητήματα μεθόδου, ρυθμού πειθαρχίας στήν έρευνα και τή σκέψη μας. Κάθε τόσο ό άνθρωπος, πού χρόνια και αιώνες πασχίζει νά συλλάβη μέσα του τό αιώνιο, νά βρῆ τή λύση τών μεγάλων προβλημάτων τῆς ζωῆς, σταματᾷ και ἀναρωτιέται ὄχι τόσο τί ἀλλά πῶς έρευνᾷ, πῶς εργάζεται γιά τήν εὔρεση τῆς ἀλήθειας. Περιπτώσεις πού μιά τέτοια έρευνα γίνεται μέ εἰχώρο, πρωτότυπο τρόπο, είναι σταθμοί στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως. Ἔτσι, ὅταν ὁ Ἄριστοτέλης διετύπωνε τή λογική του—τό «ὄργανον», ὅπως ὀνομάσθηκε κατόπιν—ὅταν έπειτα ἐγινόνταν λόγος γιά τό «ένον ὄργανον», και συγχρόνως σχεδόν (δέκα ἐπτά χρόνια ἀργότερα) ὁ Descartes ἔβγαζε τό: Discours sur la methode, ἀκόμα κι' ὅταν ὁ Κάντ παρουσίαζε ἐν τῇ «Κριτική του καθαροῦ λόγου» τό ἀνθρώπινο πνεῦμα ἔκανε (μέ ἐπίγνωση ἢ ἀνεπίγνωτα) μιάν αὐτοκριτική, σχετικά μέ τόν τρόπο πού ἀκολουθεῖ στή δουλειά του, προσπαθώντας νά ἐξακριβώσῃ, ἀν' μ' αὐτόν τόν τρόπο πού εργάζεται, μπορεῖ νά ἐλπίζει πῶς θά βρῆ τήν ἀλήθεια.

Οἱ τελευταῖοι χρόνοι, και κυρίως ἡ μεταπολεμική ἐποχή, είναι πάλι χρόνοι τέτοιας κριτικῆς. Είναι φυσικό νά ἔχη γιά στόχο τῆς ἡ κριτικῆ αὐτῆ τῆ νοοτροπία πού ἦταν «ἡ κρατοῦσα» στήν προπολεμική ἐποχή, τήν ἀρνητική νοοτροπία. Ἡ ἀρνητική μεταφυσική, πού ἐκυβέρνησε πνευματικά τόν ἄνθρωπο τά τελευταῖα ἑκατό τόσα χρόνια, γίνεται ἀντικείμενο κριτικῆς ὄχι μόνο σχετικά μέ τό περιεχόμενο και τήν ἀλήθεια τών ἰσχυρισμῶν τῆς, μ' ἀκόμα και ἀπ' τήν ἀποψη τῆς μεθόδου. Μιά τέτοια κριτική θέλει, βέβαια, τήν ἀνέση τῆς γιά νά γίνῃ ὅπως πρέπει. «Ὅμως μπορεῖ νά ριχτῆ ἐδῶ μιά γοργή ματιά σ' ἕνα τομέα. Ὁ τομέας αὐτός είναι ἡ, ἀς τήν ποῦμε ἔτσι, παθολογία τῆς φιλοσοφικῆς ἔρευνας. Είναι σχετικά μέ κάποια νοήματα στό μηχανισμό τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως: νοήματα πού ἐμφανίζεῖ ἡ ἀρνητική μεταφυσική, και πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἡ ὀλισθητική.

Εἶναι γνωστό πῶς ὁ Francis Bacon ἔθε-

σε ὡς προϋπόθεση τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναζητήσεως τήν ἀπαλλαγῆ ἀπό τά «εἰδῶλα», τίς προκαταλήψεις πού γεμίζουν τό ἀνθρώπινο μυαλό, κι ἐκεῖ ἀκόμα πού ὁ ἄνθρωπος δέν τό φαντάζεται. Ἡ νεώτερη έρευνα προσπαθεῖ νά μᾶς καταστήσῃ προσεκτικούς πάνω στίς μεγάλες προκαταλήψεις πού ἔχουν γεμίσει τό μυαλό του σύγχρονου (ἀκριβέστερα: τού ὡς τά χθές «σύγχρονου») ἀνθρώπου. Μέ αὐτές τίς προκαταλήψεις, κλείνει τόν ἑαυτό του ὁ ἄνθρωπος αὐτός μακριά ἀπό κάθε ἐνατένιση του Αἰωνίου, σάν στρεῖδι κολλημένος στήν ἀρνητική μεταφυσική, πού τήν νομίζει πῶς είναι ἡ ἐπιστήμη πού δέν δέχεται τήν παραμικρή ἀμφισβήτηση.

Ἐνας τέτοιος ἔλεγχος τών βασικῶν προτάσεων, πού είναι τό θεμέλιο τῆς ἀρνητικῆς μεταφυσικῆς, ἐσοκεπάζει κατὶ τό νοσηρό, πού θάπρεπε νά τό προσέξει ἡ σημερινός έρευνητής. Ὑπάρχουν, δηλαδή, κατὶ βασικά σφάλματα, πού χαρακτηριστικό τους είναι πῶς ἡ φαντασία ἐρχεται ν' ἀναπληρώσῃ τό κενόν πού ἐμφανίζει ἡ έρευνα, ἀντὶ τό κενόν αὐτό νά ὀμολογηθῆ καθαρά και νά ἀντιμετωπιθῆ, σάν τέτοιο ἀπό τήν ἀνθρώπινη σκέψη. Ἀρνούμενοι ἔτσι τό κενόν πού είναι στά στοιχεῖα του συλλογισμού μας, τό ἀναπληρώνουμε μέ τή φαντασία μας, και μ' αὐτόν τόν τρόπο καταντούμε σ' ἕνα δημιουργημα μέ ὄνομα ἐπιστημονικό και περιεχόμενο φανταστικό. Τά βασικά αὐτά σφάλματα πού παρουσιάζει ἡ ἀρνητική σκέψη, σφάλματα πού πολλές φορές παίρνουν τήν τυπική μορφή σοφισμάτων, θά τά ὀνομάσωμε «φαντασιώσεις». Μερικές ἀπό τίς φαντασιώσεις αὐτές θά παρουσιάσωμε στή συνέχεια, χωρίς ἐννοεῖται νά ἰσχυρισθοῦμε, ὅτι ἐξαντλοῦμε ἔτσι τό πλοῦσιο θέμα.

“ΔΕΝ ΒΛΕΠΩ, ΑΡΑ...”

Μιά ἀπ' τίς πρῶτες τέτοιες φαντασιώσεις πηγῆ ἔχει τήν ὑπερτίμηση του ὀλικῶν γνώσεων πού ἔχομε στή διάθεσή μας. Χιλιάδες, ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, ἀτενίζοντας τό μεγάλο πρόβλημα τῆς ἀρχῆς του Παντός, εἰδικότερα τήν ἐκδοχῆ ἑνός δημιουργοῦ, του Θεοῦ, και κατευθύνοντας και πρακτικά τή ζωῆ τους, ἔχουν ρυθμί-

σει όλο τους τó θεωρητικό και πρακτικό προσανατολισμό, όλη τη ζωή τους, πάνω στη σκέψη: «Δέν βλέπω τó Θεό, άρα Θεός δέν ύπάρχει». Κι όμως μέσα στη σκέψη αυτή ύπάρχει μιά φαντασίωση, ή φαντασίωση πώς βλέπομε τó πέν, πώς τά ξέρομε όλα, πώς ό,τι δέν βλέπομε, ό,τι δέν ξέρομε, δέν ύπάρχει στην πραγματικότητα.

Η φαντασίωση αυτή έκδηλώνεται σέ ποικιλία από ειδικότερες μορφές. Ο άφελέστερος άρνητής σάν όριο βάζει τήν όραση. Δέν μπορεί νά προταθή ή αντίρρηση: «Δέν πιστεύω στό Θεό, γιατί δέν τόν βλέπω», δίχως νά έχη μπη σάν βάση ή χοντροκομμένη φαντασίωση πώς βλέπομε κάθε πράγμα πού ύπάρχει, κι έτσι δέν ύπάρχει εκείνο πού έμεις δέν βλέπομε. Ο πιο μορφωμένος, έννοείται, δέν περιορίζεται στην όραση. Έπικαλείται τις αισθήσεις του γενικά, ή τις σκέψεις του, πού τις νομίζει σάν μιά επέκταση τών αισθήσέων του.

Θά έλεγε κανένας πώς ή καλύτερα σέ πρόσδος πού έγινε στις φυσικές επιστήμες θά μάς είχε γιατρέψει απ' τή φαντασίωση αυτή. Τώρα γελάμε όλοι με τις γνώσεις πού είχανε οι σοφοί στις περασμένες γενεές, οι σοφοί πού τά ξέρανε φυσικά όλα και, με μίαν άκριτη επέκταση τού ποζιτιβισμού στην άφελέστερη μορφή του, δέν καταδεχόντουσαν (και με τί μεγαλοπρέπεια!) νά πιστέψουν ό,τι δέν έβλεπαν οι ίδιοι. "Αν κανένας πούς μιλούσε τότε για ήλεκτρική δύναμη, ή για τή δυνατότητα τού ραδιοφώνου, ένα σωρό επιχειρήματα θά φέρνανε για νά μάς πείσουν για τή άυπαρξία τους. Και γιατί νά μιλάμε με ύποθέσεις; Μήπως ύπήρξε έφεύρεση πού νά μην, καταπολεμήθηκε στην άρχή απ' τούς σοφούς μ' ένα σωρό επιχειρήματα, πού άνηκαν σέ μιά τέτοια φαντασίωση; «Αφού έμεις δέν έχομε αντίληψη τέτοιο πράγμα—είναι ό στερεότυπος συλλογισμός—θά πη πώς δέν ύπάρχει».

Χαρακτηριστική είναι ή επίδραση πού είχε αυτή ή φαντασίωση στην Ιατρική επιστήμη. Είναι γνωστό τί πράττει ό Παστέρ για νά κάνη νά τόν πιστέψουν οι σοφοί, και μάλιστα Ακαδημαϊκοί, στην επίδραση τών μικροβίων. Πώς νά παραδεχόντε οι άνθρωποι αυτοί πώς ύπάρχει κάτι πού δέν τó ξέρανε; Φαίνεται κωμικό, αλλά τότε ήτανε τραγικό ότι ό Ζέμμελθάις κι' ό Παστέρ συνάντησαν αντίδραση στην προσπάθειά τους νά πείσουν τούς γιατρούς νά... καθαρίσουν, τά χέρια τους και τά εργαλεία τους πριν κάνουν χειρουργική ή γυναικολογική επέμβαση. Τήν άποστείρωση, τήν άσηψία, πού είναι σήμερα τό στοιχειώδεςτερο πράγμα στην Ιατρική επιστήμη, οι διάφοροι αυτοί σοφοί όχι μονάχα δέν τήν ξέρανε—αυτό θά ήτανε κάτι τό συγνωστό—άλλά και με πείσμα άπαγόρευαν

κάθε συζήτηση, και προτιμούσανε νά βάζουνε σέ κίνδυνο τή ζωή τών άρρώστων τους, παρά νά δεχόντε κάτι πού αυτοί δέν ήξεραν, δέν έβλεπαν, δέν μπορούσαν νά καταλάβουν.

Κι όμως στο όνομα μιάς σοφίας και παντογνωσίας τέτοιας ποιότητας, οι άνθρωποι αυτοί πολεμούσανε και τήν πίστη στό Θεό, γιατί ό Θεός δέν είχε μπη μέσα στό όριο πού φτάνει ή γνώση τους και άρα δέν ύπάρχει. Και διηγούνται και έδω στην Ελλάδα για ένα περίφημο χειρουργό πού δέν πίστευε στην μόλυνση και τήν άποστείρωση, γιατί ή σοφή του επιστημονική γνώση δέν μπορούσε νά τήν καταλάβη και δέν «έβλεπε» τίποτα απ' τούς μυστηριώδεις κι' άόρατους μικροοργανισμούς πού προκαλούν τή μόλυνση και, άρα, δέν ύπήρχαν οι μικροοργανισμοί αυτοί. Ο καλός λοιπόν αυτός γιατρός, για πείσμα και για ν' άποδείξη πώς δέν πιστεύει στην μόλυνση και τήν άποστείρωση, προτού νά κάνη τή χειρουργική επέμβαση έπαυσε τά χειρουργικά εργαλεία, τά... κυλούσε χάμα και τά πατούσε με τά πόδια του! Έννοείται πώς ό σοφός αυτός Άσκληπιάδης, ύστερα απ' αυτά, στην συνέχεια, με τό ίδιο πείσμα και τόν ίδιο στόμφο, έλεγε ό,τι δέν πιστεύει στό Θεό (ή σέ ψυχή άθάνατη), γιατί αυτός στην επιστημονική του έρευνα δέν τόν είδε καθόλου! Για νά μην ίδη ό γιατρός μας τό Θεό, θά πη φυσικά ότι Θεός δέν ύπάρχει! Για νά μην ανακαλύψη στην λαπαροτομία τήν ψυχή, θά πη πώς ψυχή δέν ύπάρχει!

Τώρα, βέβαια, δέν ζούμε στό χρόνια αυτά. Και κάθε μέρα βρισκόμαστε μπροστά σέ καινούργιες πραγματικότητες, πού ούτε τις είχε ύποπτευθ ή κόν πριν ή επιστήμη. Θά περίμενε λοιπόν κανένας, ό,τι θά είχε μάθει ό άνθρωπος και θά ήταν πιο προσεκτικός. Κι όμως κάτι φαίνεται πώς συμβαίνει με τό μυαλό τού ανθρώπου. Κάτι πού έχει σχέση με τόν εγωισμό του και γι' αυτό δέ θέλει ό άνθρωπος νά παραδεχθ ή με κανέναν τρόπο τήν πιο άπλη αλήθεια, πώς ό κύκλος τής φυσικής και μεταφυσικής πραγματικότητας είναι άσύγκριτα μεγαλύτερος απ' τόν κύκλο πού όρίζει τά όρια τής ανθρώπινης γνώσεως.

Και νά σκεφθ κανένας πώς ή φαντασίωση αυτή τής παντογνωσίας, πού σ' αυτήν αναλύεται στό τέλος ή άρνηση τής πίστεως, είχε κληθ ή τά τελευταία χρόνια νά γίνει ό χειραγωγός κι' ό όδηγός τού ανθρώπινου πολιτισμού!

ΑΠΑΘΗΝ ΟΛΙΓΑΡΚΕΙΑ

Μιά αντίθεση, περίεργη στην πρώτη ματιά, αλλά φυσικώτατη άμα τήν προσέξη κανένας στό βάθος. Τή φαντασίωση τής παντογνωσίας συντροφεύει μιά χαρακτη-

ριστικὴ ὀλιγαρκεία τοῦ ἀνθρώπινου μυαλοῦ. Ἴσως ἢ πρώτη δὲν θά ἐφερνε τόσα ἀποτελέσματα, ἀν δὲν συνοδεύτανε ἀπ' τῆ δεύτερη.

Ἡ ὀλιγαρκεία αὐτὴ συνίσταται στὴν εὐκολία ποῦ ἔχει τὸ ἀνθρώπινο μυαλό, νὰ δεχθῆ σὰν ἀποδειγμένη τὴν ὑπόθεση ποῦ ὁ ἄνθρωπος θέλει νὰ χαρακτηρίσῃ ἀλήθεια ἐπιστημονικὴ, γιὰ νὰ στηρίξῃ πάνω σ' αὐτὴ τούτῃ ἢ ἐκείνῃ τὴν κατεύθυνσή του. Τis περισσότερες φορές ὁ ἄνθρωπος χαρακτηρίζεῃ ὡς ἀπόδειξη αὐτὴ τὴν ἔκθεση (ἔστω τῆ συστηματικῆ καὶ μεθοδικῆ, με ἐπιστημονικὴ ὁρατολογία) τῆς ὑποθέσεώς του, ποῦ πρέπει ν' ἀποδειχθῆ (*).

α) Ἐνα φαινόμενα τῆς ὀλιγαρκείας αὐτῆς εἶναι ἡ σύγχυση ἀνάμεσα στὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα, τis ὑποθέσεις καὶ εἰκασίες. Πέρνομε μιὰ ὑπόθεση καὶ τὴν περνᾶμε γιὰ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια ποῦ ἔχει ἀποδειχθῆ. Πάνω στὴν ὑπόθεση αὐτὴ χρίζομε κάτι ἄλλο, κι' αὐτὸ τὸ ἄλλο, δηλαδὴ τὴν εἰκασία μας, τὴν παίρνομε γιὰ ἀπράνταχο ἐπιστημονικὸ δεδομένο.

β) Ἄλλῃ ἐμφάνιση τῆς ὀλιγαρκείας εἶναι τὸ ὠραιότατο ἐκεῖνο: «Δὲν ξέρω μὲν, ἀλλὰ θά μάθω» ἢ «ἐλπίζω νὰ μάθω» ποῦ καταπὰτὸ στὸ «ἐλπίζω νὰ μάθω, ἀρα ξέρω». Διατυπῶστε το ὅπως θέλετε. Πάντως ἐκεῖνο ποῦ πρέπει νὰ τονισθῆ εἶναι πῶς ὁ παραλογισμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι γέννημα ἀφελοῦς μυαλοῦ, ἴσα-ἴσα ὁ ἀφελὴς ἄνθρωπος ποτὲ δὲν σκέπτεται μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Τέτοιοι παραλογισμοὶ εἶναι γέννημα τοῦ μυαλοῦ τῶν «μορφομένων ἀνθρώπων». Κι' ἔτσι τῆ θέση τῶν ἀποδείξεων παίρνομε ἐκεῖνα τὰ «δὲν γνωρίζομε μὲν σήμερον, ἀλλὰ θά μάθωμεν εἰς τὸ μέλλον», συλλογισμὸς ποῦ τὸν συναντᾶ κανεὶς, φανερό ἢ κρυμμένο, μέσα στις διάφορες προπαγανδιστικὲς φυλλάδες, ἀπὸ τὸν Μπύχνερ ὡς τοὺς νεώτερους ἀρνητικούς συγγραφείς: «Ὅπως θά ἀποδείξῃ ἡ ἐπιστήμη», «δὲν βρέθηκε μὲν, ἀλλὰ...» κλπ.

Ἡ μέθοδος αὐτὴ τῶν προεξοφλήσεων, ποῦ μ' αὐτὴν προεξοφλοῦνται οἱ ἀποδείξεις ποῦ θά βρεθοῦνε, λέει, στὸ μέλλον, εἶναι τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς ἀρνητικῆς προπαγάνδας. Ἰδίως ὅταν αὐτὴ ρετουσάρει ἐπιστημονικὲς θεωρίες γιὰ τὸ σκοπὸ τῆς. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐπεξεργασία ποῦ ἔπαθε ἡ θεωρία τοῦ Δαρβίνου. Ὁ Δαρβίνος ζητᾶ πάντα νὰ κάμῃ προσηκτικὸ τὸν ἀναγνωστὴ του στὸ ὅτι ἔχει ἢ κάνη μὲ ὑποθέσεις. Ἡ φράση «μποροῦμε νὰ υποθέσουμε» (we may well suppose) κάθε τόσο καὶ ἐμφανίζεται στὸ κύριο ἔργο του.

Ἐλάτε δὲμως στὴν ἀρνητικὴ προπαγάνδα. Αὐτὴ, με μορφὴ ἐκλαίκευμένης ἐπιστήμης, σβύνει τis προσεκτικὲς ἐπιφυλάξεις, προεξοφλεῖ τὸ ὅτι ἀναπόδεικτες ὑποθέσεις θά ἀποδειχθοῦνε κάποτε στὸ μέλλον, καὶ ἀναφέρει τὴν ὑπόθεση σὰν κάτι ποῦ ἔχει πιά ἀποδειχθῆ, ὡστε σὰς ἀπαγορεύεται νὰ τὸ ἀμφισβητήσετε, ἀν δὲν θέλετε νὰ χαρακτηρισηθῆτε σὰν ἄνθρωπος φοβερά καθυστερημένος.

γ) Ἄλλὰ νὰ καὶ μιὰ ἄλλη ἐμφάνιση τῆς ὀλιγαρκείας: Ὅταν, ὕστερα ἀπὸ ἐρευνες, ἀντιληφθοῦμε τὸν τρόπο ποῦ λειτουργεῖ ἓνα φαινόμενο, εἶτε στὴν ὀργανικὴ, εἶτε στὴν ἀνόργανη φύση, εἶτε στὸν ἀνθρώπινο ὀργανισμό, νομίζομε πῶς αὐτὸ, ἢ κατανόηση τοῦ τρόπου τῆς λειτουργίας, εἶναι ἀρκετὸ γιὰ νὰ δεχθοῦμε ὅτι τὸ φαινόμενο αὐτὸ παράγεται μόνον του, αὐτόματα, δίχως ἀνώτερη δημιουργικὴ δύναμη. Ὅταν μάθουμε τὸ «πῶς», με τὴν ἴδια λογικὴ, ὅταν βλέπωμε ἓνα πλοῖο, ὅσο μὲν δὲν ξέρομε πῶς ἐναυπηγήθηκε, μποροῦμε νὰ δεχθῶμε τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς ναυπηγοῦ, ποῦ τὸ ἐναυπήγησε. Ὅταν δὲμως μάθομε τὸν τρόπο τῆς κατασκευῆς, πρέπει τότε νὰ δεχθοῦμε πῶς τὸ πλοῖο ἔγινε... μόνον του, στὴν τύχη!

ΦΑΝΤΑΣΙΩΣΗ ΤΩΝ ΓΕΝΙΚΕΥΣΕΩΝ

Ἡ φαντασίωση τῶν γενικεύσεων εἶναι κι' αὐτὴ τέκνο τοῦ ἐγωισμοῦ μας, τῆς ἀπεριόριστης ἰδέας ποῦ ἔχομε γιὰ τὸ μυαλό μας. Θέλομε νὰ νομίζομε πῶς τὰ ξέρομε ὅλα. Καὶ ἀντὶ τούτου ξέρομε, ἀν ὑποτεθῆ πῶς τὸ ξέρομε, ἓνα ἀσύγκριτα μικρὸ τμήμα τοῦ ὅλου. Δὲν θέλομε νὰ ὁμολογήσωμε τὴ φτώχεια μας αὐτὴ καὶ καταφεύγομε στὴ γενίκευση. Ὑποχρεῶνομε τὸ πᾶν νὰ εἶναι, ὅπως ἐκεῖνο τὸ μικρὸ, τὸ ἐλάχιστο, ποῦ ἐμεῖς ξέρομε. Καὶ μ' αὐτὸ νομίζομε πῶς ἐξοφλοῦμε. Καὶ λησνοῦμε πῶς ἀπειροελάχιστο ποσοστὸ τοῦ ὅλου εἶναι ἐκεῖνο ποῦ ὑπάγεται στὴ γνώση μας, καὶ πῶς, ἐπομένως, ἐξωφρενικὰ τολμηρὸ εἶναι νὰ θελήσωμε νὰ βγάλωμε γενικώτερα συμπεράσματα γιὰ τὸ ὅλο. Μοιάζομε με τὸν ξένο, ποῦ με ἀκράδαντη βεβαιότητα εἶπε πῶς οἱ Ἕλληνίδες εἶναι βραδύγλωσσες, γιὰτὶ ἔτυχε στὴ ζωὴ του νὰ συναντήσῃ μιὰν Ἕλληνίδα ποῦ εἶχε πραγματικὰ αὐτὸ τὸ μειονέκτημα.

Βέβαια τὸ ἀνθρώπινο μυαλό μόνον με τέτοιες γενικεύσεις μπορεῖ νὰ προχωρήσῃ, ἀφοῦ τὸ εἶναι ἀδύνατο ν' ἀντιληφθῆ ὁλόκληρη τὴν πραγματικότητα. Καταφεύγομε στὴ γενίκευση γιὰτὶ δὲν ἔχομε τί ἄλλο νὰ κάνομε. Ἀφοῦ μᾶς εἶναι ἀδύνατο νὰ

(*) Ἴδε καὶ ἄρθρον Γ. Ἀριστοβούλου: Τὸ ἀποδεικτικὸν πρόβλημα. Ἀκτῖνες 1945 σελ. 19 ἔπ.

παρατηρήσουμε, ένας κόκκος άμμου καθώς είμαστε, (άν είμαστε καν ένας κόκκος άμμου) ολοκληρή την πραγματικότητα του σύμπαντος, άρκούμεθα ως τμήμα μόνο της πραγματικότητας. Το υπόλοιπο, εκείνο το τμήμα που ξεφεύγει κάθε παρατήρηση και γνώση μας, το συμπληρώνουμε με τη δική μας πιθανολόγηση, πώς κι' οι περιπτώσεις που δεν παρατηρήσαμε θά είναι όμοιες μ' εκείνες που υπέπεσαν στην παρατήρησή μας.

Μιά τέτοια γενίκευση είναι το αναπόφευκτο καταφύγιο του ανθρώπινου μυαλού, που ενώ πεδίο των έκζητήσεών του έχει το Πάν, άκτίνα γνώσεών του έχει το άπειροελάχιστο.

Έδώ όμως θά γίνει μιά διάκριση: Στην πραγματική επιστημονική έρευνα, στις φυσικές έπιστημες, έχουμε φυσικούς νόμους, που τους διατυπώνουμε όχι βέβαια γιατί παρατηρήσαμε όλες τις περιπτώσεις, αλλά άφου παρατηρήσαμε, τέλος πάντων, ένα σημαντικό ποσοστό άπ' τις περιπτώσεις αυτές. Στα διάφορα όμως δήθεν επιστημονικά δεδομένα, που χρησιμοποιεί ή άρνητική μεταφυσική, ή άναλογία ή εκείνου που παρατηρήσαμε, μ' εκείνο που ζητούμε νά καλύψουμε με δικές μας πιθανολογήσεις είναι τέτοια, ώστε ή πιθανολόγηση νά στηρίζεται μόνο πάνω στη δική μας αυθαίρεσία. Πιθανολογούμε τότε, έχοντας για στήριγμα παρατηρήσεις, που ο αριθμός τους είναι τόσο μικρός, ώστε νά μη μπορεί νά γίνει σοβαρός λόγος, για τό ότι θά στηριχθούμε σ' αυτό για νά βγάλουμε συμπέρασμα. Μερικές φορές μάλιστα ο αριθμός των παρατηρήσεών μας είναι ίσος με τό μηδέν, όπως όταν πρόκειται για εικασίες για τη δημιουργία του Κόσμου, ή για άλλα παρόμοια θέματα, που πάνω σ' αυτά καμμιά ποτέ ανθρώπινη παρατήρηση δεν έγινε, ούτε μπορούσε νά γίνει.

ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ

Και, για νά έκφραστούμε με μιά εικόνα, που με τόν πόλεμο έχει γίνει έπικαιρη, οι διάφορες επιστημονικές προτάσεις που διατυπώνουμε σαν φυσικά δεδομένα, ή φυσικούς νόμους, μοιάζουν με τό χαρτονόμισμα. Για κάλυμμα τό χαρτονόμισμα αυτό έχει τις περιπτώσεις που ο άνθρωπος έκανε πραγματικά επιστημονικό έλεγχο. Άλλά τό κάλυμμα δεν είναι πάντοτε ίσο με τό χαρτονόμισμα που κυκλοφορεί. Διατυπώνουμε «επιστημονικά δεδομένα» και για περιπτώσεις που δεν παρατηρήσαμε. Ως είναι σημείο, αυτό, τό νά κάνουμε επιστημονικές προτάσεις πέρα άπ' τις παρατηρήσεις που έχουμε κάνει, είναι φυσικό και όμαλό, όπως, ως ένα όριο, είναι άνεκτό νά βγαίνει χαρτονόμισμα πέρα άπ' τό κά-

λυμμα που υπάρχει. Μερικές φορές όμως προχωρούμε πέρα πέρα, και διατυπώνουμε υποθέσεις και εικασίες που δεν έχουνε πιά καμμιά άναλογία με τό κάλυμμα, με τό μέρος που επιστημονικά έχει έλεγχθί. Άπ' τό σημείο αυτό άρχίζει νομισματικός πληθωρισμός στην επιστημονική σκέψη, πληθωρισμός που φτάνει τό σημείο ώστε τά χαρτονόμισματά μας νά μη έχουνε πιά καμμιά άξία. Μάλιστα στην άρνητική μεταφυσική ο πληθωρισμός πηγαίνει πιά πέρα άπ' ότι γίνεται στό χαρτονόμισμα, γιατί τό επιστημονικό χαρτονόμισμα καπαντά στό τέλος νά βγαίνει με κάλυμμα μηδέν (θεωρίες που δεν στηρίζονται σε καμμιά παρατήρηση), ενώ στό οικονομικό χαρτονόμισμα κάποιο κάλυμμα πάντως θά υπάρχει. Και στην τελευταία αυτή περίπτωση, που έχουμε επιστημονικό πληθωρισμό με κάλυμμα ίσο με τό μηδέν, υπάγονται όλες οι δήθεν επιστημονικές προτάσεις για τόν τρόπο που έγινε ο κόσμος ή ο άνθρωπος, άφου, όπως είδαμε πέρα πάνω, επάνω σ' αυτά τά θέματα ο αριθμός των παρατηρήσεων είναι, κι' αυτό κατά φυσική αναπότρεπτη άνάγκη, ίσος με τό μηδέν.

ΦΑΝΤΑΣΙΩΉ ΤΩΝ ΕΞΟΜΟΙΩΣΕΩΝ

Άλλη πηγή πλάνης είναι ή μανία του νά μη βλέπουμε διαφορές, αλλά μόνο όμοιότητες, και νά έκλαμβάνουμε δύο αντικείμενα παρατηρήσεως ότι υπάγονται στους ίδιους νόμους, επειδή έχουν κάποια όμοιότητα μεταξύ τους. Αυτό χρησιμοποιείται γι' άναπλήρωση του κενού άπ' την έλλειψη επιστημονικής παρατηρήσεως. Δεν παρατηρήσαμε μόν τό Α, παρατηρήσαμε όμως τό Β, και κάνει τό ίδιο. Αύτός είναι ο συλλογισμός. Θυμίζει, όσο κι' άν είναι άταίριαχο στη σοβαρότητα του θέματος, τή άμερικανική κωμωδία: «Yes we have no bananas». Ρωτών έναν καταστηματάρχη άν έχει μπανάνες. Ο καταστηματάρχης ούτε μπανάνες έχει, άλλ' ούτε τή διάθεση ν' άφήση τόν πελάτη νά φύγει. Άπαντά λοιπόν: «Μάλιστα, κύριε! Δηλαδή, ... μπανάνες μόν άκριβώς δεν έχουμε, έχουμε όμως σαρβέλλες και κάνει τό ίδιο, είναι μάλιστα και θρεπτικώτερες!»

Και όμως από κάτι τέτοια είχε κυβερνηθί ή ανθρώπινη σκέψη στα πιά βασικά για τόν άνθρωπο ζητήματα. Αυτό τό νοιώθει κανείς, άρκεί νά βάλη στη θέση του καταστηματάρχη τόν κήρυκα των άρνητικών θεωριών και στη θέση του πελάτη τόν άνθρωπο που, χωρίς προκατάληψη, ζητά τήν αλήθεια. Ο άνθρωπος αυτός, άκούοντας ότι ο κήρυκας τής άρνήσεως έχει έτοιμασμένη επιστημονική θεωρία για τή γένεση του κόσμου, θεωρία που κάνει άχρηστη κάθε πίστη γιατί

στηρίζεται στην φυσική επιστήμη, στην παρατήρηση και το πείραμα, προσέρχεται και με ενδιαφέρον μά και έκπληξη μαζί, ζητά από τόν κήρυκα αυτών τόν υλικό παρατηρήσεων και πειραμάτων που έχει πάνω στη γένεση τού κόσμου. Φυσικά τέτοιο υλικό δέν υπάρχει, δέν είναι δυνατό, δέν είναι νοητό νά υπάρχει. Παρατήρηση και πείραμα προϋποθέτουν παρατηρητή και πειραματιζόμενον άνθρωπο, ενώ ο λόγος είναι γιά τόν πώς έγινε ο άνθρωπος, πριν απ' αυτό όμως πώς τόν υλικό σύμπαν πήρε τήν πρώτη του αρχή. Ο κήρυκας λοιπόν τής αρνητικής μεταφυσικής απελλίζεται τόσο λίγο, όσο κι' ο καταστηματούχος τής αμερικανικής κωμωδίας. Αρπάζει από τή θεωρία τού Laplace και τις σχετικές μεταγενέστερες παρατηρήσεις και τήν υποχρεώνει νά αναπληρώση τόν «κεχηνός τού ρυθμού».

—Μάλιστα, λέγει με προθυμία. Δηλαδή αυτό ακριβώς τόν υλικό πού θέλετε δέν τόν έχουμε. Έχουμε όμως παρατηρήσεις πάνω στό σχηματισμό τών νεφελειδών, και κά-νει τόν ίδιο.

Κάνει τόν ίδιο! Με μόνη τή... μικρή διαφορά ότι ο σχηματισμός τών νεφελειδών έχει γιά προϋπόθεση ότι υπάρχει ήδη υλικός κόσμος και οι νόμοι πού τόν διέπουν, ενώ τόν ζήτημα είναι ακριβώς πώς δημιουργήθηκε ο υλικός κόσμος και οι νόμοι του. Οι νεφελειδείς έχουν προϋπόθεση ότι υπάρχει τόν σύμπαν, και τόν έρωτημα είναι πώς έλαβε αρχή τόν σύμπαν. Ωστε τόν νά παρατηρούμε πώς διαμορφώνονται μέσα στό σύμπαν, πού ήδη υπάρχει, οι νεφελειδείς και μ' αυτό νά νομίζουμε ότι παρατηρούμε τόν σύμπαν όταν παίρνουμε τήν πρώτη αρχή του... Ξ, πώς τόν θέλετε, απαιτεί κάποιον άθλο συλλογιστικής άκροβασίας.

Ένα άλλο: Έρώτηση τού έρευνητού: Λέτε πώς ο άνθρωπος φανερώθηκε στή γή τυχαία, αυτόματα και δίχως τήν ενέργεια άνώτερης δημιουργικής δύναμεις (*). Απ' τήν άλλη μεριά λέτε πώς παραδεχόμαστε μόνο οτι ή παρατήρηση ή τόν πείραμα οδς έχει άποδείξει. Σας ρωτά λοιπόν. Έχετε καιμιά παρατήρηση ή κανένα πείραμα γιά τήν αυτόματη, τυχαία εμφάνιση τού ανθρώπου στή γή;

—Μάλιστα, κύριε! Είναι πάλι ή πρόθυμη άπάντηση. Δηλαδή, αυτό τόν ίδιο δέν τόν έχουμε, περιμένετε όμως και θά έχουμε στό μέλλον κάτι άλλο, πού κάνει τόν ίδιο: Θά έπιτύχη ή επιστήμη νά κάνει έμβια όντα από άνόργανη ύλη.

Λοιπόν, άς ξεχάσουμε γιά μιά στιγμή ότι έχει άποδειχθή επιστημονικά πώς είναι άδύνατο αυτό, τόν «θά». Ύστερα ίδίως από τά πειράματα τού Πααστέρ έέρομε πώς κάθε τι τόν ζωντανό κατάγεται από άλλο επίσης ζωντανό όν και ποτέ από άνόργανη ύλη. Αλλά κι' άν τόν ξεχάσουμε αυτό, κι' άν ακόμα υποθέσουμε πώς πέτυχε κάποτε ή επιστήμη νά μάς παρουσιάση ένα ζωντανό μικρό όργανισμό πού—πάλι «άς υποθέσουμε»—έτοιμάσθηκε στό έργαστήριο από ύλη πού θεωρείται άνόργανη, και πάλι αυτό θά είναι άσχετο μ' αυτό πού ζητάμε. Σε μιά τέτοια υπόθεση ή επιστήμη θά έβγαζε βέβαια ώρισμένα συμπεράσματα, όσον άφορά τήν άνόργανη ύλη. Αλλά πώς ήταν αυτό άπόδειξη ότι ή ζωή, και ειδικότερα ο άνθρωπος, έπρόβαλαν στόν κόσμο, έτσι, τυχαία και αυτόματα; Νά έξομοιώσουμε τήν έργαστηριακή μας προσπάθεια με τή δημιουργία τού ανθρώπου στή γή, και νά πούμε πώς με τόν πρώτο άναπληρώνομε τόν ότι δέν έχουμε επιστημονικές παρατηρήσεις γιά τόν δεύτερο; Αυτό θά ήταν βέβαια δυνατόν... αλλά μόνο με τή μέθοδο τής αμερικανικής κωμωδίας.

Θά ήθέλαμε νά συνεχίσουμε τή μελέτη τών βασικών αυτών σφαλμάτων, τών φαντασιώσεων, πού άποτελούν τή βάση τής αρνητικής μεταφυσικής. Μά πρέπει νά σταματήσουμε εδώ. Αλλάωστε στόν έρευνητή τής Αλήθειας δέν χρειάζονται περισσότερα, γιά τήν έργασία πού πρέπει νά κάνει μέσα του. Η έργασία αυτή πρέπει νά είναι έργασία έσωτερική. Πρέπει, ο έρευνητής νά καθάρισή πρώτα τόν έαυτό του από τέτοιες φαντασιώσεις και προκαταλήψεις. Πρέπει, ακόμα, γιά νά τά ήέμε ξάστερα, νά καθάρισή τόν έαυτό του από κάθε ήθικό εμπόδιο πού μέσα του τόν σπρώχνει πρós ώρισμένη μεταφυσική κατεύθυνση—τήν κατεύθυνση τής άσυνδοσίας. Και μόνο όταν έτσι, καθαρμένος στό νού μά και στήν ψυχή, άρχισή τήν αναζήτηση τής αλήθειας, μόνο τότε θά έχη μέσα του τις προϋποθέσεις γιά νά τήν βρη τήν αλήθεια αυτή. Τότε θά καταλάβη τί αξία έχουν οι διάφορες «έν όνόματι τής επιστήμης» αρνητικές διακηρύξεις έναντίον εκείνου τού θησαυρού πού στάθηκε στους άίώνες τόν στήριγμα τού ανθρώπου, σε κάθε του εύγενική και άνώτερη προσπάθεια. Τότε, έλεύτερος από μικρότητες, θά μπορεί ν' άνοίξη τήν ψυχή του στό Μεγάλο και τόν αίώνιο, πού είναι ή Αλήθεια, και είναι ή πραγματοποίηση κάθε εύγενικής όνειροπολήσεως τού ανθρώπου.

(*) Αυτή είναι ή βασική αρνητική πρόταση.

ΤΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ ΕΙΣ ΚΡΙΣΙΜΟΝ ΚΑΜΠΗΝ

Τὰ ἀνώτατα μορφωτικά ἰδρύματα ἀντιμεταπίσω δυσκόλους καιρούς. Ἡ κρίσις τὴν ὅποιον διέρχεται τὸ Πανεπιστήμιον, καὶ ἡ ὁποία ἀπασχόλησεν ἕνα ἄρθρον τοῦ προηγουμένου μας φύλλου, δὲν εἶναι, ὅπως ἴσως θὰ ἐνόμιζε κανεὶς, φαινόμενον ἑλληνικόν μόνον. Παγκοσμία εἶναι ἡ ἔκτασις τῆς κρίσεως αὐτῆς καὶ εἰς ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον οἱ ἄνθρωποι ποῦ ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάρθωσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπασχολοῦνται μὲ τὸ φαινόμενον αὐτὸ καὶ μὲ τὴν ἀντιμετώπισίν του. «Ὅτι αἱ χριστιανικαὶ κινήσεις αἰ σχετικαὶ μὲ τὴν πανεπιστημιακὴν ἐν γενεῖ ζωὴν πρωτοστατοῦν εἰς τὴν σχετικὴν προσπάθειαν, αὐτὸ, βέβαια, δὲν ἐκπλήττει ἐκεῖνον ὁ ὅποιος γνωρίζει ποῖα ὑπῆρξεν ἀνεκάθεν ἡ συμβολὴ τοῦ χριστιανικοῦ πολιτιστικοῦ ἔργου εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ προαγωγὴν τῶν πανεπιστημίων. Δοκιμάζει ὁ μὲν κανεὶς ἰδιαίτερον εὐχαριστησθῆναι, ὅταν διαπιστώσῃ, ὅτι ἀκριβῶς κατὰ τὰ τελευταῖα αὐτὰ κρίσιμα χρόνια ἐγενεῖ μία ἀξιόλογος ἐργασία διὰ τὴν πάλιν νέαν ἀνῆλθιν τοῦ Πανεπιστημίου τὸ ὅποιον, ὅσον καὶ ἂν μᾶς εἶναι τοῦτο δυσάρεστον, δὲν εὐρίσκεται εἰς τοὺς καιροὺς τῆς ἀνῆλθσεώς του.

Μὲ χαρὰν ἰδίως βλέπομεν, τώρα μὲ τὴν ἐπανάληψιν τῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὸν χριστιανικόν κόσμον τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἀξιόλογα δείγματα τοιαύτης ἐργασίας. Καὶ ἀκριβῶς ἔχομεν ἐμπρός μας μερικὰ τεύχη τοῦ πολὺ καλοῦ περιοδικοῦ «The Student World». Τὸ περιοδικόν αὐτὸ εἶναι ὄργανον τῆς παγκοσμίου χριστιανικῆς φοιτητικῆς ὁμοσπονδίας καὶ ἐκδίδεται τώρα εἰς τὴν Νέον Ὑόρκην. Μὲ τὴν ξενικὴν κατοχὴν εἶχαμεν χάσει τὴν ἐπαφὴν μαζί του καὶ μὲ ἰδιαίτερον χαρὰν τὸ βλέπομεν τώρα ἐμπρός μας. Βλέπομεν, ὅτι ἕνα εἰδικόν τεῦχος, τὸ πρῶτον τοῦ 1943, εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὸ θέμα «Ἡ κρίσις εἰς τὸ Πανεπιστήμιον». Μιά σειρά ἐκλεκτῶν συνεργατῶν τοῦ περιοδικοῦ μελετᾷ τὸ θέμα ἀπὸ διαφόρων ἀπόψεων. Φρονοῦμεν δὲ ὅτι οἱ ἀναγνώσται τῶν «Ἀκτινῶν» μὲ ἐνδιαφέρον θὰ ἴδωσιν ἐδῶ μερικὰ ἀπὸ τὰς σκέψεις ποῦ συνανατᾷ κανεὶς ἐσφυλλίζοντας τὸ ἀξιόλογον αὐτὸ τεῦχος.

Τὸ κύριον ἄρθρον θέτει τὸ ζήτημα. Ἡ κρίσις εἰς τὸ Πανεπιστήμιον θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξετασθῇ ἀπὸ δύο ἀπόψεων. Ἐν πρώτοις ἡ κρίσις ἡ ὁποία προήλθεν ἀπ' ἑξῶ. Εἶναι ἡ τὸσον γνωστὴ δραματικὴ ἱστορία τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ὁ ὠμὸς σωθινισμὸς, ὁ ὁποῖος συνέθλιψε τὰ Πανεπιστήμια (κατὰ ἔχουν, σημειωτέον, νὰ διηγηθοῦν, ὅσοι γνωρίζουν τί ἔπαθαν τὰ Γερμανικὰ Πανεπιστήμια ἀπὸ τοὺς χιτλερικοὺς). Ὁ ἀδυσώπητος ἱμπεριαλισμὸς ποῦ ἔκλεισε τὴς πόρτες τῶν ἰδρυμάτων αὐτῶν, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπέταξε ἑξῶ καθηγητὰς καὶ σπουδαστὰς. Ἐπειτα ὁ πόλεμος, ἡ ἐχθρική ἐισβολή, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα πολεμικὰ γεγονότα, κυρίως ἡ ἐπιστράτευσις ποτὲ ἄλλοτε τὸ Πανεπιστήμιον δὲν εἶχεν ἐπιρρασθῆναι τόσο βαθεῖα ἀπὸ ἐξωτερικὰ γεγονότα.

Καὶ ὁ μὲν τὸ πρᾶγμα ἔχει καὶ τὴν ἄλλην του πλευρὰν. Ὁμίλων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Τορόντο, κατὰ τὴν τρίτην ἐπέτειον τῶν ἐπνευδιστῶν ἐκεῖνων γεγονότων τὰ ὅποια συνᾶδουσαν τὸ κλεισμὸν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πράγας, ὁ Τοσεολοβόκος ἐπιτετραμμένος εἰς τὸν Καναδᾶν ἔλεγεν: «Οἱ σπουδασταὶ αὐτοὶ ὑπέφεραν καὶ ἀπέθαναν διὰ τὴν μάθουσι οἱ ἄλλοι συνάδελφοὶ τῶν πόσον στοιχίζει ἡ ἐλευθερία». Ἡ διασπορά τῶν λογίων εἶχεν εἰς ἄλλους χρόνους ὀδηγήσει εἰς τὴν νέαν ἀνῆλθιν τοῦ πολιτισμοῦ. Εἰς τὴν ἐποχὴν μας μὲ τὸν παγκόσμιον αὐτὸν πόλεμον, τὰ Ρωσικὰ Πανεπιστήμια, ὅπως καὶ τὰ Πανεπιστήμια τῆς Κίνας, ἐξήτησαν καταφύγιον εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἀσίας. Ἐκεῖ, ἐν μέσῳ συνθηκῶν ἀπιστεῦτος δυσχερῶν, Πανεπιστήμια ἀρχίζουν πάλιν τὴν ζωὴν τῶν, μέσῳ εἰς ἕνα πλάσιον ἀπλότητος καὶ ἡρωϊσμοῦ, ἀντιστοίχως μὲ τὸν ἀπλοῦν λαόν ποῦ ζῆ εἰς τὰ μέρη αὐτὰ.

Κυρίως, ὁ μὲν, παρετηρήθη ὡς γενικὸν σχεδὸν φαινόμενον ὅτι ἡ κρίσις, μὲ τὴν βαθυτέραν ἔννοιαν τῆς λέξεως, προέρχεται ἐκ τῶν ἑξῶ. Ἐφαίνεται, ἄλλως τε, ὅτι ἔρχεται, τὰ σημάδια τῆς κρίσεως αὐτῆς ἦσαν ἐμφανῆ καὶ κατὰ τὸ μεσοπολεμικόν διάστημα. Ἐδῶ καὶ τέσσαρα χρόνια ἕνα εἰδικόν τεῦχος τοῦ «The Student World» περιεῖχε μίαν σειράν ἄρθρων εἰς τὰ ὅποια ὑποστηρίζετο ὅτι τὰ σημερινὰ Πανεπιστήμια δὲν εἶναι Πανεπιστήμια μὲ τὴν ἀληθι-

νήν ἔννοιαν τῆς λέξεως. Σήμερον τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα μᾶς ἐβοήθησαν νὰ ἰδοῦμε καθαρώτερα τὴν ἀληθινὴν κατάστασιν. Τὸ Πανεπιστήμιον εἶχε χάσει τὴν ὄντοτήτά του. Κατὰ τὸν καιρὸν τῆς εἰρήνης τὸ εἶχαν προορίσει καὶ ἀντιμετωπίσει ἐπαγγελματικὰς ἀνάγκας καὶ ἔτσι κατὰ τὸν πλεονισμὸν τοῦ ἐξήγησαν «ὕλικόν» διὰ τὴν κατάρτισιν ἀξιωματικῶν. Δὲν εἶναι παράδοξον, λοιπόν, ὅτι οἱ σπουδασταί, ἀκόμη καὶ εἰς χώρας ποὺ διετήρησαν τὴν ἐλευθερίαν των, εὕρισκοντα εἰς ἀπορίαν κατὰ πόσον ἡ «alma mater» ἤμπορεῖ, ἔπειτα ἀπὸ ὅλα αὐτὰ, νὰ τοὺς δώσῃ τὴν πνευματικὴν τροφοδοσίαν, τὴν ὁποίαν εἶναι προωρισμένη νὰ τοὺς δίδῃ.

Παρ' ὅλα ταῦτα, ὑπάρχει πάντοτε ἡ ἀλλη, ἡ ὀφελίμος πλευρά. Ἐνας Κινέζος καθηγητής, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Πανεπιστημίου του ἀπὸ τὰς σφαίρας, τὰς ἐκρηκτικὰς βόμβας, τὴν φωτιά, εἶπε: «Ἐίχαμεν συνηθίσει νὰ βλέπωμεν τὸ Πανεπιστήμιον συνδεμένον μὲ τὰ Πανεπιστημιακὰ κτίρια, καὶ ὁμως δὲν ἔχομεν πλέον κανένα κτίριον. Εἴχαμε συνηθίσει νὰ τὸ ταυτίζωμεν μὲ τὰ βιβλία, καὶ ὁμως δὲν μᾶς ἔμειναν παρὰ ἐλάχιστα βιβλία. Τώρα ἀνεκαλύψαμεν ὅτι Πανεπιστήμιον εἶναι ἐκεῖ ὅπου μερικοὶ ἄνθρωποι εἶναι ἔτοιμοι διὰ νὰ διδάξουν καὶ ἄλλοι διὰ νὰ μάθουν».

Καὶ ὁμως! Διὰ νὰ ξαναβροῦμε τὴν ἀληθινὴν ἔννοιαν τοῦ Πανεπιστημίου εἶναι ἀνάγκη νὰ προχωρήσωμεν βαθύτερα ἀκόμη καὶ ἀπὸ αὐτὸ ποῦ ἔθεσεν ὁ Κινέζος καθηγητής ὡς χαρακτηριστικὸν τοῦ Πανεπιστημίου. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἤρχισεν ἤδη νὰ γίνεται. Ἀρχίζομεν νὰ πηγαίνομεν βαθύτερα.

Καὶ εἶναι καιρὸς νὰ πᾶμε βαθύτερα. Τὸ ἐπιβάλλει ἡ δραματικότης τῆς καταστάσεως. Διότι ἀκόμη καὶ τῶρα ὁμιλοῦν εἰς μερικὰς χώρας μὲ πολλὴν ἐλαφρότητα σχετικῶς πρὸς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὅποιον θὰ ξαναρχίσῃ ἡ πανεπιστημιακὴ ζωὴ. Ὁ ἀρθρογράφος τοῦ «Student World» ἀναφέρει τοιαῦτα δείγματα ἐλαφρᾶς ἀντιλήψεως, ὅπως παρετηρήθησαν εἰς μερικὰ Ἀμερικανικὰ Πανεπιστήμια, καὶ προσθέτει: Πρέπει νὰ καταλάβωμε καλὰ τὴν ἔννοιαν ποῦ ἔχει τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὴν λειτουργίαν ποῦ ἔχει νὰ ἐπιτελέσῃ. Ἀλλῶς θὰ καταγινώμεθα μὲ συνεχῆ ἡμᾶς ἀπὸ ἐκεῖ εἰς ἕνα σύστημα ἄγονον ἢ, ἀκόμη χειρότερον, θὰ συντελοῦμεν εἰς τὸ νὰ δημιουργοῦνται νέοι παράγοντες ἀποσυνθέσεως καὶ καταστροφῆς.

*

Πῶς θὰ γίνῃ ὁμως αὐτό; Πῶς θὰ κατανοήσωμεν τί εἶναι, εἰς τὸ ἀληθές του νόημα τὸ Πανεπιστήμιον; Πῶς θὰ ἀποκτήσωμεν Πανεπιστήμιον σύμφωνα πρὸς τὸν ἀ-

ληθινὸν προορισμὸν του; Ἐδῶ ἀκριβῶς ἔχει τὸν λόγον ἡ χριστιανικὴ Πίστις, ἡ ὁποία θὰ ποδηγηθῇ εἰς τὸ νὰ ξαναβροῦμε τὸ ἀληθινὸ νόημα τοῦ Πανεπιστημίου. Ἀλλὰ ὡς πρὸς τὸ θέμα αὐτὸ ὑπάρχει ἕνα ἄλλο εἰδικώτερον ἄρθρον, τοῦ Arnold S. Nash. Τὸ Πανεπιστήμιον χρειάζεται τὴν Πίστιν διὰ νὰ ζήσει, διὰ νὰ ἐπιζήσῃ τῆς σημερινῆς παγκοσμίου κρίσεως. Αὕτη εἶναι ἡ θεμελιώδης ἰδέα τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ.

Ὁ ἀρθρογράφος περιγράφει τὴν κρίσιμον καμπὴν εἰς τὴν ὁποίαν εὕρισκεται ἡ ἀνθρωπότης. Μία παλαιὰ κατάστασις πραγμάτων καταρρεῖ μὲ ἄλλη εὕρισκεται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς υπάρξεώς της. Τὸν ἀντίκτυπον ἀπὸ τὴν μεταβατικὴν αὐτὴν κρίσιν τὸν ἠσθάνθη καὶ ὁ κόσμος τῶν διανοουμένων. Ὁ «σύγχρονος» κόσμος, ὁ νεώτερος τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι, εἶχε βασιθεῖ ἐπάνω εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς πειραματικῆς μεθόδου εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τῆς κριτικῆς εἰς τὴν ἱστορίαν. Αὐταὶ ἐτέθησαν ὡς τὸ βῆθρον τῆς συγχρόνου σκέψεως, ὅταν ἐγκατελείφθη ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία μὲ τὴν τριπλὴν τῆς διαίρεσιν εἰς φυσικὴν, νοητικὴν καὶ ἠθικὴν φιλοσοφίαν. Ἡμεῖς οἱ νεώτεροι μεθιδώμεν ὅταν ἀντικρίζωμεν τὴν διαίρεσιν τοῦ μεσαιωνικοῦ πανεπιστημιακοῦ προγράμματος εἰς τὸ trivium (γραμματικὴ, ρητορικὴ καὶ λογικὴ) καὶ τὸ quadrivium (ἀριθμητικὴ γεωμετρία μουσικὴ ἀστρονομία). Ἀλλὰ τῶρα βλέπομεν ὅτι καὶ τὰ σύγχρονα πανεπιστημιακὰ προγράμματα δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἀπρηχαιωμένα. Τὰ προγράμματα αὐτὰ ὁμοιάζουν μὲ κάτι παλαιούς μεσαιωνικούς χάρτας ποῦ κρεμοῦν εἰς τοὺς τοίχους μερικῶν σπιτιῶν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ὡς διάκοσμον οἱ χάρται αὐτοὶ ἔχουν τὴν ἀξίαν των. Ἀλλὰ διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν πρακτικῶς πρέπει νὰ ὑποστοῦν πολλὰς διορθώσεις. Μὲ δύο λέξεις, τὸ σημερινὸν πανεπιστημιακὸν πρόγραμμα δὲν εἶναι καθόλου καταλληλότερον διὰ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον παρ' ὅσον ἦτο τὸ πρόγραμμά του μεσαιωνικοῦ Πανεπιστημίου κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐμφάνσεως τοῦ καπιταλισμοῦ.

Τί θὰ γίνῃ, λοιπόν, τῶρα; Ὁ ὀρθολογιστικὸς πολιτισμὸς εἶναι βεβαίως ἀνίκανος νὰ βοηθῆσῃ μὲ τὴν ἐκτὸς πραγματικότητος αὐτοπεποιθῆσθαι του καὶ τὴν αἰσιοδοξίαν του διὰ τὴν συνεχῆ βελτίωσιν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, βελτίωσιν ἡ ὁποία γίνεται ἔτσι μόνη της, μὲ τὴν βοήθειαν τῆς ἐπιστήμης. Σήμερον ἡ αἰσιοδοξία αὕτη δὲν φαίνεται, βέβαια, δικαιοσύνη. Χρειάζεται νέος προσανατολισμὸς τὸν ὅποιον δὲν ἤμπορεῖ νὰ δώσῃ ἄλλως ἀπὸ τὴν πίστιν, ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸν, ὁ ὁποῖος ἐπέζησε τῆς πτώσεως πολλῶν πολιτισμῶν καὶ ἐποχῶν ἔχει τὴν βάσιν του πέραν ἀπὸ τοὺς πολιτισμοὺς αὐτοῦς. Σήμερον ὁ δυτικὸς πολι-

τισμός υπενθυμίζει τὴν Ρωμαϊκὴν Ἱστορίαν τοῦ τρίτου αἰῶνος. Καὶ εἰς τὰς δύο ἐποχάς, ἐποχάς καταρρέουσας, οἱ μορφωμένοι ἄνθρωποι καταφεύγουν εἰς τὸν κυνισμὸν καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ ἀκολουθεῖ τοὺς ἀστρολόγους καὶ τὰ παρόμοια. Ἡ Ρώμη ἔπεσε, ἐνῶ ὁ Χριστιανισμὸς ἔθετε τὰ πνευματικὰ ἀλλὰ καὶ τὰ διανοητικὰ θεμέλια ἐνός πολιτισμοῦ ὁ ὁποῖος ἔλαμψε εἰς τὴν φιλολογοίαν, τὴν ζωγραφικὴν, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Προεξάρχοντος τοῦ Αὐγουστίνου ἡ Χριστιανικὴ διανόησις εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ πέμπτου αἰῶνος κατέστη ἱκανὴ νὰ εἴρῃ διὰ τὸν πολιτισμὸν μίαν διέξοδον ἀνάμεσα εἰς τοὺς κινδύνους τῶν γοθθικῶν ἐπιδρομῶν. Εἰμποροῦν οἱ σύγχρονοι χριστιανοὶ διανοοῦμενοι νὰ ἐπιτελέσουν διὰ τὴν ἐποχὴν των καὶ τὴν γενεάν των ἔργον ἀντίστοιχον πρὸς τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον προσέφερεν ὁ Χριστιανισμὸς ὅταν κατέρρεεν ἡ Ρώμη;

Ὁ ἀρθρογράφος τονίζει ἐδῶ τὴν ἀνάγκην νὰ κατανοήσωμεν ὅλοι τὸ νόημα τῶν καιρῶν καὶ τῆς νέας δημιουργίας τὴν ὁποῖαν φέρουν. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀνάγκη προβάλλει ἰδιαίτερώς διὰ τὸ Πανεπιστήμιον. Ὅφειλε φωτισμένον ἀπὸ τὴν Χριστιανικὴν πίστιν, νὰ κατανοήσῃ τὸ δημιουργικὸν νόημα τῶν τεραστίων κοινωνικῶν, οἰκονομικῶν καὶ πολιτιστικῶν ἐν γενεῖ ἀναστατώσεων, τὰς ὁποίας φέρνουν οἱ καιροὶ μας, καὶ νὰ καταρτίσῃ τοὺς τροφίμους του (ἀλλὰ καὶ τοὺς διδασκάλους τῶν) ὥστε νὰ ἀνταποκριθοῦν πρὸς τὴν κλήσιν τῶν καιρῶν.

Ὁ ἀρθρογράφος ἐξετάζει κατόπιν μὲ ἐμβρίθειαν καὶ ἀντικειμενικότητα τὰ σημεῖα τὰ ὁποία πρέπει νὰ προσέξῃ ὁ Χριστιανὸς διανοοῦμενος, ἰδιαίτερώς ὁμῶς

κάθε χριστιανικὴ πανεπιστημιακὴ προσπάθεια διὰ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς τεραστίαις ἀπαιτήσεις καὶ εὐθύναις τῶν καιρῶν. Ἄλλὰ δὲν θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὰ ζητήματα αὐτά. Θὰ ἀφήσωμεν ἀκόμη τὰ διάφορα εἰδικὰ ἄρθρα τὰ ὁποῖα ἐμφανίζει τὸ ὠραῖον αὐτὸ τεύχος, τὸ ὁποῖον περιεχει καὶ μελέτας σχετικὰς μὲ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν Πανεπιστημίων, τῶν Πανεπιστημίων τῆς Ἑλλάδος. Ἄνω Ἄνατολῆς ἀλλὰ καὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν, ὡς καὶ ἀποφάσεις συνεδρίων σχετικῶν πού ὄργάνωσεν ἡ χριστιανικὴ φοιτητικὴ ἑμοσπονδία. Θὰ τὰ παρατρέξωμεν, λοιπὸν αὐτὰ κατ' ἀνάγκην τώρα. Θὰ σταματήσωμεν μόνον εἰς τὴν βασικὴν ἀλήθειαν: Ἄν τὸ Πανεπιστήμιον πρόκειται νὰ ἔχῃ κάποιον σκοπὸν καὶ λόγον ὑπάρξεως διὰ τὴν μεταπολεμικὴν ἀνθρωπότητα, πρέπει νὰ χειραφετηθῇ ἀπὸ τὴν «ὀρθολογιστικὴν» κατεῦθυνσιν πού ἔχει πάρει, νὰ παύσῃ, ἀκόμη, νὰ εἶναι ἐπαγγελματικὴ σχολή, νὰ πάρῃ πνευματικὸν περιεχόμενον, πού θὰ τοῦ δώσῃ τὴν δυνατότητα νὰ καθοδηγήσῃ τὸν μεταπολεμικὸν ἄνθρωπον ἀνάμεσα εἰς τὰς θυέλλας καὶ τὰς τρικυμίας. Καὶ τὸ Πανεπιστήμιον θὰ τὸ ἐπιτύχῃ αὐτὸ μόνον ἐάν ἀντιμετώπισῃ μὲ βαθεῖαν κατανόησιν τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα παρουσιάζει ἡ ἐποχὴ μας καὶ φέρῃ τὰ προβλήματα αὐτὰ εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν αἰωνίαν καὶ ἀκατάλυτον ἀλήθειαν τὴν ὁποῖαν ἀποκαλύπτει ἡ χριστιανικὴ Πίστις.

Αὕτη εἶναι ἡ βασικὴ ἀλήθεια. Καὶ αὐτὴ τὴν βασικὴν ἀλήθειαν πρέπει νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν των καὶ ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅλοι ὅσοι ποιοῦν διὰ τὴν σταθερότητα τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων καὶ αἰσθάνονται μέσα των τὴν εὐγενῆ ἐπιθυμίαν κάτι νὰ συμβάλουν καὶ αὐτοὶ διὰ τὴν ἀνόρθωσίν των.

ΜΙΑ ΜΙΚΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

Περπατούσαν και η γερόντισσα όλο κουβέντιαζε.

— Η άδολη άγάπη, παιδί μου, ξεκίνησε μέσα από τη φάτην του Θεού κι' όποιος την έχει, κερδίζει άπεριόριστη δύναμη.

Τό χλωμό δωδεκάχρονο κορίτσι την ακολουθούσε σιωπηλά. Τραβούσαν για την εκκλησία που βρισκόταν μισή ώρα δρόμο, από τό προάστειο που κατοικούσαν.

Ό Γενάρης είχε προχωρήσει. Ψιλό χιόνι έπεφτε στα βουνά της Άττικής. Ό ουρανός είχε πολλά γκριζόμαυρα σύννεφα και νόμιζες πως είναι ακόμα χαράματα, ένψ ή ώρα ήταν κάπως περασμένη. Η διαδρομή από τό ένα προάστειο στ' άλλο, στο γενικό σύνολο του τοπίου, έκρυβε κάποια μυστική γοητεία όλες τις εποχές, έκτός από τις μεγάλες ζέστες του καλοκαιριού. Βγήκαν στην άσρογιαλιά κι' ανεβαίνοντας τον άνήφορο, φθάσανε στον άπλόχωρο κάμπο με τά λίγα άγροτικά σπίτια, με σπαρμένους δώθε κείθε μικροσυναισιμούς, γύρω τριγύρω τά ψηλά χιονισμένα βουνά, που η βλάστηση στους ποπόδες στρωνόταν βελουδένια, ένψ στο βάθος δεξιά άχνόφεγγε ή παλιά πολιτεία με τους κίονες και τ' αρχαία της μνημεία.

— Παραστράτησαμε λίγο σήμερα, ξεκολούθησε η γερόντισσα, άντι να κόψουμε άριστερώτερα κι' άγνάντεψαν τό κόκκινο σπίτι της Δαφνομήλης... Βλέπεις εκεί πίσω κοντά στα δυό κυταρίσσια με τό νερόμυλο, τό κόκκινο ντουβάρι;

— Βλέπω! αποκρίθηκε τό χλωμό δωδεκάχρονο κορίτσι.

— Έ, εκεί καθόταν η Δαφνομήλη, η άρχοντοπούλα, λίγο πιο μεγάλη στα χρόνια από τη μάνα σου. Η Δαφνομήλη λοιπόν, έμοιάζε κάπως με την Άστρούλα του παραμυθιού που διάβαζες στο βιβλίο...

— Άι, έκανε τό κορίτσι. Που τό θυμήθηκες γιαγιά, αυτό τό παραμύθι;... Για σκέψου! Μά είναι λοιπόν δυνατό να πέση ή μικρούλα άπ' τ' άμιάξι μέσα στην έρημιά με τά χιόνια και να περάση τό κοπάδι με τους πεινασμένους λύκους, να τη μριστούν και να μη την άγγίξουν;

— Είναι και πάρα είναι δυνατό, φώνα-

ξε πεισιμωμένη η γερόντισσα. Άκριβώς γιατί γεννήθηκε με την άδολη άγάπη, από γονιούς άκακους τσοπαναρέους που τους κάλεσε, εύθύς με τη γέννησή της, ό Κριτής στο άιώνιο βασίλειο, και ήταν μονάχο και άπροστάτευτο στην έρημη παγωμένη χώρα, και τά μάτια της καθρέφτιζαν μία γλυκεία ψυχή που φώλιαζε στο άδύνατο κείνο μωρουδιτικό σώμα, μία ψυχή πουχε μυστική ένωση με τά σκεπασμένα άστέρια τ' ουρανού... Τό διάβασες, τό ξαναδιάβασες και μου φαίνεται, τίποτα δέν κατάλαβες.

— Τό κατάλαβα γιαγιάκα, ψιθύρισε τ' άδύνατο χλωμό κορίτσι κι' άκούμησε τό παγωμένο του χέρι στο δικό της.

— Έτσι πάνω-κάτω και με τη Δαφνομήλη. Η ιστορία της ζωής της είναι για μεγαλύτερους. Μά τώρα έσύ πιά μεγάλωσες. Σε δυό βδομάδες κλείνεις τά δώδεκα. Στα χρόνια τά δικά μου, στα δεκάξη μάς πάντρευαν. Η Δαφνομήλη που λέξ, ήταν κόρη ενός άρχοντοκαπεταίνου, με τρεις κορβέτες και τέσσερα άλλα πλεύσιμα. Είχε μία μάνα που ζούσε για να κάνει καλωσύνη και να σκορπίζη τό καλό στον κόσμο. Μαγείρευε κάθε μέρα για τους ξένους και είχε ιδιαίτερη κάμαρα για τους όρφανούς άρρώστους, που έρημοι χωρίς περιποίηση θα πέθαιναν στους δρόμους. Πάλι σ' αυτή τη μάνα, έμαθε ν' άγαπά τό Θεό. Όσοσο στη ζωή δοκιμάζονται πολλές φορές οι καλόψυχοι. Κάποιο βράδυ ηρθε η ξαφνική είδηση του πνιγμού του καπεταίνου. Με τό φτερό της άπόγνωσης η θλίψη σέπασε εύθύς κάθε τι που χαμογελούσε. Τόν κήπο, τά σαλόνια, τις ζωγραφίες, τό φιλόξενο μαγειρείο. Από κει και πέρα οι δυό γυναίκες, πάλαιψαν άρεκέτα με τη ζωή και τά ξεμπερδέματα της κληρονομιάς. «Άλλοίμονο στο δέντρο που τ' άφησαν οι ρίζες». Όλο και δανειστές ξεψύτρωναν. Στο τέλος δέν τους έμεινε τίποτα και η λουλουδένια κόρη άναγκάστηκε να δεχτή τη πρόταση του μιλωνά Βλαχοθανάση, να γίνη γυναίκα του. Σ' ένα χρόνο ακριβώς μετά τό γάμο έκλεισε για πάντα τά μάτια της και η καλόψυχη μάνα της. Κι' από κει και πέρα, η ζωή της στάθηκε μαρτύριο μ' αυτόν τον άντρα...

—Και γιατί τάχα, γιαγιάκα; Οί άντρες είναι όλοι κακοί;... την διέκοψε τὸ κορίτσι.

—Όχι όλοι. Ἄλλοι είναι κακοί, κ' ἄλλοι είναι καλοί. Μά και οί πρώτοι γίνονται καλοί κοντά στη φλόγα τῆς ἀδολῆς ἀγάπης. Περιμένε ν' ἀκούσης και πῶ κατω. Ὡστόσο, θαρρῶ πὸς φτάνοιμε κιόλας στὴν ἐκκλησία... Φάνηκαν τὰ πλατάνια τοῦ κηπου.

—Ναί, γιαγιάκα, φτάνοιμε... Ξανάτε τὸ κορίτσι και σώπασε συλλογισμένο.

—...Αὐτὴ πού λές, ἦταν χαρακτήρας πού εὐκόλα πληγώνονταν και ἔπασχε ἀπὸ τὸν κάθε προσβλητικό λόγο. Ἦταν ὡς ἀνθρώπος, πού ἐνοιωθε τὴ μεγάλη φωτιά τῆς Πίστης νὰ λυγίξει μὲ δύναμη κάθε τοιμηρὸ ξέσπασμα τοῦ ἐγωϊσμοῦ. Ὅταν ὁ ἄντρας τὴν πρωτοχτύπησε γιὰ μιὰ ἀσημαντὴ ἀφορμὴ, κύλησε ἕνα καρτερικὸ δάκρυ μοναχὰ ἀπὸ τὰ μάτια τῆς. Στὴ σκέψη τῆς, πῆγε εὐθύς ν' ἀναφανῆ ὁ μυστικὸς θαυμασμός τοῦ ἀντικρουνοῦ νεαροῦ και πλούσιου γείτονα. Μά τὸ ἴδιο δευτερόλεπτο σὰν ἀπὸ ἠφαιστειο ξεπετάχτηκε μέσα τῆς ἡ λάβα τῆς θέλησης γιὰ ὑπομονὴ και αὐτοθυσία. Ἡ μάνα τῆς, τῆς εἶχε ἀφήσει τὴν παράδοση τῆς ὑπομονῆς. Καὶ τῆς εἶδειχνε, πού θὰ βρῆ τὴ δύναμη και τὸ νόημα τῆς ὑπομονῆς. Τῆς εἶδειχνε πάντα τὸ Σταυρό.

«Ὅποιος θέλει νὰ χαρῆ τὴν Ἀνάσταση πρέπει νὰ βαστάη ὑπομονηρικὰ τὸ Σταυρὸ του. Δὲν ὑπάρχει κόνος πού νὰ μὴν ἔχει τὸ νόημά του».

—Βέβαια, ἔλεγε και ξανάλεγε, ἐμεῖς θὰ θέλαμε ὅλο γαλήνη νάχοιμε στὴ ζωὴ μας. Μά ἔχει και ἡ τρικυμία τὸ σκοπό τῆς. Κάθε τι πού δοκιμάζεται ἀπὸ τὴν τρικυμία ἐξαγνίζεται μπροστὰ στὸν πλάστη».

Κι ἡ Δαφνομήλη ἐνοιωθε τότε στὰ βάθη τοῦ ἑαυτοῦ τῆς, πὸς δὲν ὑπάρχει γλυκύτερο πράγμα στὸν κόσμο ἀπὸ τὴ χειροπιαστὴ ἰδέα τῆς πάνσοφης Δικαιοσύνης, πού ἀφήνει τὸν πόνο σύντροφο τῆς ζωῆς μας, γιατί τὸν ἔχει σύντροφο τοῦ λυτρωμοῦ.

—Ναί ἔπρεπε νὰ βαστάξῃ μὲ ὑπομονὴ τὸ σταυρὸ τῆς. Ἐπρεπε νὰ δείξῃ δλάκερη τὴ θέλησή τῆς μπροστὰ σὲ τούτῃ τὴ δοκιμασία. Γιατί ἄλλωστε θάθελε λοιπὸν τὸν πρόσκαιρο δρόμο τῆς ζωῆς, σπαρμένονε χαμόγελα και λουλούδια; Ὅχι. Εἶχε μάθει τὴν εὐγένεια τοῦ πόνου. Τοῦ πόνου, πού δὲ φωνάζει, δὲν ἀναστενάζει, δὲν βγάζει σπαραχτικούς θρήνους και κοπετούς, ἀλλὰ ξέρει νὰ κρύβεται στὸν ἀχνὸ τῆς ἀξιόπρεπης καρτερικῆς καλωσύνης.

Παρεξηγῶντας αὐτὸς πάλι τὴν καρτερικὴ τῆς σιγὴ τὴν πέρασε γιὰ νοθρὸ και ἀδύναμο πλάσμα, πού ἔξ αἰτίας τοῦ χρηματικοῦ ξελεσμοῦ τῆς, θάμενε ὑποταγμένη σ' αὐτὸν σὰν τὸ ζῶο.

Τὴν ἔβαζε λοιπὸν νὰ δουλεύῃ ὅλες τὶς βαρεῖες δουλειές τοῦ ὑποστατικοῦ και τοῦ μύλου, και τὴν ἄφινε μὲ τὰ ρούχα τοῦ πατρικοῦ τῆς νοικοκυριοῦ, στερῶντας τὴν ἔτσι ἀπὸ τὴ φυσικὴ γυναικεία χαρὰ τοῦ καινούργιου. Παρ' ὅλο πού ἤξερε τὴν ἀγνὴ τῆς καρδιά, ὑποψιάζοταν πότε-πότε τὴ σερνὴ δημοφιλία τῆς. Ζήλευε τὴν ἀξιόλογη γνώση τῆς και φρόντιζε νὰ τὴ ρεζιλευὴ μπροστὰ στοὺς ξένους. Ἀφίνω τὰ βράδια, πού γυρίζοντας μεθυσμένος τὴν ἀπειλοῦσε ὀλοένα μὲ ξυλοδαμούς...

Ἔτσι, μὲ τέτοια ζωὴ, πολλές φορὲς ἔπεφτε σὲ μιὰν αὐθόρμητη συλλογὴ πού τῆς δυνάμωνε ὀλοένα και περισσότερο τὴ θέληση γιὰ τὴ δοκιμασία. Σ' αὐτὲς τὶς στιγμές, λένε, πὸς τὸ πρόσωπό τῆς ἔβαινε μιὰ γλυκεῖα κουρασμένη ὄψη πού σπάνια τὴ συναντᾶς στὶς παραδαιές πολιτείες μὲ τὶς ἀμαρτωλὲς μογιές και τ' ἄσκολα γέλοια.

Και προσπαθῶντας ἀκόμα νὰ φτάνη τοὺς βαθμοὺς τῆς τελειότητας, βάλθηκε σώνει και καλά, ν' ἀγαπήσῃ τὸ βάρβαρο σύντροφο τῆς. Δύσκολο ἔργο. Πολὺ δύσκολο μὰ ὄχι και ἀκατόρθωτο. Ἄμα, βλέπεις, καταφέρῃ κανεὶς τὸ λύγισμα τοῦ ἐγωϊσμοῦ, εἶναι κερδισμένη σχεδὸν ἡ μοῆ ἐπιτυχία.

Ἐκεῖνος ὀλοένα κυλοῦσε στὸ γκρεμνὸ. Ἐχοντας μπροστὰ τοῦ μιὰ τέτοια σπάνια ἀφοσίωση, δὲ δίτασε ν' ἀρχίσῃ και ὑποπτα ξενύχτια μὲ παραστρατημένες γυναῖκες πού κανένας τίμιος ἄνθρωπος δὲν καταδεχόταν στὸ φῶς τῆς ἡμέρας νὰ τὶς ἀτενίσῃ.

—Ὄ, οὐ! ἔκανε ἡ μικρὴ, μὲ μιὰ φυσικὴ και αὐθόρμητη κίνηση ἀποδοκιμασίας.

—Ἡ ταχτικὴ ὡμος αὐτὴ, δὲν βγάζει ποτὲ σὲ καλὸ ἀποτέλεσμα. Οἱ καλοὶ νοικοκυραιοὶ τὸν περιφρόνησαν, ζηλεύοντας μόνο τὴν ἀνεχτίμητη τύχη του γιὰ τὴ φημισμένη γυναῖκα και δὲν καταδεχόντουσαν οὔτε νὰ τὸν χαιρετίσουν. Συνήθισε τότε νὰ κάνῃ συντροφία μὲ τοὺς ξεπεσμένους, τοὺς ὑποπτοὺς και τοὺς χαρτοπαίκτης. Μ' αὐτοὺς ἔμαθε νὰ λέῃ λογαριάξῃ τίποτα στὴ ζωὴ. Ἐμαθε νὰ λέῃ πὸς ὅλα εἶναι συμφέ-

ρο. Μεθούσε χωρίς τελειωμό, έβριζε και μισούσε κάθε συνάνθρωπο με προκοπή. 'Η Δαφνομήλη-αλλοίμονο! Όλο τόν περιποιόταν, όλο του γλυκομιλούσε κι' όλο παρακαλούσε τόν Θεό γιά τή σωτηρία του.

Κάπου τώρα, κεί κοντά στην περιφέρειά τους, ζούσε κι' ένας αδερφός του, πολύ αλλοιώτικος από δαύτον, τίμιος άνθρωπος και καλός νοικοκύρης. Μαζί του όλο και σέ διαμάχες έρχότανε, όλο και κανγάδες και λόγια γιά κάποια παλιά κληρονομιά ενός θείου τους, άνοιγε, πού ήθελε νά την πάρη στην κατοχή του γιά νά την φάη στην άσωτη ζωή του.

Όπου, κάποια από κείνες τίς φοβερές κι' άτελείωτες χειμωνιάτικες νύχτες, πού ό βοριάς πάλευε με τόν νοτιά και ή καταιγίδα έξω, έροίγνε μπουλούκια-μπουλούκια τó χαλάσι και πάλι σταματούσε, βρόντηξε ή πόρτα τής καμάρας της και μπήκε μέσα με όρμη άγριοιέμος κρατώντας ένα ματωμένο μαχαίρι στά δόντια. Τά μάτια του φουσκωμένα έβγαζαν φωτιές και ή άνάσα του βαρειά από τó τρέξιμο στην περιοχή τής καταιγίδας, έλεγε και βροντούσε μέσα στη γαλήνια καμαρούλα με τίς μορφές τών άγιών και τή φλογίτσα τού καντηλιού.

Είχε σκοτώσει τόν αδερφό του!

Με τó μαχαίρι στά δόντια, τίς φωτιές τών ματιών και τή βίαιη λαχανιασμένη όρμη τής περπατησιάς, έδειχνε πώς είχε σκοπό νά δευτερώση τó φρόνο, στην άθωα του γυναίκα. Δέν μπορούσε, βλέπεις, νά ύποφέρει την άθωότητά της. Άλλά, καθώς σηκώθηκε κείνη ξαφνιασμένη, αντικρούστηκαν γιά πρώτη φορά στη ζωή τους, έτσι παράξενα και βαθειά οι ματιές τους. Έπιμόνα και βαθειά στη μέση τής σκοτεινής καμαρας με μόνη τή φλογίτσα τού καντηλιού και τίς ζωγραφισμένες σκιές τών άγιών. 'Η ματιά της αήτη φαίνεται τόν συνετάραξε σύγκορμο. Γιατί ενθύς έπεσε τó ματωμένο μαχαίρι άπ' τά δόντια του και κιλίστηκε θλιβερά χάμω στό κίλιμ. 'Η ματιά εκείνη, λένε, πώς είχε κάτι από τόν ήρεμο και άσθηρό τόνο τού μεγάλου κριτή...

*

Τήν είχε πάρει τή γερόντισα ό οίστρος τής διήγησης και φτάνοντας πιά στόν κήπο τής εκκλησιάς σταμάτησαν διαστακτικά. Τό πρωινό άγιάζι έκανε τή μικρή έγγονή νά κονταίνει τó λαϊμό της άνάμεσα στόν κατηφεδέριο γιάκά τού έπανωφοριού.

—«Αυστηχησμένε! — Ξακολούθησε— τού ψιθύρισε έπειτα κείνη με συμπόνα. Τού χάιδεψε τ' άραία του μαλλιά και τόν έροίξε σέ μιά κορέκλα. Τοιμουδιά δέν έβγαζε πιά άπ' τά χείλη του. Έφερε μιά λεκάνη ζεστό νερό και τού ξέπλυνε τίς πιτσιλιές από τó πηχτό αίμα. Ύστερα, τόν σήκωσε και τόν έβγαλε νά γονατίση. Σκεφτική κοντά του, έμεινε όρθια. Ένωσε με ίκεσία τά χέρια της και ύψωνοντας τó βλέμμα της στό κεντημένο εικόνομιο τού Σταυρωμένου, φώναξε με τή γλυκεία φωνή της ζητώντας συγχώρηση γιά τó μεγάλο κακό.

Τήν άλλη μέρα τόν έπιασαν. Καθώς όμως τόν έπαιρναν από τó σπίτι, τó μούτρο του έκανε γοργές οπασμοδικές κινήσεις και τó φοβισμένο βλέμμα του σάν νά ζητούσε και πάλι κείνη την παράξενη ματιά της. Ανό θεριά δάκρυα κίλησαν ενθύς άπό τά βλέφαρά της. «Όσο πιο πολύ πόνεσης, τόσο πιο γοηγούρα θ' άνακουριότης, τούτε σιγοστενάζοντας. 'Η τήνη θέλει μετάνοια και ή μετάνοια θέλει πόνο. Θάμαι πάντα κοντά σου, ή καρδιά μου θά σ' άκολουθάη. 'Η στράτα μου κουλουριάζεται στη δική σου». Τέλειωσε τά λόγια της με ληγμούς.

Καθώς ξεμάκρυναν τότε από τó σπίτι, θλιβερός και άξυριστος, γύρισε πίσω τó κορμί του και τήν άγνάντευε στό κατώφλι. Τά μάτια του από μικρό παιδί είχαν νά αίστανθούν τή χλιαρή ύγρασία τού δάκρυου.

«Άγάτη, μεγάλη άγάτη, αληθινά χριστιανική άγάτη! της φώναξε. Τώρα πού σέ γνώρισα, φεύγω μακριά σου. Δέ θέλησα ποτέ νά σέ χαρώ τίμιος» και τώρα, ένιωσα τόν ίσσιο σου...». 'Η γερόντισα μονομιās σταμάτησε σκεφτική. Άπό ψηλά της, οι καμπάνες τής εκκλησιάς χτυπούσαν με τó γνώριμο ήχο τους.

—Προχώρα... ψιθύρισε στην έγγονή της. Άρησημα. Τώρα φαίνόταν άρκετά συγχνημένη.

—Ύστερα, γιαγιά, ύστερα; φώναξε κάπως περίεργο τó γλαυκό κορίτσι τεντώνοντας όλάκρο τó λαϊμό του από τόν κατηφεδέριο γιάκά τού έπανωφοριού. 'Η γερόντισα άναστéναξε.

—Άθριο θά σέ στείλω στό κόκκινο σπίτι πού σουδειξα, ν' άγοράσης χόρτα και νά γνωρίσης τó γέρο Βλαχοθανάση. Έτρεξε βλέπεις ή Δαφνομήλη στους δικαστές και τούς καλαμαράδες και τούς καταπράβνε όλους ή φλόγα τής ψυχής της.

Τὸν δίκασαν δεκαπέντε χρόνια. Μὰ ἐπειδὴ δούλεψε ζευγῶς στὶς ἀγροτικὲς φυλακὲς, ἔκανε τὰ μισά. Στὸ διάστημα αὐτὸ ἀγκομαχοῦσε ἀγέροχη κείνη σὲ ξένες στέγες γιὰ νὰ τοῦ στέλνῃ φλωριά καὶ ρούχα. Τὸ χρέος ποὺ ἤθελε νὰ ξεπληρώσῃ τὴν ἔκανε νὰ μὴ λογιαριάζῃ κόπους ἐλπίζοντας στὴ συγχώρεση καὶ τὸν ἐξαγνισμό. Ἡ ὑγεία της ὥστόσο πειράχθηκε ἀνεπανόρθωτα. Ἀλλὰ ἡ ὄψη της, ἀπὸ τὶς στιγμὲς αὐτὲς κι' ἔπειτα, δὲν φαινόταν πιά θλιμμένη. Χαμογελοῦσε διαρκῶς, ἔβαζε στὰ βάζα της κρίνους καὶ τὶς Κυριακὲς τ' ἀπογέματα ποὺ δὲν εἶχε δουλειά, ἀνέβαινε τὸν παραθαλάσσιο λόφο καὶ σιγόπαιρνε κανένα σκοπὸ γιὰ τοὺς θαλασσοδαρμένους ναῦτες καὶ τοὺς ναυαγοῦς.

Ὅταν πλησίαζε ὁ καιρὸς νὰ γυρῆσῃ ὁ κατὰδίκος, εἶδε ἓνα καταπληχτικὸ ὄνειρο στὸν ὕπνο της. Βροῆθηκε, λέει, στὴν εἰσοδο ἑνὸς κήπου μὲ πανύψηλα δέντρα ποὺ φτάναν στὸν οὐρανό. Γύρω-γύρω, κελαιδοῦσαν χιλιάδες τ' ἀηδόνια καὶ κάτι λευκά περιστέρια ἀναφαινότουσαν πότε-πότε καὶ σκορποῦσαν κόκκινες φλόγες ἀπ' τὸ ριφύκος τους, ποὺ μεθοῦσε ὁ νοῦς σου ἀπ' τὴν εὐωδιά. Στεκόταν κάπου ἐκεῖ μαγεμένη ἀπὸ τὸ φόβο καὶ θαυμασμό. Ὁ οὐρανὸς εἶχε ἓνα ἀνοιχτὸ χροσαφὶ καὶ γαλάζιο χρῶμα ποὺ μαζί μὲ τὸ πράσινο τῶν πανύψηλων δέντρων, φανέρωνε ὅλη τὴ μεγαλοπρέπεια τοῦ τοταίου. Γιὰ μιὰ στιγμὴ, ρίγησε ἀπὸ ξαφνικὴ ταραχὴ. Εἶδε ἓνα περιστέρι, ποὺ κατέβηκε κοντὰ της καὶ σιγὰ σιγὰ μεγάλωσε κι' ἔγινε ἴσαμε τὸ μῦθὸ της. Ὅπου σὲ λίγο χάθηκε καὶ στὴ θέση του ἀναφάνηκε ἓνα ὠραῖο λευκὸ χέρι μὲ γαλάζιο καὶ χροσαφὶ ρούχο σὰν τὰ χρώματα τ' οὐρανοῦ. Προσπάθησε τότε μὲ κάθε τρόπο νὰ διακρίνῃ τὴ μορφή τοῦ μεγαλειώδικου ἐκείνου λευκοῦ χεριοῦ, νὰ δῆ σὲ ποῖον τάχατες ἀνῆκε, μὰ ἡ βίαση τὸν μετροδευόταν μέσα στὶς σκιὰς τῶν δέντρων καὶ τὰ πετάγματα τῶν ἄλλων περιστεριῶν. Τὸ χέρι ἐκεῖνο, ἄπλωσε τὸ πρῶτο μακρὸν δάχτυλο καὶ τῆς ἔδειξε πέρα πρὸς τὴ δύση ἀντίθετα μὲ τὴν εἰσοδο τοῦ κήπου. Γύρισε νὰ ἰδῆ καὶ μὲ ταραχὴ παρατήρησε ἓναν ψηλὸν ἀτελείωτον ἀνήφορο. Πάνω σ' αὐτὸν μὲ ματωμένα τὰ χέρια ἀνέβαινε, σκιρτῶς καὶ τσακισμένος, ἓνας ἄνθρωπος. Ὅταν καλοπρόσεξε, εὐθὺς ἀναγνώρισε τὸν ἄντρα της.

—Γρηγόρη! τοῦ φώναξε μὲ ὅλη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς της.

Μὰ ἡ βαθεῖα ἠχώ ἔπνιγε τὴ φωνὴ καὶ δὲν μπορούσε κείνος νὰ τὴν ἀκούσῃ.

Σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ βήματα τοῦ βαδισμάτος του, ἄλλαξε ἡ εἰκόνα καὶ φάνηκε ἀτελείωτος ὁ ἀνήφορος νὰ φειδοσέρνεται στὰ γὰι καὶ νὰ καταλήγῃ στὸ ὄροπέδιο τοῦ κήπου.

Σιγὰ-σιγὰ, χωρὶς νὰ τὸ νοιώσῃ, βρέθηκε στὸ ἔσωτερικό. Τὸ χέρι εἶχε πιά γαθῆ. Ἐκεῖ ἄρχισε ὀλότελα νὰ τὰ χάνῃ. Μιά οὐράνια ἀρμονία ἀπὸ χιλιάδες μουσικὲς ἔφτανε στὴν ἀκοή της καὶ τὴ γιόμιζε δέος.

«Θεέ μου, ψιθύριζαν κάτωσ τὰ χεῖλη της, Θεέ μου!...» κι' ἄρχισε νὰ κλαίῃ ἀπὸ συγκίνηση. Ὅταν κάτωσ σφόγγισε τὰ ὕγρα μάτια μὲ τὸ μαντῆλι της, ἔνοιωσε κάποιον. Νάσου πάλι τὸ λευκὸ χέρι. Μὰ τώρα εἶχε μπροστά της καὶ ὀλίκερη τὴν κορμοστασία. Ἐνας λευκὸς σοβαρὸς ἄγγελος ποὺ χαμογελοῦσε.

—Μὴν κλαῖς!... τῆς εἶπε. Νά, ἐδῶ θὰ σταθῶ νὰ σὲ περιμένω...

Τίποτ' ἄλλο. Ὑστερα ξύπνησε.

Ἡ γερόντισσα φαινόταν νάχε δακρύσει. —Ὑστερα ἀπὸ λίγες μέρες, ξακολούθησε, ποὺ διαδόθηκε στὴ γειτονιά τ' ὄνειρό της, ἤθελε ἡ ξαφνικὴ εἰδηση τοῦ θανάτου της.

Καρτερικὴ καὶ περιλαμπρὴ στὴν ὠριμὴ ὀμορφιά της, ἔφυγε γιὰ πάντα ἀπὸ τὴ γῆ, κάποιο πρωῒνό, χαμογελώντας, καθὼς λένε ὅλοι ὅσοι τὴν εἶδαν, μὲ μιὰν ἀνέκφραστη ἠρεμία.

«Πᾶω στὸν κῆπο μὲ τὰ πανύψηλα δέντρα, τοὺς εἶπε μὲ ψιθυριστὴ φωνή. Πᾶω στὸν κῆπο μὲ τὰ περιστέρια καὶ τὸ λευκὸν ἄγγελο...».

Ὁ Βλαχοθανάσης βρῆκε τὸ σπῆτι ὀρφανεμένο κι' ἔρημο. Δὲ τοῦ στάθηκε τυχερὸ νὰ χαρῆ πιά. Ἔπεσε μετὰ, γερασμένος, στὴ δουλειὰ τοῦ περιβολιοῦ κι' ἀπὸ τότε συντριμμένος καὶ σπλαχνικὸς φωνάζει σ' ὅλο τὸν κόσμο, πὼς ἡ ἄδολη ἀγάπη ἔχει ἀπεριόριστη δύναμη καὶ δαμάζει τοὺς ἄπιστους, τοὺς κακοὺς καὶ τ' ἀγοῖμα...».

Ἀνεβαίνοντας τώρα τὰ σκαλοπάτια τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ μπαίνοντας στὸ νάρθηκα, σταυροκοπήθηκαν καὶ οἱ δύο μαζί σιωπηλά. Οἱ καμπάνες ξακολοῦθοῦσαν ψηλά τὸν γνώριμο ἦχο τους.

Ἀπὸ τὰ θολὰ γκριζόμαυρα σύννεφα τ' οὐρανοῦ, ἄρχισε νὰ πέφτῃ ὀλοῦθε ψιλόψιλό καὶ ἀραιὸ τὸ χιόνι.

HENRIETTE CHARASSON

ΑΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΞΟΧΗ

Ἀνάμεσα στις σύγχρονες Γαλλίδες διανοούμενες ἡ Henriette Charasson (ψευδώνυμο τῆς Mme René Johannet) ἔχει καταλάβει μιὰ ἐξαιρετικὴ θέση. Τὸ ἔργο τῆς, ἐμπνευσμένο καὶ βαθειὰ ποτισμένο ἀπὸ χριστιανικὴ σκέψη καὶ αἰσθημα, ἀπλώνεται σὲ ὅλα τὰ εἶδη τοῦ ἐντεχνου λόγου. Ἡ κριτικὴ, τὸ ποίημα, τὸ διήγημα, ἡ βιογραφία, τὸ θέατρο, ἔχουν γνωρίσει τὴν ἀκούραστη, ἀφθονὴ καὶ πρωτότυπη προσφορὰ τῆς. Λεπτοὶ ἤχοι χριστιανικῆς καλωσύνης ἀναδίνονται ἀπὸ τὴν ποίησιν τῆς, τοῦ σιὸ τεχνικό τῆς μέγος θυμίζει Claudel. Τὸ παιδί καὶ ἡ μάνα, σ' ἓνα τρυφερὸ συμπλέγμα κάτω ἀπ' τὴ σιὰ τοῦ Σταυροῦ, ἡ ζωὴ τοῦ σπιτιοῦ σὲς λεπτομέρειές τῆς, ποὺ ἐξωγιαζοῦνται σὲ κάθε στιγμή ἀπ' τὴ θεϊκὴ παρουσία, ζοιτανεύουν μέσα σὲ τραγοῦδι τῆς, γιὰ νὰ κινήσουν σὲ εὐγενετὰ αἰσθηματὰ τὴν ψυχὴ. Κάτι τὸ καινούργιο ἔφερε στὴ Γαλλικὴ τέχνη ἡ ποιήτρια αὐτὴ, κάτι ποὺ ἐπέβαλε τὸ ἔργο τῆς σάν ἔργο ἀξίας σιούς κύκλους τῶν λογοτεχνῶν καὶ τοῦ εὐρύτερου κοινοῦ, ὅπως ἄλλως τε δείχνουν οἱ τόσες φορὲς ποὺ ἔργα τῆς βραβεύθηκαν ἀπ' τὴ Γαλλικὴ Ἀκαδημία. Τὸ ποίημα ποὺ μεταφράζομε ἐδῶ εἶναι παρμένο ἀπ' τὴ συλλογὴ τῆς «Sur la plus haute branche».

Μιὰ μέρα, καινούργια κι' ὀλόδροση, τοῦτο τὸ πρῶνὸ ξαναρχίζει.

Μιὰ μέρα ποὺ ἔχει τὴ δροσιὰ τοῦ κρυστάλλου καὶ τὴ διαύγεια.

Τὰ δέντρα σχεδιάζονται λίγο-λίγο μέσα σὲ φῶς ποὺ τρέμει.

Κύττα τ' ἀπαλὰ γκρίζα φυλλώματα σὲς ἰτιές ποὺ σαλεύουν, σὲς φουντωτές καὶ τὲς τρεμόφυλλες λεῦκες.

Ἐνας λευκὸς ἀτμὸς κυματίζει πάνω ἀπ' τὰ νερά τῆς μεγάλης πηγῆς.

Δροσιὰ, φρεσκάδα καὶ διαύγεια ἀπλώνονται στὴν ἤσυχη κοιλάδα μας.

Ἀκόμα μιὰ μέρα ὀλοκαινουργιὰ δασμένη στ' ἀνθρώπινα!

Ἡ γῆ εἶναι παρθένα, ὅπως ἐκείνη τοῦ Ἀδάμ, κάθε νέαν αὐγὴ,

Ἡ μέρα βγαίνει ἀπ' τῆς νύχτας τὲς σκιές, σάν ἀπὸ διήγημα γιὰ νεράϊδες.

Γέψου τὸ ἄρωμα τούτου τοῦ δροσεροῦ ἀγέρα, πρόβαλε στὸ παράθυρο τ' ἀχτένιστο κεφάλι,

Κανείς δὲν θὰ σέ δη, μόνο Ἐκεῖνος ποῦ δὲν λογαριάζει παρά τις ὁρμές τοῦ πνεύματος·

Τὶ θᾶναι τούτ' ἢ καινούργια μέρα ποῦ σέ λίγο θὰ λερωθῆ ἀπ' τὸ θόρυβο ;

Σκέψου τοὺς βρόντους τῶν τετράτροχων, τὸ βουητὸ τῶν ἐργοστασίων, τίς γοερὲς κραυγὲς τῶν σειρήνων.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν πρωϊνὴ γαλήνη, σκέψου ὄλ' αὐτὰ τὰ φριχτὰ παιχνίδια ποῦ καμαρώνει ἡ ἀνθρώπινη ἐπιστήμη.

Ἵψώνουν ἄραγε τίς ψυχὲς τους πρὸς τὸν Κύριο, ὄλοι αὐτοὶ ποῦ σέρνουν τώρα πέδιλα καὶ παπούτσια,

Αὐτοὶ ποῦ δουλεύουν τὴ γῆ κι' αὐτοὶ ποῦ τοὺς λέν μ' ἓνα ὄνομα τόσο ὁμορφο : οἱ ἐργάτες ;

Κι' ὄλα τὰ ὄντια τὰ ἔμψυχα, ποῦ ὄπου νᾶναι θ' ἀνοίξουν τὰ μάτια,

Θὰ σκεφθοῦν ἄραγε νὰ προσφέρουν τὴν καινούργια μέρα τους στὸν οὐρανό Πατέρα :

ᾠ! Θεέ μου, εὐλόγησέ τὴν αὐτὴ τὴν ἄγνωστη μέρα γιατί εἶσαι καλός.

Κι' εὐλόγησέ μας ὄλους ὄσοι ἀναπνέομε ἀκόμα—αὐτοὺς ποῦ Σ' ἀγαποῦν κι' αὐτοὺς ποῦ δὲν ξέρουν οὔτε τὸ νόημα τοῦ ὄνόματός Σου !

Μετάφραση Γ. Βερίτη,

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ,

ΕΚΔΟΤΕΣ

ΚΑΙ ΕΥΘΥΝΕΣ

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ κ. Ἰ. Κολιτσάρα, πού δημοσιεύτηκε στὸ περασμένο φύλλο τῶν «Ἀκτίων» ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐκδόσεως τοῦ πρώτου μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση βιβλίου, πού ἦταν ἡ «Νανὰ» τοῦ Ζολά, θέτει σὲ ἐπίκαιρη συζήτηση ἕνα γενικώτερο θέμα. Τὸ θέμα τοῦτο σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὴν ἠθικὴ τᾶξη τῶν γραμμάτων μας καὶ τὴν πνευματικὴ τροφοδοσία τοῦ λαοῦ μας. Γιατὶ δὲν εἶναι μόνο ἡ ἐκδοστὴ τῆς «Νανᾶς» πού μπορεῖ νὰ σοκάρῃ τὸν ἄνθρωπο πού διατηρεῖ κάποια διαύγεια στὴν κρηστὴ του, μὰ ὀλόκληρὴ ἡ ἐκδοτικὴ παραγωγὴ τῆς τελευταίας τετραετίας, πού ἡ θορυβώδης κίνησή της προδίδει ἐλαφρότητα, προχειρολογία καὶ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ γύμνια. Ὁ καθένας μας μπορεῖ νὰ κἀνὴ τὴν θλιθερὴ διαπίστωση, πὼς ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν βιβλίων πού στὸν καιρὸ τῆς δουλείας εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, ἀπὸ τὸ πολὺ τυπογραφικὸ χαρτὶ πού κυκλοφόρησε, ἀπὸ τὸν πολὺ θόρυβο γύρω ἀπὸ τὰ γνωστὰ ὀνόματα τῶν προθηκῶν τῶν βελιτιστῶν, ἀπὸ τὸ πολὺ ἐμπόριο στὴν ἀγορὰ τῆς ὁδοῦ Σταδίου, ἔλεψε ὀλότελα τὸ πνεῦμα κι' ἡ συναίσθηση κάθε εὐθύνης. Ποιὸ τὸ καλὸ κι' ἡ ὠφέλεια γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἀπ' ὅλον αὐτὸν τὸν ἐκδοτικὸ θόρυβο καὶ τὸ συρφετό; Τὰ ἀπλῶς καλὰ βιβλία λιγοστὰ. Ἐλάχιστα ἐκεῖνα ποῦχαν κάποια ἀνωτερότητα. Γιὰ ποιὸ ἀπὸ τὰ τελευταῖα βιβλία μπορεῖ κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῇ πὼς μὲ τὴν παρουσία του ἔκανε λιγότερο δυσβάστακτη τὴν ταλαιπωρία στὴ ζωὴ τοῦ ἀναγνώστη του στὰ δύσκολα χρόνια τῆς κατοχῆς; Ποιὸ ἀπ' αὐτὰ εἶχε μέσα του τὴν δυνατότητα νὰ μεταδώσῃ αἰσιοδοξία καὶ χαρὰ;

Ἄλλὰ φαίνεται ὅτι εἶνε παλιὰ ἡ ἱστορία πὼς οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων μας δὲν νοιάζονται γιὰ τέτοια πράγματα. Ἡ ἐπιπολαιότης ὁμῶς μὲ τὴν ὁποία μεταφράζονται ὀρισμένα κακῆς ὥρας φιλολογήματα καὶ ξεφουρνίζονται κάθε μέρα κάθε λογῆς ἄγουρα, ἄρρωστα, ἀνούσια κι' ἐπιζημία ἑλληνικά καὶ ξένα διανοητικὰ κατασκευάσματα, δὲ βαρύνει μοναχὰ συγγραφεῖς καὶ μεταφραστὲς μὰ δείχνει καὶ τὸν ἐκδοτὴν μας τὴν πνευματικὴ ἀνεπάρκεια. Στὴν ἐποχὴ μας, πού κάθε βιβλίου βγαίνει πάντα μὲ τὴν φέρμα τοῦ ἐκδοτῆ καὶ πού χωρὶς τὴ βοήθειά του δὲν ἔχει τὴν δυνατότητα κυκλοφο-

ρίας, δὲν εἶναι ἀνεύθυνο πρόσωπο ὁ ἐκδοτὴς. Ὅλοι ὅσοι ἔχουμε ἔργο τους τὸ βιβλίο, λογοτέχνες, δανοοῦμενοι καὶ ἐκδότες εἶναι υπεύθυνοι γιὰ τὴν κατάντια τῶν λεγομένων πνευματικῶν μας πραγμάτων. Ὁ πολὺς κόσμος βέβαια ἔχει παρανοήσει τὸ ρόλο τῶν ἐκδοτῶν καὶ τοὺς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν εὐθύνη, λέγοντας πὼς ὁ ἐκδοτὴς κάνει ἐπιχείρηση. Μὰ σήμερα πού μὲ τὴν ἀντίληψη τῆς ὀργανωμένης δουλειᾶς δὲν εἶναι νοητὸς ἐκδοτὴς χωρὶς ἐπιτελεῖο συμβούλων πού τὸν καθοδηγοῦν καὶ τὸν ἐνημερώνουν, καὶ πού ὁ ἴδιος πρέπει νάχη πνευματικὰ ἐφόδια γιὰ νὰ μπορῇ νὰ σταθῇ στὰ πόδια του, ἡ δικαιολογία αὐτὴ δὲν πιάνει. Δὲν εἶναι εὐκόλο βέβαια νὰ βγάλῃ κανεὶς ἀπὸ μιὰ ἐκδοτικὴ προσπάθεια τὴ σκοπιμότητα τοῦ θεμιτοῦ κέρδους. Ἄλλὰ μεταξὺ τοῦ ἐμπορομαθή καὶ τοῦ βιβλιοεκδοτῆ τῆς Ἀθῆνας δὲν ὑπάρχει σὰν μόνη διαφορά ἡ ἀπόσταση πού χωρίζει τὰ ἐμπορικὰ πῶστα τους καὶ κάνει τοῦ ἐνὸς τὸ μαγαζὶ νάναί στὴ Λαχαναγορὰ, καὶ στὴν ὁδὸ Σταδίου τοῦ ἄλλου τὸ κατάστημα, ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο βαθύτερο καὶ οὐσιαστικώτερο, πού ἀναφέρεται στὸ εἶδος τοῦ ἐμπορεύματος. Εἶναι βέβαια μέχρις ἐνὸς σημεῖο καὶ τὸ βιβλίο ἐμπόριο, μὰ δὲν εἶναι τὸ ἀσύδοτο καὶ ἀνεύθυνο ἐμπόριο. Ἡ διαφορά μας εἶναι, πὼς μὲ τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ ἐμπορίου τοῦ βιβλιοεκδοτῆ τρέφεται πνευματικὰ ἕνας λαὸς καὶ διαπαιδαγωγεῖται ἡ νέα γενιά.

Εἶναι ξεπερασμὸς, ὅταν ἐξ ἀφορμῆς ἀκριβῶς τοῦ ἐλλεινοῦ βιβλίου ὑπάρχη στὸν τόπο τὸση γύμνια πνευματικὴ, νὰ μὴ ζητᾶμε εὐθύνης κι' ἀπὸ τοὺς ἐκδοτὲς μας. Δὲν εἶναι ἐπαινετικὸ γιὰ ἕνα κοινὸ νὰ μὲνὴν κατὰπληκτο μπροστὰ στὸ καλοτυπωμένο καὶ σὲ κομψὴ ἐμφάνιση βιβλίο, τὴ στιγμὴ πού ἀντὶ γιὰ πνεῦμα τὸ περιεχόμενό του τοῦ προσφέρει φιλολογικὰ ἄχαρα. Εἶναι κατάντημα νὰ ὑπολογίζουμε τὴ σοβαρότητα ἐνὸς ἐκδοτικοῦ οἴκου μόνο ἀπὸ τὴς δυνατότητες ποῦχει νὰ προσφέρῃ χοντρά εἰκονογραφημένα καὶ πολυτελῆ βιβλία σὲ πολλὰ ἀντίτυπα. Οὔτε μυρίζεται πνευματικὴ διαύγεια ἡ συνταύτιση τοῦ ἐκδοτῆ μὲ τὸν ἔμπορο. Εὐθύνης πρέπει νὰ ζητᾶμε κι' ἀπὸ τὸν ἐκδοτὴ πού μὲ ἔλαφρὴ συνείδηση ἐνδιαφέρεται μόνο γιὰ τὴς ἐξωτερικότητες τοῦ βιβλίου. Ἄν σκεπτώμαστε ἔτσι, δὲ θάμαστε, σὰν ἀναγνωστικὸ κοινὸ, κι' ἐμεῖς ἀδρανεῖς κι' ἀδιάφοροι σ' ὅτι μᾶς προσφέρουν οἱ τωρινὲς κι' οἱ παλιότερες ἐκδοτικὲς ἐπιχειρήσεις, αὐτὲς πού σήμερα ἐδημιούργησε τόσο πολυάριθμες ἡ περίπτωση—δὲν ὑπάρχει ἔμπορος χαρτιοῦ πού νάχη στὴς ἀποθήκες του λίγο χαρτὶ καὶ νὰ μὴν ἔγινε ἐκδοτὴς. Αὐτὰ τὰ βιβλία παίξουν ἕνα ρόλο πολὺ σημαντικώτερο, ἀπ' ὅτι ἐξ ἀρχῆς

φαίνεται, στή διαμόρφωση τῆς σκέψεως τοῦ χθεσίου, καὶ σημερινοῦ νέου. Σήμερα ὁμως, πού οἱ περιστάσεις εἶναι ἀλλοιώτικες ἀπὸ κείνες τοῦ μεσοπολέμου, πρέπει νὰ ἀντιδράσῃ τὸ κοινὸ πρὸς ὃ, τὴ ἀνώφελο καὶ βλαβερὸ μᾶς προσφέρουν οἱ ἐκδοτικοὶ μας οἴκοι. Πρέπει καὶ σὰν φωνὴ διαμαρτυρίας ν' ἀρχίσῃ τὸ ξεκαθάρισμα κάθε ψεύτικου καὶ ἐλεεινοῦ βιβλίου. Κι' ἂν ἐπὶ τέλους οἱ ἐκδότες ἀρνηθοῦν τὴν εὐθύνη τους γιὰ τὸ κατάντημα τοῦ βιβλίου στὴν ἐποχὴ τῆς κατοχῆς, μὲ τὴ δικαιολογία πὺς αὐτοὶ εἶναι ἀναρμόδιοι γιὰ τὴν κρίση τῶν βιβλίων—ἂν κι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ σταθῇ—οἱ διανοούμενοί μας ὁμως, πού εἶναι τὶς περισσότερες φορές οἱ συμβουλάτορες τῶν ἐκδοτῶν μας, θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ συντελοῦν στὴ νέκρα τῶν γραμμάτων μας;

Πρέπει τὸ κοινὸ, πούχει τὴ δίψα νὰ διαβάσῃ καὶ μὲ θυσίαι πολλές φορές ἀποζητᾷ τὸ βιβλίον, νὰ τρέφεται ὀλοένα μὲ ἐλαφρότητες—τύπου Νανῶς—καὶ προχειρολογήματα μερικῶν καθυστερημένων δημοσιογραφούντων διανοουμένων; Εἶναι καιρὸς νὰ ἀλλάξουν τὰ ῥῆθ τῶν γραμμάτων μας. Κολακευόμαστε νὰ πιστεύωμε πὺς οἱ χρόνοι τῆς χωρὶς ἰδανικά, ἄσκοπης φιλολογίας πέρασαν. Οἱ υἱοὶ διανοούμενοί μας, πού γνώρισαν τὴν ἀξία καὶ τὴν εὐθύνη τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, δὲν πρέπει νὰ νοιαστοῦν γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ μεγάλου κοινού; Ἐνα αἴτημα τιμιότητας μᾶ καὶ εὐθύνης πρέπει νὰ προβληθῇ γιὰ τὸ ξένο καὶ νότιο βιβλίον, πού κατακλύζει τὴ βιβλιοπωλικὴ πιάτσα. Οἱ ἐκδοτικὲς καὶ οἱ μεταφραστικὲς προσπάθειες στὸν τόπο μας γιὰ τὸ καλὸ βιβλίον, πού θὰ ἐρέψῃ πνευματικὰ τὸ λαὸ, εἶναι καιρὸς νὰ πάρουν τὴ θέση τους στὸν κόσμον τῶν γραμμάτων. Πρέπει νὰ κάνουν κάτι γιὰ νὰ σταματήσῃ ὁ κατήφορος πούχουν πάρει στὴ χώρα μας τὰ ἐκδοτικὰ πράγματα. Ὑγιέστερες ἀντιλήψεις πάνω στὸ βιβλίον πρέπει νὰ ἐπικρατήσουν γιὰ καλὸ τοῦ τόπου, τοῦ βιβλίου καὶ τῶν ἐκδοτῶν μας ἀκόμα.

ΤΙΜΩΝ ΠΑΡΜΕΝΑΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Κ. Οὐράνης: «Σινᾶ τὸ Θεοβάδιστο ὄρος». Ἐνα μικρὸ ἀφηγηματικὸ βιβλίον τοῦ κ. Οὐράνη, πού ἀπὸ τὶς πρώτες σελίδες του ὁ συγγραφεὺς μὲ τὴν ὄραία του περιγραφὴ σοῦ ὑποβάλλει τὴν εἰκόνα τῆς Σιναιτικῆς ἐρήμου, τῆς ἐρήμου πού δὲν ἔχει ἄμμουσ παρα κωτρώνια ξεραῖλα καὶ βράχους. Σοῦ κάνει λόγο στὴν ὑπόλοιπη διήγησή γιὰ ὄσπρες καμήλες, γιὰ μεντουίνους, γιὰ μεντουίνισσες μὲ ὄραία ἠχηρὰ ὀνόματα, γιὰ Οὐάντη—τὶς κοιλᾶδες τῆς ἐρήμου—μὲ τὴ λιγοστή τους βλάστηση, γιὰ τὶς δυσκολοδιάβαστες ἐπιγραφές μὲ τὶς ἀφιέρωσεις τους στὴν αἰγυπτία θεὰ Ἡθῶρ τὴ «δέσποινα τῆς γῆς τῶν

Περουζέδων». Μὰ μῆσα σ' ὄλα αὐτὰ τὰ ζωτικὰ χάνεται τὸ μεγάλο θέμα: Τὸ Θεοβάδιστο ὄρος Σινᾶ μὲ τὴ ζωντανὴ χριστιανικὴ ἀτμόσφαιρά του. Σὲ μερικὲς σελίδες τοῦ βιβλίου γίνεται βέβαια λόγος καὶ γιὰ τὴ μονὴ Σινᾶ, μὲ τὴ μακρόχρονη ἱστορία της—δεκαεξή αἰώνων ζωῆ—ἀλλὰ τόσο σύντομα, σὰν νὰ μιλοῦσε κανεὶς γιὰ κανένα μοναστήρι μὲ τουριστικὸ ἐνδιαφέρον. Ὁ κ. Οὐράνης εἶδε τὸ Σινᾶ σὰν παράξενο τόπο, ὅπως εἶδε ἄλλωστε καὶ τόσους ἄλλους τόπους. Τὸν συγκίνησε ἡ ἐρημος καὶ πῆρε τὸ Θεοβάδιστο βουνὸ σὰν τόπον ἐρήμου, σὸν τοπεῖο πού μὲ τὴν ἀγρία του φύση γοητεύει ἔστω καὶ γιὰ δυὸ μέρες—παράπάνω νομίζει πὺς δὲν μπορεῖ νὰ μείνῃ ἐκεῖ, ἕνας καλλιερημένος εὐρωπαῖος. Αὐτὴ, ἀλήθεια, ἡ νοστροπία δὲν ἐνοεῖ νὰ ἀλλάξῃ. Θίλει νὰ βλέπῃ τὰ πράγματα παντοῦ μὲ τὴ γρήγορη ματιὰ τοῦ παρατηρητῆ πού σταματᾷ στοὺς ἐξωτερικοὺς ὄγκους τῶν κτιρίων, τῶν βουνῶν, τῶν βράχων καὶ μόνο ἐλαφρὸ πνεῦμα μπορεῖ νὰ κἀνῃ γιὰ τὴ βαθύτερη ὑπόσταση, καὶ τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων.—Ἐτσι ὅταν μῆσα στὶς φλέβες μας κυκλοφορεῖ ἔντονα ἡ ἀρρώστια τοῦ αἰῶνα, εἶναι ἐπόμενο καὶ τὸ Σινᾶ μὲ τὴν αἰωνόβια ἱερὴ του ἀτμόσφαιρα νάνα γιὰ μᾶς ἀπρόσπιο. Ἀπὸ τὴ διαβατικὴ μας ἐπίσκεψη σ' αὐτὸ δὲν εἶδαμε παρὰ τοὺς ἀπότομους ὄγκους τοῦ γρανίτη, τὴν ἐρημιὰ καὶ τὶς μικρὲς κοιλᾶδες μὲ τὴ λιγοστὴ βλάστηση. Μᾶς διέφυγε τὸ νόημα πού κλείνει μῆσα του τὸ Σινᾶ. Ὁ τίτλος τοῦ ἐξωφύλλου μὲ τὴ δυσβάστακτη ὑπόσταση παρακάμφθηκε μὲ ἐπιμέλεια, ἀφοῦ ἔγινε καὶ λόγος καὶ γιὰ τὴν ἱστορία τῶν παλαιᾶ, τῆς θρησκείας τοῦ Ἰσραὴλ καὶ γιὰ τὴ νέα μ' ὄσα λέμε γιὰ τὴ Μονὴ τοῦ ὄρους μὲ τὴ χιλιόχρονη πνευματικὴ ἱστορία.

Ὁ κ. Οὐράνης κάπου στὸ βιβλίο του λέει πὺς «ὁ Ἄγγλος ταξιδιώτης Πάλμπερ πού ἔχει γράψει τὸ λεπτομερέστερο βιβλίον γιὰ τὴ χερσονήσου τοῦ Σινᾶ δὲν ἀφιερώνει παρὰ λίγα—καὶ περφορητικὰ—λόγια στὴν περιγραφὴ τῆς μονῆς». Τὸ ἴδιο ὁμως περίπου κάνει κι' ὁ ἴδιος στὸ βιβλίον του. Ἡ διαπίστωση τοῦ σ. πὺς «ἡ Μονὴ Σινᾶ εἶναι ἕνα ἔθνικο μας κειμήλιον γεμάτο ἱστορικοὺς θησαυροὺς καὶ δὲν εἶναι μόνο καθήκο μας, εἶναι καὶ συμφέρο μας νὰ μὴν ἀφίσουμε νὰ χαθῇ», δὲν εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νὰ ἐξοφλήσῃ τὸ χρέος μας. Αὐτὰ θὰ τάγραφε καὶ ὁ πῶς κοινὸς ἀναποκριτὴς Ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδας πού θάξερε μερικὰ πράγματα γιὰ τὸ σιναϊτικὸ κώδικα, γιὰ τὰ κειμήλια καὶ τὰ μεγάλῃς ἀξίας χειρόγραφα καὶ κιτάπια πούχε κι' ἔχει ἀκόμα ἡ Μονὴ. Ἀπὸ διανοούμενο τῆς παιδείας καὶ τῆς πέννας τοῦ κ. Οὐράνη, πού ἀποφασίζει σὲ βιβλίον μάλιστα νὰ δώσῃ τὸ ταξίδι του στὸ Σινᾶ, περιμύναμε νὰ μᾶς μιλήσῃ καὶ γιὰ τὸν πνευματικὸν κόσμον πού στήριξε, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι σήμερα, ἀλώθητην τὴν παράδοση τῶν ἀνθρώπων πού δεκαεξή αἰῶνες δούλεψαν γιὰ νὰ διατηρηθῇ ἀκμαῖο τὸ ἀπομονωμένο ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο Ἑλ-

ληνισμό πνευματικό κέντρο τῆς Χριστιανοσύνης. Περιμέναμε νὰ μὴ γίνη λόγος μονάχα γιὰ τὴν περιγραφή τῶν κτιρῶν καὶ γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ ἱστορία τους, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἰδ. α, τὴν Πίστη, ποὺ διατηροῦσε τὴ φλόγα ἀβασθητὴ ἐπὶ τόσους αἰῶνες μέσα σὲ τόσες ἐναντιότητες, ἐπιδρομές, διωγμούς, ποὺ κράτησε ὄρθιο τὸ κομμάτι τοῦτο τῆς ὀρθοδοξίας μῆσα στὸ κέντρο τοῦ Ἰσλάμ. Μὲ τὸ νὰ ποῦμε δὴν λόγια γιὰ τοὺς τωρινούς, τοὺς εἰκοσι νησιῶτες ἑλληνας καλὸγερούς τοῦ μοναστηριοῦ, γιὰ τὸ σεβασμὸ ποὺ τρέφουν σ' αὐτὸ ὁ μπεντουῖνο, γιὰ τὴν ἐκπολιτιστικὴ δράση ποὺ ἡ Μονὴ κάνει γιὰ τὰ παιδιὰ τοῦτα τῆς ἐρήμου, ποὺ καὶ γιὰ τὴ συντήρησή τους ἀκόμα φροντίζει, δὲν λέμε τίποτα τὸ ἐξαιρετικὸ, τὴ στιγμή ποὺ παραμερίζουμε ἐκεῖνο ποὺ ἔκανε καὶ κάνει «τὴν ἔρημη αὐτὴ γλῶσσα τῆς γῆς ἀνάμεσα Ἀφρικῆς καὶ Ἀσίας» νᾶναι πνευματικὸ κέντρο σεβαστὸ καὶ γιὰ τοὺς φανατικούς τοῦ Ἰσλάμ καὶ γιὰ τοὺς πιστοὺς τῆς Χριστιανοσύνης.

Οἱ σημερινοὶ Ζιμπαλιγιεθ, οἱ ὄρεινοὶ μπεντουῖνοι, ποὺ γιὰ τίτλον τους παίρνουν τὴν ὀνομασία ποὺ τοὺς ἀποδίδουν οἱ ἄλλοι, «Σεμπάγια Εντ Ντέιρ», σκλάβοι τῆς Μονῆς, δείχνουν περισσότερη εὐλάβεια στὸν αἰωνόβιο δεσμὸ τῆς Μονῆς, παρὰ οἱ εὐγενικοὶ Εὐρωπαῖοι ἐπισκέπτες. Αὐτοὶ ὁ μπεντουῖνο, ποὺ δὲν εἶναι παρὰ οἱ ἀπόγονοι τῶν διακοσίων στρατιωτῶν ποὺ ὁ Ἰουστινιανὸς ἔδωκε γιὰ φύλακες τῆς Μονῆς, «ἔχασαν μεὺς τοὺς αἰῶνες, γράφει ὁ κ. Οὐράνης, τὴ θρησκεία τους τὸν ἔθνικόν τους τύπο, τὴ γλῶσσα τους, ἔμειναν ὁμοῦς, ὅτι ἦταν οἱ πρόγονοι τους κ' οἱ πατέρες τους: ὑπῆρτες πρόμαχοι καὶ ἀμετάθετοι φύλακες τῶν μοναχῶν τοῦ Σινᾶ, ὅπως λέει τὸ χρυσόβουλο». Πῶς μπορεῖ νὰ ἐρμηνευτῆ, χωρὶς τὴν ὑπαρξὴ πνευματικῆς ζωῆς, ἡ παράξενη αὐτὴ γιὰ ἀλλόθρησκους ἀφοσίωση τῶν μπεντουῖνων, ποὺ «μῆσα στὴν ἀπέραντη καὶ φοβερὴ ἔρημο ποὺ τοὺς περιστοχίζει οἱ νομάδες αὐτοὶ ὑψώνουν ἕνα ἀνάστημα κυρίως»; «Ὅσο φτωχοὶ κ' ἂν εἶναι (καὶ δὲν ὑπάρχει στὸν κόσμον φτωχότερο πλάσμα ἀπὸ τὸν μπεντουῖνο) ὅσο κ' ἂν βρίσκονται πνευματικῶς στὰ σπάργανα, δὲ δίνουν τὴν ἐντύπωση γελοίων μαϊμούδων, ὅπως οἱ ἀράπικες φυλές, ἡ σερπετῶν σκουληκιῶν, ὅπως πολλὰς «λεβαντινικές». Εἶναι «ἀνθρώποι περὴφανοί, ἔχουν τὸ αἶσθημα τῆς ἀντίκρισας ἀξιοπρέπειας, κρατοῦν τὸ λόγο ποὺ δίνουν καὶ καθὼς εἶναι λιγόλογοι, σοβαροὶ στὴν ἔκφραση, αὐστηροὶ στὸ βλέμμα μ' ἐμφυτὸ ἐυγενικὰ στοὺς τρόπους, σὰς ἐπιβάλλοντα θέλετε δὲ θέλετε». Ἔτσι τοὺς περιγράφει ὁ κ. Οὐράνης.

Καὶ αὐτοὶ οἱ ὑπερήφανοι μπεντουῖνοι καταλαβαίνουν τὴν πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς Μονῆς, ἐνῶ ἐμεῖς οἱ κάπως πολιτισμένοι ταξιδευτὲς τὴν παραγνωρίζουμε μετ' ἰσιωτῆς μας, ἢ ὅταν σημειώνουμε λίγο εἰρωνικὰ πῶς οἱ Σινάιτες ἔχουν τὴν ἐλπίδα τους στὸ Θεὸν, κ' ἀκόμα: «Πρέπει νὰ χεῖρ κανεὶς πολὺ δυνατὴ ἢ πολὺ ἀναίσθητη ψυχὴ γιὰ νὰ μείνῃ σ' αὐτὸ τὸ βα-

σίλειο τῆς ξερᾶίλας καὶ τῆς νύκρας περισσότερο ἀπὸ δυὸ μέρες χωρὶς νὰ νοιώσῃ νὰ τοῦ ἔρχεται ἀσφυξία ἢ τρέλλα. Ἐγὼ τουλάχιστο δὲν μπόρεσα». Εἶναι πεπρωμένο οἱ ἀδύνατοι ἀνθρώποι τῆς «φυγῆς» πουθενὰ νὰ μὴν μποροῦνε νὰ μείνουν περισσότερο. Ἐδῶ εἶναι τὸ παράξενον: ἐκεῖ ποὺ δὲν μπορέσαμε νὰ σταθοῦμε ἐμεῖς δυὸ μέρες, ἡ Πίστη ἔκανε τοὺς ἀνθρώπους νὰ σταθοῦν δεκαεξὴ αἰῶνες. Κι' ὄχι μόνο νὰ μείνουν, ἀλλὰ καὶ νὰ διατηρήσουν δημουργικὴ πνευματικὴ ζωὴ, ποὺ γι' αὐτὴν μετ' σεβασμὸ σήμερα μιλοῦν σοφοὶ πολλῶν Ἰδρυμάτων μετ' παγκόσμιον κύρος. Μπροστὰ στὸ θαῦμα αὐτὸ ὁ Ἕλληνας λογοτέχνης παρήλθε ἀδιάφορος. Οὐτε αἰσθάνθηκε τὴ συγκίνησή του. Κι' ὅταν ἀθέλα του μιλά γιὰ τὴν παράδοση τῶν ἀνθρώπων ποὺ πέρασαν ἀπ' ἐκεῖ, μετ' κάποιαν περιφρόνηση κάνει λόγο γιὰ τὴν ὀστεοθῆκη τῶν μοναχῶν. Τὸν ἐνοχλεῖ τρομερὰ πῶς οἱ πορτοκαλλῆς καὶ τὰ κυπαρίσσια, τὰ μόνα δέντρα ποὺ ἴσως ὑπάρχουν ἐκεῖ, σκιάζουν ἕνα παρεκκλῆσι γεμάτον κρανία καὶ κόκκαλα μοναχῶν ὀλοκληρῶν αἰώνων. Τὰ κρανία καὶ τὰ κόκκαλα εἶναι ταξιθετημένα μετ' ἰστωτῆς φροντῆς, μετ' ἰστωτῆς φιλαρέσκεια θάλλεγα συμμετρίας ποὺ ὁ ἐπισκέπτης παγώνει. Ἐκεῖ ἀκριβῶς ποὺ ὁ εὐλαβικὸς προσκυνητὴς βλέπει τὸ παρὸν κάτω ἀπὸ τὸ πρίσμα τῆς παραδόσεως, ποὺ συνδέει τὴ στιγμή μετ' τὴν αἰωνιότητα, μπροστὰ στὴν ἀτέλειωτη σειρά τῶν σκηνωμάτων ποὺ στὸ διάβα τους ἐξυπνέτησαν τὴν πνευματικὴ ὑπόθεση τῆς ἀνθρώπινης καθολικῆς ζωῆς, ἐκεῖ παγώνει ὁ διαβατῆρς τοῦ σήμερα, ὁ ἐλεύθερος σκοπευτὴς τῶν γραμμάτων. Ὁ κ. Οὐράνης πῆγε στὸ Σινᾶ μετ' ἰστωτῆς πῆγαίνας σὲ κανένα Ἰσπανικὸ καὶ πορτογαλλικὸ κέντρο τουρισμοῦ ἢ στὸ «πολύβου» Παρίσι. Καὶ γι' αὐτὸ δὲν κατάφερε παρ' ὅλες τὶς ἐξαιρετικὰς του ἰκανότητες—μὴν ξεχνᾶμε πῶς τοῦ Οὐράνη ἡ περιγραφικὴ πένα εἶναι ἀπὸ τίς λίγες ποῦνουν σήμερα τὰ νεοελληνικὰ γράμματα—νὰ μᾶς συγκινήσῃ μετ' ἰστωτῆς κινουργίου του βιβλίου. Δὲ μᾶς ἔδωκε καμμίαν ἀτμόσφαιρα ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ Θεοβαδιστοῦ δρους. Μᾶς μίλησε γιὰ τὴν σιναιτικὴ ἔρημον ὅπως θὰ μᾶς μιλοῦσε γιὰ τὴν λιθική ἢ ὀσποαδῆποτε ἔρημο τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας—ἀλήθεια τί ἤθελε κ' ἔφερε στὴν διήγησή του γιὰ τὴ Σιναιτικὴ ἔρημον ἐκεῖνα γιὰ τὴν αἰσθησιακὴ ἀφύπνιση τῶν ἀμερικανίδων περιηγητριῶν;—Ὁ κ. Οὐράνης δὲν πέτυχε νὰ μᾶς φέρῃ τὸ Σινᾶ πιὸ κοντὰ μας. Γιὰ μᾶς, τοὺς ἀναγνώστες τοῦ ἀφηγηματος, ἐξακολουθεῖ ἡ ἀπομακρυσμὴν αὐτῆς γωνίας τῆς Ἀνατολῆς, μετ' ἰστωτῆς αἰωνόβιο χριστιανικὸ πνεῦμα, νᾶναι μακριὰ μας. Ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ Θεοβαδιστοῦ δρους δὲν μᾶς μεταδόθηκε μετ' ἰστωτῆς τοῦ βιβλίου αὐτοῦ. Δὲν πέτυχε νὰ μᾶς συγκινήσῃ ὁ κ. Οὐράνης, πράγμα ποὺ τὸ πέτυχαν πρὶν ἀπ' αὐτὸν ἀνθρώποι ἄσημοι σὰν λογοτέχνες ξεροὶ ἐπιστήμονες ἢ ἀπλοικοὶ ταξιδευτὲς ποῦ, πατώντας τὸ ἁγίον χῶμα τοῦ δρους ποὺ ὁ Θεὸς ἐνώπιον ἐνώπιον

μ' ἤλθε στὸν ἄνθρωπο, εἶχαν συνείδηση πὼς ἔκαναν ἱερὸ προσκύνημα καὶ μ' ὄλο τὸ ἀκομφο ὕφος, τὴ λειψή περιγραφή καὶ τὴν ἀχρωμὴ καθαρῆουσα κατὰφεραν νὰ μᾶς συγκινήσουν καὶ νὰ φέρουν τὸ πνευματικὸ Σινὰ πρὸς κοντὰ στὴν ψυχὴ μας. Αὐτὴ ἡ εὐλαβικὴ στάση τοῦ προσκυνήματος ἦταν ποῦ στὰ ἄσημα γραψίματά τους δημιουργοῦσε τὴν οὐσιαστικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ Θεοδόσιου Ὁρους, ποῦ δὲν καθώρθωσε νὰ μᾶς δώσῃ τὸ ἀφήγημα μὲ τ' ὠραῖο ἐξώφυλλο, τὸ διαλεγμένο τίτλο καὶ τὴν ἀπογῆ φράση.

Σ. Καλησπέρης.

Σχετικῶς μὲ τὴν σημερινὴν πρόοδον καὶ ἐξέλιξιν τῶν διαφόρων ἐπὶ μέρους κλάδων τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἔχουν ἀσχοληθῆ πολλοὶ ἐπιστήμονες καὶ ἔχουν γραφῆ πλεῖστα ὄσα βιβλία, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ὁποίων ὁ ἀναγνώστης κατατοπιζεται διὰ τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ἰσχυρὰ τὴν πειραματικὴν ἔρευνα: Βιβλία ὁμοῦ τὰ ὅμοια εἰσάγουν τὸν ἐπιστήμονα βαθμιαίως εἰς τὴν σύγχρονον ἐπιστημονικὴν σκέψιν μὲ τὴν καθολικωτέραν ἔννοιαν δὲν ὑπάρχουν οὕτε γράφονται πολλά.

Ἔτσι τὸ ἔργον τοῦ Α. Ρ. Rossiter: *The Growth of Science* (Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐπιστήμης), ποῦ ἐξεδόθη τὸ 1943 εἰς τὴν σειράν τῶν Pelican Books, ἔρχεται νὰ ἀναπτύξῃ ἕνα αἰσθητὸν κενὸν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς μεγάλης εἰδιδεύσεως εἰς τὴν ὁποίαν ζῶμεν. Ὁ συγγραφεὺς προσπαθεῖ, κατὰ τρόπον ἄλλοιων καὶ σύντομον—εἰς τὸ τελευταῖον αὐτὸ δίδει ἰδιῶν ἰτεράν σημασίαν—νὰ παρουσιάσῃ τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν τῶν διαφόρων κλάδων τῆς πειραματικῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τῆς προχριστιανικῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον. Ὁ ο. εἰς τὸ βιβλίον του ἀκολουθεῖ τὴν ἱστορικὴν μέθοδον, ὥστε τὰ διάφορα γεγονότα νὰ τοποθετηθῶσι εἰς τὴν ἀρμοδίον εἰς αὐτὰ θέσιν καὶ νὰ παίρουν τὴν ἀξίαν τὴν ὁποίαν πραγματικὰ ἔχουν. Διότι ἡ ἱστορικὴ συστέλις τῶν ἐπιστημονικῶν ἐξαγομένων αὐτομάτως καταλήγει εἰς συμπεράσματα χρησιμώτατα καὶ εἰς αὐτὸν ἀκόμη τὸν εἰδικευμένον ἔρευνητήν.

Καὶ πρέπει νὰ τονισθῆ ἐν προκειμένῳ ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ σύντομον ἔργον του τοποθετεῖ μὲ ἐπιτυχίαν τὰ γεγονότα μέσα εἰς τὸ ἱστορικὸν τῶν πλαισίων. Ὅλοι χριστιανικοὶ φιλόσοφοι παίρουν τὴν θέσιν ποῦ ἔχουν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὅπως καὶ ἡ χριστιανικὴ ἐποχὴ ἐξετάζεται εἰς πολλὰ ἐκδηλώσεις τῆς μὲ τὴν ἀντικειμενικότητα ἐκείνην ἢ ὁποία ἐπιπροσέτι σήμερον εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἱστορικὴν ἔρευναν καὶ ἡ ὁποία καταλήγει πάντοτε εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀξίας τῆς. Αἱ νεώτεροι φυσικομαθηματικαὶ ἐπιστήμηαι, αἱ θεωρίαι τοῦ Lamarck καὶ τοῦ Darwin γύρω ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν τῶν ζωντανῶν ὀργανισμῶν, ἡ νέα κοσμολογία καὶ ἔξέτα-

σις τοῦ θαυμασίου μικροκόσμου, κρινόμεναι μὲ τὸν κανόνα τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος, δίδουν εἰς τὸν ἀναγνώστην πλούσιον ὕλικόν διὰ τὴν ἐξαγωγὴν συμπερασμάτων ὡς πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὴν πρόοδον τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ ἐκάστοτε παρακολούθησις τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων μὲ τὸ πρῶμα τῆς ἱστορίας καὶ ἡ ἐντάξις αὐτῶν μέσα εἰς τὸ γενικὸν πλαίσιον τῆς ὅλης ἀνθρωπίνης γνώσεως παρέχει πολὺτιμον κανόνα ὀρθῆς καὶ φιλοσοφημένης ἀντιλήψεως τῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου. Δ. Κ.

Ἐνα φυλλάδιον ποῦ πρὶν ἀπὸ ἕνα ἀκριβὸς χρόνον κυκλοφόρησε στὴν Ἀγγλίαν εἶναι σημαντικό ὄχι μόνον γιὰ τὸ θέμα ποῦ θίγει «Τί ὑπερσπίζονται οἱ χριστιανοὶ σ' αὐτὸν τὸν κόσμον» (What Christians stand for in the secular World), ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ συγγραφέως του καὶ γιὰ τὴς ἀπόψεις ποῦ ἀναπτύσσει. Εἶναι γραμμένον ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Καντερβουρίας William Temple σὰν ἀπάτηση στὴν ἐπιθυμίαν νὰ γίνῃ ἑκαθάρισμα τοῦ κατὰ ποσον ὑπάρχει ἐνότης τῶν χριστιανικῶν ἀλόψεων στὰ σύγχρονα «κοσμικὰ» προβλήματα.

Στὴν ἀρχὴ ὁ ο. διατιτλοῦναι ὅτι πολὺ σπάνια γίνεται διάκρισις μεταξὺ τοῦ ἔργου καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔργου καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Κοινωνίας καὶ τοῦ κράτους, πρῶμα ποῦ ὀδηγεῖ πρὸς σύγχυσις καὶ ὀδύναμι. Ἄν καὶ τὰ πρόσωπα ποῦ σχηματίζουν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν κοινωνίαν μπορεῖ νὰ εἶναι τὰ ἴδια, ἐν τούτοις κάθε ἕνας ἀπὸ τοὺς σχηματισμοὺς αὐτοὺς ἔχει τὴν δικήν του σφαιρὰ καὶ τὴς δικῆς του μεθόδους. Καὶ τὸ πρόβλημα εἶναι πὼς θὰ ἐργασθῆ ὁ Χριστιανισμὸς μέσα σ' ἕναν κόσμον «ἀλλότριον». Ἡ μὴ λύσις θὰ ἦταν νὰ ἀποτραφηχθῆ ἅπ' τὸν «κόσμον» καὶ νὰ ὀρχισθῆ τὸ ἔργον του ὅπως στὴν ἀρχὴ ὅταν πρωτοπαρουσιάσθηκε στὸν κόσμον, ἢ ὅπως ἀρχίζει ὅταν πᾶν νὰ κηρύξῃ τὴν καινοῦργια πίστη πρὸς μιὰ ὀλότελα εἰδωλολατρικὴ χώρα. Ἡ ἄλλη λύσις θὰ εἶναι νὰ καθοδηγήσῃ τὸ σημερινὸν κόσμον, δείχνοντάς του ὅτι καταποντίζεται ἀκριβῶς γιὰ τὸ ἔλεγε αὐτὴ ἡ καθοδηγήσις. Μὲ τὴν δευτέραν αὐτὴ λύσις θὰ πρέπει νὰ βαθίσῃ τὴν πνευματικὴν τὴν ζωὴν καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἐνότηταν ποῦ δημιουργεῖται μ' αὐτὴ καὶ νὰ κηρύξῃ τὸ εὐαγγέλιον σ' ὅλην τὴν πληροῦτητα.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴς διαπιστώσεις αὐτὰς ὁ ο. διατυπώνει πέντε σημεία, πάνω στὰ ὅποια εἶδε νὰ συγκλίνουν οἱ γνώμες τῶν διαφόρων χριστιανῶν συζητητῶν. Τὸ πρῶτον σημεῖον εἶναι σχετικὸ μὲ τὴν πίστη στὸ Θεὸ, Θεὸ προσωπικόν, ποῦ ὁμιλεῖται διὰ τῆς Φύσεως, τῆς ἱστορίας, τῶν προφητῶν καὶ «ἐν Χριστῷ». Ἄπ' τὴν πίστη αὐτὴ πηγάζει ἡ ἀξία ποῦ δίδεται στὸν ἄν-

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

θρωπο. Ὁ Χριστιανισμὸς δίδει ἀξία στὸν ἄνθρωπο ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξίαν ποῦ ἔχει μπροστὰ στὸ Θεό. Καὶ τὴν ἀξία αὐτὴ τὴν καταλαβαίνομε ὅταν σκεφθοῦμε ὅτι κάθε ἄνθρωπος εἶναι ἕνας ἀδελφός μας, «ὕπερ οὐ Χριστὸς ἀπέθανε». Τὸ δεύτερο σημεῖο εἶναι σχετικὸ μὲ τὴν σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς συνανθρώπους του. Τὸ ἄτομον πρέπει νὰ αισθάνεται ὅτι ἀνήκει στὴν ομάδα καὶ ὅτι ἡ ομάδα τοῦ ἀνήκει. «Ἡ σχέση του πρὸς τὰ ἄλλα ἄτομα δὲν ἐκδηλώνεται σὰν μηχανιστικὴ σχέση πρὸς πράγματα», res, ποῦ ἀπλῶς τὰ μελετᾷ, ἀλλὰ τὰ βλέπει σὰν προσωπικότητες ποῦ ἀγαπᾷ καὶ μὲ τὴν ἀγάπη αὐτὴ γεμίζει ὄλο καὶ πῶς πολὺ ἐκεῖνος ποῦ ζῆ μὲ τὸ Θεό. Στὸ τρίτο σημεῖο ἐξετάζει τὸν ἄνθρωπο σὰν μέρος τῆς οὐκίης φύσεως. Ἐὰν οἱ Χριστιανοὶ θέλουν νὰ δράσουν ἀποτελεσματικὰ στὴ ζωὴ, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ διακρίνουν πῶς καθαρὰ τίς δύο ξεχωριστὲς σφαίρες, τὴν κοινωνία καὶ τὴν Ἐκκλησία, τὸ κράτος τοῦ Νόμου καὶ τὸ βασίλειο τοῦ Εὐαγγελίου. Πρέπει νὰ κατανοήσουμε βαθύτερα καὶ νὰ κάνουμε σαφέστερη τὴ διαφορά «μεταξὺ δικαιοσύνης, ἀνθρώπινης στοργῆς καὶ χριστιανικῆς ἀγάπης». Ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη ὑπερβαίνει καὶ τὴν δικαιοσύνη καὶ τὴν ἀνθρώπινη στοργή, ἐνῶ ἔχει σχέση καὶ μὲ τὴν αἰα καὶ μὲ τὴν ἄλλη. Τὸ τέταρτο σημεῖο εἶναι σχετικὸ μὲ τὴν ἀντίληψη τῆς Ἱστορίας (γιὰ τὴ χριστιανικὴ ἀντίληψη τῆς Ἱστορίας ἴδε «Ἀκτίνες» 1944, σελ. 151 ἑλ.). Τὸ πέμπτο σημεῖο ἀναφέρεται στὸ Εὐαγγέλιο, δηλαδὴ στὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ στὴν Ἐκκλησία, σὰν σύνολο τῶν Χριστιανῶν. Τὸ σημεῖο αὐτὸ ὀδηγεῖ στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος, ἂν ἀναγνωρίζωμε τὸν Χριστὸ σὰν τὸ κέντρο τῆς Ἱστορίας, ἂν δηλαδὴ πιστεύωμε «ὅτι ἡ δύναμη τοῦ Εὐαγγελίου τῆς σωτηρίας καὶ ἡ συμμετοχὴ μας στὴν Ἐκκλησία ἀποτελοῦν τὴν μόνην ἐλπίδα γιὰ νὰ ξαναῖδῃ ὁ κόσμος ὕγεια καὶ θεραπεία». Μέσα στὴν ἔνωση τῶν πιστῶν ποῦ εἶναι ἡ Ἐκκλησία, βρισκεται «ἡ ἀπολυτωτικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ποῦ ἀνυψώνει τοὺς ἀνθρώπους στὴν πῶς στενὴ ἐπαφὴ μαζὺ του καὶ μὲ τὸ μέσο αὐτὸ πρὸς τὴν πῶς στενὴ ἐπαφὴ τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸν ἄλλον».

E. O.

Διὰ τοὺς κ. κ. συνδρομητὰς τῶν «Ἀκτίνων».

Παρακαλοῦνται θερμῶς οἱ κ. κ. συνδρομητὰι νὰ μεριμνήσουν διὰ τὴν καταβολὴν τῆς συνδρομῆς των, συμβάλλοντες οὕτως εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς προσπάθειάς, τὴν ὅποیان τὸ περιοδικὸν τοῦτο ἔχει ἀναλάβει.

Ἡ συνδρομὴ, εἰτησία, ἔχει ὁρισθῆ εἰς δραχμὰς 350.

Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων»—Γραφεῖα: ὁδὸς Καρύται 14, Ἀθήνα: (1) Τηλ. 35 023. — Τηλεβλῆνος: Δ. Γ. Σταμάτης. — Προϊστάμενος τυπογραφείου: Δ. Παπκωνοταντίνου, Μαυρομυχάλη 176. — Συνδρομὴ ἑτησία δρχ. 350, τιμὴ τεύχους δρχ. 40. — Χειρόγραφα, δημοσιεύματα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.